

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Krijgsbuit bij
operatie in Angola

(zie blz. 459)

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis
generaal-majoor der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baalj
commodore van de Koninklijke
luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie

Ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de techn. staf

W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel van de
verbindingsdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ
Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar.
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

426 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

427 Veranderende dreiging? . . . Aanpassing van de tactiek

429 Het verdrag van diplomatiek verkeer. Immuniteit van diplomaten onder de loep, door mr. A. E. Rosenboom

438 De Nederlandse infanterieofficier en zijn leiderschap sinds 1850, door dr. C. M. Schulten, hoofd Sectie Militaire Geschiedenis LaS

452 Opzet en werking van het Duiverman Computercentrum, door drs. J. L. Hagens, kapitein van de militaire administratie

459 Strijd om Zuidwest-Afrika/Namibië, door M. de Haas

472 Meningen van anderen: Unité de doctrine — Over Potemkin en een zekere neerbuigende visie op Russisch militair schijnvermogen

473 Antwoord op meningen van anderen: Unité de doctrine — Over Potemkin en een zekere neerbuigende visie op Russisch militair schijnvermogen

475 Boeken

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 84504 (51.2/92). Richtlijnen voor de herhalingsoefeningen bij de Koninklijke luchtmacht.

LaO 84003 (23.2/16). Instelling van de functie van inspecteur van het reservepersoneel KL.

LaO 84505 (55.3/233). Internationale vierdaagse afstandmarsen.

LaO 84506 (15.16/32). Het deelnemen aan verkiezingen.

LaO 84507 (78.104e). Wijziging samenstelling commissie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

LaO 68024 (55.14/38). Premiespaarregeling rijksambtenaren 1968 (herdruk, mei 1984).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, mei 1984).

LaO 73005 (55.17/81) / LuO 73504 (55.17/81). Tegemoetkoming vaardigheidsdiploma NSF (herdruk, mei 1984).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1984).

LaO 63058 (51.15/68). Regeling verlof, bewegingsvrijheid en vervoer voor rijksrekening (herdruk, mei 1984).

LaO 83005 (51.15/113) / LuO 83503 (51.15/106). Regeling vervoer voor rijksrekening bij verlof voor in het buitenland verblijvende militairen (herdruk, mei 1984).

LaO 68024 (55.14/38) / LuO 68533 (55.14/39). Premiespaarregeling rijksambtenaren 1968 (tweede herdruk, mei 1984).

LaO 81006 (55.15/17) / LuO 81501 (55.15/17). Regeling uitkering t.b.v. werkloze schoolverlaters uit gezinnen van defensiewerknemers in het buitenland (herdruk, juni 1984).

LaO 62035 (55.17/52) / LuO 62540 (55.17/50). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, mei 1984).

LaO 73005 (55.17/84) / LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen woning en plaats van tewerkstelling (herdruk, juni 1984).

LaO 65542 (78/98). Voortgezette vorming officieren (cursussen Luchtmachtstafschool) (herdruk, mei 1984).

LaO 78016 (81/44) / LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, mei 1984).

LaO 73020 (82.2/12) / LuO 73517 (82.2/12). Regeling vervoer ter zake van gezinsbezoek (herdruk, mei 1984).

LaO 76014 (82.2/13) / LuO 76509 (82.2/13). Regeling vervoer voor rijksrekening bij bewegingsvrijheid, buitengewoon verlof, e.d. (herdruk, mei 1984).

LaO 63058 (51.15/68). Vervoer voor rijksrekening voor militairen geplaatst in de Duitse Bondsrepubliek (herdruk, juli 1984).

LaO 84005 (55.1/9ar) / LuO 84508 (55.1/9ao). Wijziging boekwerk regeling

inkomsten militairen KL en KLu (46e wijziging; herdruk, juli 1984).

LaO 81007 (55.5/84) / LuO 81507 (55.5/81). Regeling ziektekosten overheidspersoneel (herdruk, juli 1984).

Lamed 014-66 (51.2/82) / Lumed 510-66 (51.2/62). Stichting rechtsbijstand dienstplichtigen (herdruk, juni 1984).

Lamed 007-84. Opleiding tot automatiseringsdeskundige voor officieren voor speciale diensten.

Lacirc 004-84. Instructie voor het opstellen van berichten die op particuliere adressen moeten worden afgeleverd.

VS 2-1100. Landmachtcirculaires, 3e druk.

Lamed 032-73 (04.1/16) / Lumed 520-73 (04.1/16). Lijst van vrijstellingen (herdruk, augustus 1984).

Lamed 008-84 (78/515). Omscholing tot materieelbeheerder.

Lamed 009-84 (78/516). Studie hogere technische vorming, studie rechtsgelertheid, studie in de sociale wetenschappen en studie in de economische wetenschappen.

Lumed 508-84 (78/177). Universitaire studien.

Lacirc 005-84 op VS 2-1100 (21-4). Richtlijn voor het aanvragen van een organisatieonderzoek.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Veranderende dreiging? . . . Aanpassing van de tactiek!

MS Westelijke militaire deskundigen maken zich steeds meer zorgen over klaarblijkelijke wijzigingen in de richtlijnen waarop de planingsactiviteiten van de Warschau-Pactstaven zijn gebaseerd. Tot voor kort heeft de NAVO zich betrekkelijk veilig kunnen wanen, omdat het grote conventionele overwicht van de Oostblokstrijdkrachten in geval van nood redelijk zou kunnen worden gecompenseerd met de eventuele inzet van Westelijke tactische kernwapens, waaraan dan ook in het kader van de oorlogspreventie een grote afschrikkingswaarde werd gehecht. In de laatste tijd kan echter uit velerlei aanwijzingen worden opgemaakt dat de potentiële tegenstander zich erop toelegt die „vergroting van het verdedigende vermogen” al op voorhand te verhinderen of althans grotendeels te belemmeren. Immers, in een bepaalde fase is de NAVO voornemens haar tactische kernwapens uit de depots te halen — waar het geconcentreerde arsenaal met één slag zou kunnen worden vernietigd — en de TNF over te dragen aan de gevechtseenheden. Verschillende tekenen wijzen nu erop dat de WP-strijdkrachten worden geoefend in speciale acties tegen eenheden en installaties waar zich die wapens zullen bevinden. Voor dat doel rekent het Rode Leger op snelle doorstoten van zijn grondtroepen, op verrassende inzet van zijn luchtlandingseenheden,

en op het gespecialiseerde optreden van zijn sabotagegroepen — „Speznaz” — die bij uitstek zijn geselecteerd en opgeleid voor in het bijzonder deze taken. De Westelijke experts besteden dan ook terecht zeer veel aandacht aan die speciale formaties, wier optreden in het NAVO-achtergebied wordt verwacht onmiddellijk voor, dan wel tegelijk met het begin van de vijandelijkheden.

Kenmerkend is bovendien dat de paraatheid van de Warschau-Pactstrijdkrachten in de voorbije maanden systematisch is opgevoerd. Daarmee werd kennelijk beoogd een voorheen niet bestaande „Blitzkriegcapaciteit” te ontwikkelen door de tot dusverre gebruikelijke voorbereidingstijd te reduceren tot niet meer dan luttele dagen, zoals een recent CIA-rapport wist te melden. Dat rapport wees ook op een typerende ingreep in een gang van zaken die in de Sovjet-Unie usance is: de benarde voedselsituatie heeft ertoe geleid dat de landbouwsector jaarlijks in de oogsttijd op grote schaal wordt gesteund door de transportmidde-len van de krijgsmacht, omdat het civiele transportwezen onmogelijk in de behoefte kan voorzien. Met die gewoonte werd evenwel in maart van dit jaar onverwachts gebroken. De vorige maal dat geen militair vervoer werd ingeschakeld voor de agrarische sector, was in 1968 . . . kort voor de interventie in Tsjechoslowakije!

Voorts is onlangs een deel van de Sovjetrussische nucleaire strijdkrachten in Oost-Europa voor het eerst sinds lang in staat van verhoogde paraatheid gebracht en werden verschillende Speznaz-detachementen verplaatst naar de DDR, Hongarije en Tsjechoslowakije; in laatstgenoemd land werd de duur van de dienstplicht voor kernwapenpersoneel gebracht van twee op drie jaar. Voegt men dan daarbij nog informatie over het vergroten van de wapen-, tank- en munitieproductie, over het voor militaire attachés gesloten verklaren van bepaalde, vroeger toegankelijke gebieden als bijvoorbeeld Leningrad, en over het verminderen van de civiele-vliegtuigfabricage ten faveure van de militaire productie, dan ontstaat alles bijeengenomen een beeld dat verontrustender is dan menigeen graag zou zien.

Het is overigens niet de bedoeling in deze kolommen het zaad van paniek te zaaien. Echter, ontkennen van realiteiten is even onverstandig als het overbekende gedrag van de bedreigde struisvogel. Veel beter is het, het opstapelen van de on-

weerswolken te blijven gadeslaan en tijdig daaruit te concluderen dat het raadzaam is beschermende maatregelen te treffen zolang daarvoor nog tijd kan worden gevonden. In militaire termen vertaald wil dat zeggen dat de dreiging moet worden onderkend en geanalyseerd om ter rechter tijd de juiste tegenzetten te kunnen doen en de tegenstander te beletten zijn doelen met wapengeweld te bereiken.

Dat houdt in dat de tactische doctrines voor het optreden van de onderscheiden krijgsmachtdelen regelmatig moeten worden doorgelicht, kritisch beoordeeld op hun werkelijke waarde, en aangepast, verbeterd en vernieuwd wanneer dat noodzakelijk blijkt. Vanzelfsprekend is men op de verantwoordelijke staven doorlopend met dat proces doende. De voortgang is evenwel traag, de resultaten laten vaak veel te lang op zich wachten. En daaruit vloeit dan weer het verwijt voort dat de militaire leiding zich grondig pleegt voor te bereiden op de vorige oorlog, waardoor zij gevaar loopt de komende te verliezen. Het mag daarom wel degelijk worden toegejuicht als er weer eens een knuppel wordt geworpen in het hok van de slapende of doezelende hoenders. Wie op die wijze beweging wil trachten te brengen in wat reeds te lang verstarde, heeft altijd kunnen rekenen op steun en

medewerking van het eigen vaktijdschrift de Militaire Spectator. Dat de redactie in zulke gevallen bereid was minstens de deur van het hoenderhok open te houden, is uiteraard bekend en is in het recente verleden onder meer nog weer duidelijk gebleken uit de publikatie van belangwekkende artikelen als „Verdedigen! . . . maar hoe?” (*Mil. Spect.* 146(1977)(3)99), „Vechten met vuur. Een conceptie van het verdedigend gevecht in de jaren '80” (*Mil. Spect.* 148(1979)(11)490) en de kortelings geplaatste artikelenreeks over het militaire management, alsmede de verhelderende discussies die daarover werden gevoerd.

Ook nu weer staat een interessant artikel op het programma. Als mogelijke „knuppel” fungeert dan een uitgebreide toelichting op achtergronden en hoofdzaken van de nieuwe verdedigingsconceptie waarvan het raamwerk zal worden gepresenteerd in het komende decembernummer en het daarop volgende januarinummer. Weliswaar was het oorspronkelijk de bedoeling die presentatie op te nemen in het thans voorliggende nummer, maar de daarin beschikbare ruimte liet zulks niet toe. Het lijdt geen twijfel of de gedegen beschouwing over een zo essentieel onderwerp als de aanpassing van de tactische conceptie zal in een lang gevoelde behoefte kunnen voorzien!

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag 5 november 1984 te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introduc e(s) een bijeenkomst in het Nederlands Congresgebouw te Den Haag, waar luitenant-generaal der infanterie b.d. A. T. W. Gijsbers, oud-commandant 1 Lk, een inleiding zal houden over

Legervorming

Na de voordracht wordt, als gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, lkol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 73 24 33).

mr. A. E. Rosenboom

Het verdrag van diplomatiek verkeer

Immunititeit van diplomaten onder de loep

In april 1984 hebben kort na elkaar twee gebeurtenissen plaatsgevonden die met elkaar verband hielden. Op 17 april is, uit het Libische volksbureau in Londen, de Britse politieagente Yvonne Fletcher doodgeschoten en elf dagen later, op 26 april, is de Iraanse ambassade in Den Haag enige tijd bezet. In beide gevallen is er sprake van schending van artikelen uit het Verdrag van Diplomatiek Verkeer.

Van Engelse zijde is de wens geuit de regels in het verdrag betreffende diplomatieke immunititeit te herzien. Op de jongste topconferentie van de Westerse landen in Londen van 7-9 juni 1984 is het verdrag ter sprake gekomen bij de behandeling van de internationale strijd tegen terrorisme. De Engelsen zijn teruggekomen op hun wens de inhoud van het verdrag aan de orde te stellen, omdat ze hebben ingezien dat dat vermoedelijk eindeloze problemen zou meebrengen.

Wat is Nederlands houding ten opzichte van dat verdrag? Nederland blijkt het bij nader onderzoek nog steeds niet te hebben geratificeerd.

Hoe verdragen zich verhouden tot Nederland, hoe zij tot stand komen, wat het Verdrag van Diplomatiek Verkeer inhoudt en vooral welke houding Nederland ten opzichte van het verdrag inneemt, moge uit het volgende blijken.

Verdragen en nationaal recht

De verdragen behoren, samen met de gewoonten en de door de beschaafde volken erkende algemene rechtsbeginselen, tot de primaire kenbronnen van volkenrecht. De rechterlijke beslissingen, de leerstellingen van de meest bevoegde schrijvers en de beslissingen van het Internationale Gerechtshof „ex aequo et bono” zijn de subsidiare kenbronnen. Alle zijn genoemd in art. 38 van het Statuut van het Hof. Het Benelux-oprichtingsverdrag, de Rode-Kruisconventies, het Handvest van

de Verenigde Naties en de zeerechtverdragen zijn multilaterale verdragen. Een voorbeeld van een bilateraal verdrag is het SALT I-verdrag.

Of burgers zich kunnen beroepen op internationale rechtsregels is afhankelijk van de vraag welke school wordt aangehangen door de staat waarin zij zich bevinden. De *dualistische school* stelt dat de burger alleen aan zijn nationale recht is gebonden. Alleen wanneer de internationale rechtsregels worden opgenomen in de nationale, binden zij de burgers als nationaal recht. De *monistische school* stelt dat de burger is gehouden aan de internationale rechtsregels op het moment dat de staat waarin hij zich bevindt eraan werd gebonden; het wachten op een nationale uitvoeringswet is dan niet nodig. Het Nederlandse staatsrecht volgt de laatste school. De verdragen richten zich rechtstreeks tot de individuele burgers van het moment af waarop het verdrag in werking is getreden.

Een verdrag kan zelf stellen dat bekrachtiging noodzakelijk is en geeft dan meestal de datum van inwerkingtreding op. Daaraan gaan echter heel wat stappen vooraf.

De totstandkoming van een verdrag

1. Onderhandelingen

Multilaterale verdragen worden in het algemeen voorbereid op conferenties. Afhankelijk van het onderwerp vergaderen afgevaardigden van de verschillende landen over de inhoud van het verdrag. Naar Nederlands staatsrecht vallen die onderhandelingen onder verantwoordelijkheid van de regering (art. 90 Grondwet). De regering machtigt deskundigen, diplomaten, hoge ambtenaren of ministers om te onderhandelen. In de praktijk komt het erop neer dat de verantwoordelijkheid hiervoor is gedelegeerd aan het ministerie van buitenlandse zaken. Artikelsgewijs wordt het

hele verdrag aan de hand van een ontwerp doorgenomen om vervolgens te komen tot de uiteindelijke tekst.

2. Sluiting

De onderhandelingen worden beëindigd met de sluiting van het verdrag. Dat geschiedt door ondertekening. Daarmee staat de verdragstekst onveranderlijk vast. Naar Nederlands staatsrecht zijn de regering of haar gemachtigden bevoegd tot ondertekening.

3. Publikatie

De door Nederland gesloten verdragen worden bekendgemaakt in het „Tractatenblad” door de minister van buitenlandse zaken (art. 1 Rijkswet bekendmaking internationale overeenkomsten). De Grondwet bepaalt dat deze verdragen zo spoedig mogelijk aan de Staten-Generaal worden meegedeeld (additioneel art. XXI Grondwet).

4. Parlementaire goedkeuring

De wet bepaalt de gevallen waarin geen goedkeuring is vereist (art. 91 Grondwet). Deze gevallen hebben zich tot nu toe nog niet voorgedaan. Ten aanzien van de meeste verdragen verleent het parlement stilzwijgend goedkeuring: verdragen zijn goedgekeurd als niet binnen dertig dagen na een daartoe strekkende overlegging hetzij de Tweede of de Eerste Kamer, hetzij ten minste een vijfde deel van het aantal leden van een van die Kamers om uitdrukkelijke goedkeuring heeft verzocht. Bovendien bestaat de mogelijkheid van uitdrukkelijke goedkeuring. Indien het verdrag zo belangrijk is dat de regering een gedachtenwisseling met de Staten-Generaal op prijs stelt, dient zij zelf een goedkeuringswet in bij de Tweede Kamer, bijvoorbeeld ten aanzien van het Verdrag van Diplomatiek Verkeer. Uitdrukkelijke goedkeuring is voorgeschreven bij overeenkomsten waarvan de inhoud afwijkt van de Grondwet (het Verdrag tot oprichting van de Europese Defensie Gemeenschap). De goedkeuringswet moet dan in beide Kamers worden aangenomen met een meerderheid van twee derden van het aantal uitgebrachte stemmen (de gekwalificeerde meerderheid). De goedkeuringseis geldt in beginsel voor alle internationale overeenkomsten. De ratio is, de wetge-

ver op het gebied van de buitenlandse betrekkingen uitdrukkelijk medezeggenschap te geven.

5. Bekrachtiging

Als de parlementaire goedkeuring is verleend, is de Koning bevoegd het verdrag te bekrachtigen (additioneel art. XXI Grondwet). Daarmee verklaart Nederland aan de andere verdragspartijen zich volkenrechtelijk gebonden te achten aan het verdrag (*consent to be bound*). Bekrachtiging is alleen noodzakelijk indien een verdrag zulks uitdrukkelijk verlangt. De vraag of een verdrag moet worden geratificeerd, is dus afhankelijk van het verdrag zelf; de vraag of een verdrag goedkeuring behoeft wordt bepaald door het nationale staatsrecht. De ratificaties (bekrachtigingen) worden in de meeste gevallen neergelegd in het depot van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties. Er zijn verdragen die parlementair zijn goedgekeurd maar nooit zijn geratificeerd.

6. Inwerkingtreding

Inwerkingtreding wordt ook door het verdrag zelf geregeld, meestal een aantal dagen na een bepaald aantal bekrachtigingen. Is een nationale staat niet aanwezig geweest bij sluiting van het verdrag maar wil hij later Partij worden, dan treedt het verdrag voor betrokkene een bepaald aantal dagen na bekrachtiging in werking volgens de regels van dat verdrag. Wat betreft Nederland geldt ook hier dat dan eerst het parlement zijn goedkeuring heeft moeten geven. De mogelijkheid bestaat dat een land een voorbehoud maakt ten aanzien van een bepaald artikel uit het verdrag. Dat moet dan zowel bij sluiting als bij bekrachtiging kenbaar worden gemaakt.

Het verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer

In 1952 verzocht de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de Commissie van Internationaal Recht een conferentie voor te bereiden over de codificatie van regels voor het diplomatieke verkeer. Er bestonden twee mogelijkheden: de codificatie van de regels zou worden behandeld in de veertiende Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1958) of er zou een aparte diplomatieke conferentie moeten komen. Een toenmalige

juridische adviseur van de VN vond dat het verdrag in de Zesde Commissie kon worden besproken. Daartegen bestonden bezwaren, omdat er dan minder juridisch geschoolde deskundigen aanwezig zouden zijn. Eind 1958 vroeg de Commissie voor Internationaal Recht naar aanleiding van een resolutie (1289(XIII)) om teksten van mogelijke wetten en regelingen ten aanzien van de juridische status, privileges en immuniteiten van personeel van de Verenigde Naties, de gespecialiseerde organisaties die er bestonden in de verschillende staten. In Nederland bestond daarover slechts een notawisseling: voorrechten en immuniteiten betreffende het Internationale Octrooi Instituut van 1 april 1950 (Stbl. K312). Op 12 november 1959 begon de vergadering van de Zesde Commissie met het agendapunt diplomatiek verkeer. Door diverse landen werd een ontwerp-resolutie ingediend betreffende de behandeling van de codificatie op een aparte conferentie. Er ontstonden problemen over de deelnemers: Liechtenstein was bijvoorbeeld wel lid van het Statuut van het Internationale Gerechtshof, maar niet van de Verenigde Naties. Uiteindelijk kwam men tot overeenstemming, en op 20 november werd een ontwerp-resolutie aanvaard waarna de resolutie zelf werd aangenomen op 7 december 1959: er zou een aparte diplomatieke conferentie worden gewijd aan de codificatie van diplomatieke regels. Behalve alle lidstaten van de VN en de gespecialiseerde organisaties zouden waarnemers worden uitgenodigd van de gespecialiseerde organisaties en andere geïnteresseerde internationale organisaties. De administratieve kant van de conferentie werd geregeld door de Secretaris-generaal van de Verenigde Naties. De conferentie vond plaats van 2 maart tot 18 april 1961 te Wenen. Aan het einde ervan werd de tekst van een verdrag en van twee daarbij behorende protocollen met algemene stemmen aanvaard en voor ondertekening opengesteld. Het verdrag was gesloten.

Bepalingen, in het verdrag opgenomen, bevatten onder meer de toekenning van voorrechten en immuniteiten aan de zendstaat ten behoeve van een ongehinderde vervulling van de diplomatieke taak. Het belang van de ontvangende staat is daarbij niet uit het oog verloren. Zo is bijvoorbeeld een bepaling tot stand gekomen over immuniteit van jurisdictie: een diplomaat kan in de ontvangende staat niet worden berecht. Om nu te voor-

komen dat hij schade zal kunnen berokkenen zonder dat daarvoor een civielrechtelijke actie kan worden ingesteld, is een bepaling opgenomen waarin de algemene bevoegdheid van de rechter van de zendstaat is vastgesteld: indien een slachtoffer van een auto-ongeluk vindt dat zijn schade niet voldoende is vergoed, kan hij de diplomaat dagen voor de rechter van het land van herkomst. Een van de twee bij het verdrag behorende protocollen bevat een verplichte regeling van geschillen: dit is een provisie inzake de bevoegdheid van het Internationale Gerechtshof te Den Haag, over elk dispuut naar aanleiding van de interpretatie en de toepassing van het verdrag te oordelen. Voorwaarde voor de rechtsmacht van het Hof is wel dat het land dat wordt gedaagd partij is geworden, niet alleen bij het verdrag maar ook bij het protocol, of dat dat land de rechtsmacht van het Hof voor dat incidentele geval heeft aanvaard. Het protocol is facultatief. Is een staat niet partij geworden bij het protocol of wordt de rechtsmacht van het Hof terzake niet erkend dan zal mogelijk een arbiter de geschillen kunnen oplossen.

Om terug te komen op de beschieting in Londen uit de Libische ambassade, en ervan uitgaande dat er sprake was van diplomaten en een diplomatiek gebouw, dan ging het daarbij om een aantal regels van het Verdrag van diplomatiek verkeer: de diplomaten en het gebouw waarin zij zich bevonden, waren onschendbaar. Dat wil zeggen, de politie kon het gebouw niet betreden en de diplomaten konden niet worden aangehouden. Niet-diplomaten zouden kunnen worden aangehouden op het moment dat zij het gebouw verlieten. Eveneens genoten de diplomaten immuniteit van jurisdictie: de Britse rechter zou de diplomaten niet hebben mogen berechten. Daarom besloot de Britse regering een ultimatum te stellen en de diplomaten de gelegenheid te bieden voor een bepaalde datum te vertrekken. Waren zij niet vertrokken dan hadden zij als „*persona non grata*” het land kunnen worden uitgezet; hadden zij het land niet verlaten voor die tijd dan waren zij waarschijnlijk onmiddellijk aangehouden. Engeland gaf, om represaillemaatregelen in Libië tegen de Britten te voorkomen, de Libiërs een vrijgeleide, ongeacht of het nu wel of niet diplomaten waren.

Had Engeland Libië voor het Internationale Gerechtshof kunnen dagen? Neen, want Libië is nooit partij geworden bij het protocol dat de ge-

schillenbeslechting regelt, en zou in deze situatie vermoedelijk ook niet de rechtsmacht van het Hof hebben erkend.

Er werd geschoten uit de Libische ambassade (het volksbureau) op de Britse agente. Men vermoedde dat er wapens waren binnengesmokkeld in een *diplomatieke tas*. Die mogelijkheid is inderdaad aanwezig vanwege de onschendbaarheid daarvan; de diplomatieke tas mag door douaneambtenaren niet worden geopend, dat is een van de regels van het verdrag (art. 27). Libië heeft destijds zelf als een van de weinige landen een voorbehoud gemaakt tegen dat artikel. Daardoor is Libië gerechtigd een diplomatieke tas te openen in bijzijn van de koerier of een diplomaat van het land van herkomst van de tas. Staat de begeleider van de tas controle niet toe, dan kan Libië de tas laten terugsturen.

Bij de bezetting van de Iraanse ambassade in Den Haag op 26 april van dit jaar ging het om een andere regel van het verdrag: de ontvangende staat moet alles in het werk stellen om te zorgen voor een goede bescherming van de diplomaten en de diplomatieke gebouwen. Overigens is de daarop aansluitende plicht, de schade te vergoeden die het gevolg kan zijn van het tekortschieten in het nakomen van de primaire beschermingsplicht, niet in het verdrag zelf geregeld. Minister Van den Broek heeft daarover in februari jl. bij de debatten over het verdrag een opmerking gemaakt:

Ook ik ben met de heer Van der Spek van mening dat, wil er sprake zijn van onrechtmatige daad en dus van aansprakelijkheid, het falen van de bescherming het karakter zal moeten hebben van een „verwijtbaar tekortschieten”, aannemende althans dat de heer Van der Spek heeft bedoeld dat het falen van de geboden bescherming te wijten moet zijn aan de ontvangende staat en niet is veroorzaakt door bij voorbeeld nalatigheid van de betrokken ambassade zelf. De plicht tot het vergoeden van schade behoort vooralsnog tot het volkenrechtelijke gewoonterecht.

De Iraanse ambassadeur vond dat de Nederlandse regering de schade zou moeten vergoeden.

Nederland en het Verdrag van diplomatiek verkeer

Aan de hand van de verschillende fasen die een verdrag doorloopt voor het in werking treedt kan

worden nagegaan welke stappen Nederland heeft genomen inzake het Verdrag van diplomatiek verkeer. De nadruk ligt dan natuurlijk bij de „nationale” fasen van het verdrag, te weten de publicatie en de parlementaire goedkeuring.

1. Onderhandelingen

Ook een Nederlandse delegatie is ruim twintig jaar geleden aanwezig geweest bij de conferentie te Wenen. Zij bestond uit prof. mr. W. Riphagen, Juridisch adviseur van het ministerie van buitenlandse zaken als Lid-voorzitter; mr. H. F. Eschauzier, Harer Majesteits Buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur te Wenen als Lid-plv. adviseur; D. W. baron van Lynden, Ambassaderaad te Wenen; en mr. H. G. Schermers, assistent Juridisch adviseur van het ministerie van buitenlandse zaken. Prof. Riphagen heeft ten tijde van de conferentie een aantal redes gehouden over onder meer de benoeming van onderdanen van de ontvangende staat: Nederland is gebaat bij een niet al te ongunstige regeling voor bipatriden, omdat het nogal eens voorkomt dat Nederlanders, vooral in de Nederlandse Antillen, tevens de nationaliteit van een andere staat bezitten. Zou de regeling zich tegen bipatriden verzetten dan zou het kunnen voorkomen dat uit de Nederlandse Antillen afkomstige Nederlandse diplomaten niet in Latijns-Amerika kunnen worden geaccrediteerd. Een andere rede die hij heeft gehouden, betreft artikel 43 (verdrag art. 45): bescherming van gebouwen, archieven en belangen.

Voor Nederland was dit artikel van actueel belang, omdat de Indonesische regering kort te voren de verdere waarneming van de Nederlandse belangen in Indonesië door het Verenigd Koninkrijk had verboden. (. . .) Door dit artikel heeft de zendstaat in elk geval het recht zijn belangen door een derde staat te doen waarnemen, en dat de toestemming van de ontvangende staat alleen nodig is voor de vraag, welke derde staat met de belangenbehartiging zal worden belast.

Aldus het verslag van het ministerie over de conferentie.

2. Sluiting

De werkzaamheden van de Conferentie eindigden op 14 april 1961 met een stemming over de tekst van

het verdrag in zijn definitieve vorm. Tweënzeventig delegaties stemden voor de definitieve tekst, geen enkele tegen, en alleen de Tunesische afgevaardigde onthield zich van stemming. Daarna werden aan de redactiecommissie en aan het secretariaat enkele dagen gegund ter vervaardiging van een definitieve gedrukte tekst van de slotacte, het verdrag, de daarbij behorende facultatieve protocollen en de door de Conferentie aangenomen resoluties. Op dinsdag 18 april vond de ondertekening van de slotacte plaats. Een aantal staten tekende toen ook reeds het verdrag, sommige ook nog de protocollen. De voorzitter sloot de conferentie met een dankwoord aan allen die aan de totstandkoming van de teksten hadden meegewerkt.

Aldus het verslag van het ministerie van buitenlandse zaken (blz. 15). Nederland heeft alleen het verdrag ondertekend.

3. Publikatie

Na vertaling in het Nederlands is het verdrag in 1962 opgenomen in het Tractatenblad, nummers 101 en 159.

4. Parlementaire goedkeuring

Omdat het Nederlandse staatsrecht de eis stelt van goedkeuring door het parlement is deze fase nationaal de belangrijkste. De fase kan nader, als volgt, worden opgesplitst.

a. VOORBEREIDEND STADIUM

Bij dit verdrag is overgegaan tot uitdrukkelijke goedkeuring door het parlement. Daartoe zijn een wetsontwerp en een Memorie van Toelichting ontworpen op het ministerie van buitenlandse zaken, behandeld in de Ministerraad en met een machtiging van de Koningin naar de Raad van State gestuurd.

In dit voorbereidende stadium is advies ingewonnen bij de Raad van State (december 1980). In dat advies is ingegaan op de uitzonderlijke vertraging waarmee de ratificatie van dit verdrag door het Koninkrijk tot stand zou komen. De Raad wijst daarbij onder andere op het argument dat al 134 landen het verdrag hadden geratificeerd: tien jaar eerder had het wetsontwerp ook kunnen worden ingediend, toen al waren honderd staten partij geworden bij het verdrag; de Raad van State wijst

ook erop, dat het gaat om een verdrag, tot stand gekomen onder auspiciën van de Verenigde Naties en dat „van de zijde van het Koninkrijk het codificatiestreven van de Verenigde Naties in het algemeen wordt gesteund en blijkbaar geen fundamentele bezwaren tegen de inhoud van dit verdrag bestonden”.

b. INDIENING

Op 24 februari 1981 is een wetsontwerp ingediend tot goedkeuring van het Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer en de daarbij behorende protocollen. Door de toenmalige minister van buitenlandse zaken Van der Klaauw is de bijbehorende Memorie van Toelichting ondertekend. De Memorie bevat ter verantwoording van het late indienen de volgende passage.

Oorspronkelijk bestond er geen urgente behoefte aan partij worden van het Koninkrijk, omdat de in het Koninkrijk gebruikelijke regels ten aanzien van het diplomatiek verkeer, behoudens enkele ondergeschikte punten, overeenkomen met de inhoud van het verdrag en vrijwel alle in het verdrag neergelegde rechten, doordat zij op volkenrechtelijk gewoonterecht berusten, ook voor het Koninkrijk gelden zonder partij te zijn bij het verdrag. Sinds de totstandkoming van het verdrag zijn 134 staten partij bij het verdrag geworden. Door het niet-partij zijn is ons land dus in een uitzonderingspositie gekomen. Gezien deze ontwikkeling en verder met het oog op de gebeurtenissen van de afgelopen tijd op het terrein van schending van de beschermende status van diplomaten en gebouwen van vertegenwoordigers c.q. vertegenwoordigers menen ondergetekenden dat het Koninkrijk thans partij moet worden bij het verdrag en de twee protocollen, waardoor de andere landen ook op basis van geschreven gedragsregels op hun plichten gewezen kunnen worden.

Het in maart 1981 ingediende ontwerp behelst aanpassing van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering aan het verdrag. Het gaat daarbij in het bijzonder om aanpassing van de Nederlandse wet in die zin dat de rechter te 's-Gravenhage rechtsmacht krijgt in civielrechtelijke procedures tegen het Nederlandse personeel van de buitenlandse dienst en hun inwonende gezinsleden die hun woonplaats buiten Nederland hebben, in-

dien de Nederlandse rechter niet op grond van andere bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bevoegd is. Wanneer geen afstand van immuniteit wordt gedaan, kunnen bijvoorbeeld slachtoffers van aanrijdingen, waarbij bovengenoemde personen zijn betrokken, een mogelijkheid vinden de door hen geleden schade vergoed te krijgen.

C. VOORBEREIDEND ONDERZOEK TWEDE KAMER

Het voorbereidend onderzoek heeft plaatsgevonden in de Vaste Commissie van Buitenlandse zaken. Ook daar zijn verschillende stadia mogelijk:

- Voorlopig verslag van de Commissie;
- Memorie van Antwoord van de minister, eventueel vergezeld van een nota van wijzigingen;
- eventueel openbare hoorzitting van de Commissie, verslag van die hoorzitting;
- eventueel mondeling overleg van de Commissie met de minister, verslag van dat mondelinge overleg;
- eindverslag van de Commissie.

In het Voorlopig verslag van de Commissie is ingegaan op de uitzonderlijke vertraging waarmee de ratificatie van dit verdrag door het Koninkrijk tot stand zou komen. Volgens de Vaste Kamercommissie zou uit het lange uitstel van ratificatie blijken dat de rol van het parlement door de bewindslieden wordt veronachtzaamd. „De conclusie kan niet anders zijn dan dat het lange uitstel van ratificatie toe te schrijven is aan veronachtzaming van de rol van het parlement” (blz. 3 Voorlopig verslag).

Men kan zich afvragen of de Commissie niet erg ver gaat met aan te nemen dat de bewindslieden uit geringschatting voor het parlement zo lang met het indienen van het wetsontwerp hebben gewacht. Die conclusie zou betekenen dat alle ministers van buitenlandse zaken van de afgelopen jaren geen waarde zouden hechten aan parlementaire goedkeuring van het verdrag. Bovendien zou de commissie ook wel eerder haar verontwaardiging over het lange uitstel hebben kunnen uiten. Zij heeft immers het recht op een verantwoording op elk moment. Alleen in 1974 zijn er kamervragen over ingediend.

Op de verantwoording — dat Nederland nu andere landen ook op basis van geschreven gedragsre-

gels op hun plichten kan wijzen — wordt in het Voorlopig verslag van de commissie niet nader ingegaan. Kennelijk wordt met dat argument wel ingestemd.

In de Memorie van Toelichting wordt ook gesteld dat er geen urgente behoefte bestaat partij te worden, omdat de rechtsregels neergelegd in het verdrag overeenkomen met het volkenrechtelijke gewoonterecht en dus ook voor het Koninkrijk gelden zonder dat het partij is bij het verdrag. Er kleven echter bezwaren aan het gewoonterecht, bijvoorbeeld dat het moeilijk is het precies te omschrijven of de gewoonteregels te bewijzen. Daarom ook probeert de internationale gemeenschap het gewoonterecht te vervangen door duidelijker rechtsregels en streven de Verenigde Naties naar codificatie van het gewoonterecht. Een voordeel van het gewoonterecht is dat het flexibel is: het is aan veranderingen onderhevig samen met een maatschappelijke context.

Nederland is altijd nauw betrokken geweest bij het codificatiestreven van de Verenigde Naties en het zou ter ondersteuning van dat streven ook wel eerder partij hebben kunnen worden. En, hoe kritisch zou Nederland zich niet opstellen als andere landen zo erover zouden denken en daarom ratificatie maar achterwege zouden laten?

Ook in de Memorie van Antwoord wordt ingegaan op de vertraging bij de goedkeuring. Zo staat te lezen „dat ander dringender werk voorrang heeft gekregen. Dit is dan ook de reden dat de voorbereiding van de goedkeuring zich zo vele jaren heeft voortgeslept, ook na de beantwoording van de kamervragen in 1974”. Wel wordt vermeld „dat thans met recht gesteld kan worden dat de indiening al met al te lang heeft geduurd”, maar dat is zeker niet „toe te schrijven aan veronachtzaming van de rol van het parlement”. Een uitleg omtrent dat andere dringender werk wordt verder niet gegeven. De bewindslieden wijzen nu ook — in navolging van het advies van de Raad van State — op het codificatiestreven van Nederland en verklaren: „uiteindelijk partij worden heeft steeds in de bedoeling gelegen”.

In de Memorie van Toelichting duikt bij bespreking van het artikel betreffende de aan diplomatieke zendingen te geven bescherming opnieuw het motief op van de „wenselijkheid om, zo nodig, andere regeringen op basis van geschreven gedragsregels te kunnen aanspreken”. Ook nu wor-

den weer redenen genoemd als de „overweging dat praktisch de hele wereld partij is” en „het positieve Nederlandse standpunt ten aanzien van de codificatie van het volkenrechtelijk gewoonterecht”.

De Vaste Commissie is in haar Eindverslag lovend over de wijze waarop de bewindslieden zijn ingegaan op het Voorlopige verslag. Er is „waar mogelijk opening van zaken gegeven”. Met de Commissie ben ik van mening dat de Memorie van Antwoord uitstekende informatie biedt over het Nederlandse beleid inzake diplomatieke betrekkingen. Zo wordt onder meer ingegaan op de Nederlandse gewoonten betreffende de bewegingsvrijheid van buitenlandse diplomaten, de richtlijnen van de Nederlandse diplomaten in het buitenland inzake immunitet van jurisdictie, en de Nederlandse houding ten opzichte van de onthoudingsplicht ten aanzien van binnenlandse aangelegenheden.

Toch lichten noch de bewindslieden, noch de Commissie duidelijk toe waarom het indienen van het wetsontwerp zo lang op zich heeft laten wachten. De Commissie gaat bijvoorbeeld niet in op de mogelijke vraag waarom pas in 1974 voor het eerst kamervragen werden ingediend over het uitblijven van de indiening van het wetsontwerp. Zou het indienen van die vragen op dat moment politiek opportuun zijn geweest?

De bewindslieden stellen dat Nederland door zijn goedkeuring van het verdrag in staat zal zijn andere landen ook op basis van geschreven gedragsregels op hun plichten te wijzen. Dat kan nu ook: de meeste andere landen hebben het verdrag al lang geratificeerd en zijn zodoende gehouden aan deze geschreven regels. Van belang is daarbij eerder of die landen partij zijn bij het protocol dat de rechtsmacht van het Internationale Gerechtshof regelt; anders zou Nederland die landen niet voor het Hof kunnen dagen, omdat zij dan zijn rechtsmacht omtrent interpretatie en toepassing van het verdrag niet behoeven te erkennen.

Een andere kwestie is dat de bewindslieden onder andere gijzelingen noemen als voorbeeld van recente schendingen van de beschermde status van diplomaten. In 1979 is ten tijde van de gijzeling in Iran in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties — ironisch genoeg met consensus en met aanwezigheid van een afgevaardigde uit Iran — een ontwerp-verdrag aangenomen, *Internatio-*

nal Convention against the taking of hostages. Op basis van dat verdrag zou Nederland andere landen ook op hun plichten kunnen wijzen. Dat verdrag is veel jonger, maar gelet op de „recente ontwikkelingen” moet parlementaire goedkeuring dan maar niet al te lang op zich laten wachten. Overigens heeft de minister ook met het indienen van andere wetsontwerpen enige moeite. Blijkens een brief van de minister van buitenlandse zaken van 27 januari 1984 zijn er nog vele verdragen die parlementaire goedkeuring behoeven, zelfs verdragen uit 1935 en 1937! Maar van de verdragen waarvan de wenselijkheid, partij te worden, vaststaat, is het Weense verdrag van diplomatiek verkeer toch wel het oudste.

d. OPENBARE BEHANDELING TWEDE KAMER

In februari van dit jaar zijn na uitgebreide debatten de voorstellen van (rijks)wet, na goedkeuring van de onderdelen, zonder stemming aangenomen.

e, f. VOORBEREIDEND ONDERZOEK EN OPENBARE BEHANDELING EERSTE KAMER

Zonder voorbereidend onderzoek, zonder beaardslaging en zonder stemming zijn de voorstellen van (rijks)wet aangenomen op 10 april 1984.

5. *Bekrachtiging*

Een groot aantal verdragen wordt wel parlementair goedgekeurd maar nooit bekrachtigd. Dat hoeft ook niet altijd, tenzij het uitdrukkelijk staat voorgeschreven in het verdrag zelf. In artikel 49 van het Verdrag van Diplomatiek Verkeer wordt ratificatie wèl vereist. De oorkonden zullen worden neergelegd bij de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties te New York. Het ratificeren van het Verdrag heeft tot gevolg dat het onderdeel wordt van de Nederlandse wetgeving. Waar nodig zal de wetgeving worden aangepast. In het geval van het Verdrag van diplomatiek verkeer gaat het om aanpassing van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering: een nieuw lid wordt toegevoegd aan artikel 126, waardoor de Nederlandse rechter bevoegd wordt te oordelen over Nederlandse diplomaten in het buitenland, in civielrechtelijke kwesties.

Het Nederlandse belang staat of valt overigens

niet met de bekrachtiging van dit verdrag. Afgezien van een enkele wetswijziging zijn er geen verregaande gevolgen verbonden aan het wel of niet ratificeren.

6. Inwerkingtreding

Het verdrag regelt zelf de datum van inwerkingtreding. In het eerste lid van artikel 51 wordt gesteld dat de datum van inwerkingtreding de dertigste dag is na het neerleggen van de tweeeëntwintigste ratificatie bij de Secretaris-Generaal. Omdat inmiddels al meer dan honderd staten het verdrag hebben geratificeerd, zal voor Nederland, in overeenstemming met het tweede lid van het artikel, het verdrag dertig dagen na ratificatie door Nederland in werking treden.

Overwegingen

Het is begrijpelijk dat van parlementaire zijde enige bezorgdheid is uitgesproken naar aanleiding van de eindeloze vertraging. Aan die bezorgdheid is in de Memorie van Antwoord enigszins tegemoetgekomen. Alle Nederlandse onderhandelingsdelegaties zullen voortaan het verzoek krijgen in hun verslag „die informatie op te nemen die relevant is voor de opstelling van parlementaire goedkeuringsstukken”.

Binnen de delegaties zal het „onderwerp aan de orde worden gesteld wat er in concreto aan eventueel nodige uitvoeringswetgeving gedaan zou moeten worden”. Tevens wordt het parlement jaarlijks een overzicht verstrekt van verdragen die langer dan een jaar geleden zijn tot stand gekomen maar nog niet ter goedkeuring zijn ingediend, teneinde zo een vlottere behandeling van de voorbereiding van de goedkeuring van verdragen te bewerkstelligen.

Literatuur

Verslag Conferentie Ver. Naties over het diplomatieke verkeer (Wenen, 2 mrt - 18 apr 1961). Staatsuitgeverij, Den Haag (1961).

Goedkeuring Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer van 18 apr 1961 en bijbehorende protocollen. *Tractatenblad* (1962)(101/159).

Tweede Kamer, zitting 1980-81 (16 644): A. Gedeeltelijk oorspronkelijke toelichting aan de Raad van State; B. Advies Raad van State, 19 dec 1980; C. Nader rapp. aan de Koningin van de min. v. buitenl. zaken C. A. van der Klaauw.

Misschien zou kunnen worden overwogen de delegaties op andere wijze samen te stellen, door leden op te nemen die een speciale inbreng kunnen leveren voor de uitvoering en daarnaast zouden kunnen worden betrokken bij de voorbereidingen voor de uitvoeringswetgeving.

Tot slot

Onder meer door de recente schendingen van het Verdrag van diplomatiek verkeer in Londen en Den Haag zijn de beperkingen van dat verdrag aan het licht gekomen. Van Engelse zijde is de wens geuit de regels in het verdrag betreffende diplomatieke immuniteit en onschendbaarheid van de diplomatieke tas te herzien. Gelet op het feit dat wijzigingen in het verdrag moeten worden goedgekeurd door de 141 landen die destijds het verdrag ondertekenden, en dat dan weer van voren af aan kan worden begonnen — via de Commissie voor Internationaal Recht die eens per jaar vergadert, naar de Zesde Commissie van de Algemene Vergadering met de voorstellen, tot éindelijk overeenstemming wordt bereikt — zou het nog eens jaren kunnen duren voor er binnen het kader van het Verdrag van diplomatiek verkeer kan worden voorkomen dat diplomaten na ernstige misdrijven ongestraft het land kunnen verlaten, daarbij eventuele wapens of bedwelmdde politici in de niet te openen diplomatieke bagage met zich meevoerende. Ook dan zou de procedure tot parlementaire goedkeuring opnieuw gaan spelen.

Groot-Brittannië heeft echter op de topconferentie voor de Westerse landen in Londen laten weten af te zien van zijn wens tot wijziging van het Weense Verdrag inzake diplomatiek verkeer en immuniteiten, onverlet andere mogelijkheden de onschendbaarheid en immuniteit te beperken.

Tweede Kamer, zitting 1980-81 (16 644): 1. Koninklijke Boodschap, 24 feb 1981; 2. Ontwerp van Rijkswet; 3. Mem. van Toelichting; 4. Verslag, 25 mei 1981; 5. Voorl. verslag Vaste Comm. Buitenl. zaken, 21 jan 1982; 6. Nota van wijziging, ontv. 28 feb 1983; 7. Mem. van Antwoord, ontv. 8 mrt 1983 (ondert. door H. van den Broek, min. v. buitenl. zaken; F. Korthals Altes, min. v. justitie; H. E. Koning, staatssecr. v. financiën; L. de Graaf, staatssecr. v. soc. zaken en werkgelegenheid; J. G. Rietkerk, min. v. binnenl. zaken; 8. Eindverslag Vaste Comm. Buitenl. zaken, 10

aug 1983; 9. Nota n.a.v. Eindverslag, 24 nov 1983. *Tweede Kamer, zitting 1980-81* (16 683): 1. Koninklijke Boodschap, 16 mrt 1981; 2. Ontwerp van Wet; 3. Mem. van toelichting (ondert. J. de Ruiter, min. v. justitie); 4. Verslag Vaste Comm. Justitie, 28 mei 1981; 5. Nota n.a.v. Verslag, 16 mrt 1983 (ondert. F. Korthals Altes, min. v. justitie). *Handel. Tweede Kamer 1983-84*, boekje 19, (1984) (21/23 feb)3276-93. M. Akehurst — *A modern introduction to international*

law, 3e dr. Allen and Unwin, Londen (1977)49-56, 30-32, 121-139.

R. A. V. van Haersholte — *Inleiding tot het Nederlandse Staatsrecht*. Tjeenk Willink, Zwolle (1977)190-200.

T. Koopmans — *Compendium van het staatsrecht*, 2e dr. Kluwer, Deventer (1976)49-60, 86-92.

Nederlands recht in kort bestek, 4e dr. Kluwer, Deventer (1977)114-116, 333-360.

Pot/Donner — *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, 10e dr. Tjeenk Willink, Zwolle (1977)355-366.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

dr. C. M. Schulten

hoofd Sectie Militaire Geschiedenis LaS

De Nederlandse infanterieofficier en zijn leiderschap sinds 1850*

Gedurende de laatste honderdvijftig jaar heeft het krijgswezen een reeks van ingrijpende wijzigingen gekend. Invoering van nieuwe en verbetering van bestaande wapens deden de tactiek veranderen, hetgeen weer van invloed was op het aanvoerder-schap. Binnen de krijgsmacht varieerden de verhoudingen al naar gelang de feitelijke situatie. Oorlogsomstandigheden scheppen nu eenmaal andere voorwaarden voor het met elkaar omgaan dan de vreedstijd, wanneer het gevaar afwezig is en het formalisme zijn kansen krijgt. Een leger is geen organisatie die naast de maatschappij staat, maar het maakt een integrerend deel ervan uit. Dat betekent dat maatschappelijke ontwikkelingen altijd hun weerslag zullen hebben op dat leger.

Uitgaande van het bovenstaande valt te concluderen dat bij ieder tijdsbestek een eigensoortig type militair past en dat de wijze van leiding geven steeds afhankelijk is van de stand van de krijgskunde, de militaire situatie en de sociale context. Tegen deze achtergrond zal de geschiedenis van de Nederlandse officier onder de loep worden genomen teneinde na te gaan hoe deze zijn leiderschap heeft ontwikkeld. Daarbij zullen aan de orde komen de militaire eisen aan de officier gesteld, zijn positie binnen het leger en de maatschappij en zijn verhouding ten aanzien van zijn ondergeschikten.

Onder invloed van de omstandigheden sinds 1850 onderging de officier diverse gedaantewisselingen. Aanvankelijk was hij een autocratische persoonlijkheid die zijn gezag ontleende aan de bijzondere positie die hij zowel in het leger als in de burgermaatschappij innam. Zijn status zette kracht bij aan zijn overwicht. Rond 1900 was hij

een figuur geworden die, op afstandelijke en paternalistische wijze, gestreng maar rechtvaardig, zijn ondergeschikten de verschillende taken deed uitvoeren. Hij was, en zou dat lang blijven, de man van de monoloog. In de moderne tijd is de wederzijdse afhankelijkheid tussen officieren en ondergeschikten zo groot geworden dat hun bereidheid tot samenwerking een noodzakelijke voorwaarde is om de opdrachten te kunnen uitvoeren. Angst en ontzag voor de meerdere hebben plaats gemaakt voor de erkenning van diens verantwoordelijkheid en deskundigheid, althans idealiter gesproken.

Dat in dit artikel vooral de aandacht wordt gericht op de infanterieofficier is te rechtvaardigen omdat de infanterie, numeriek gezien, het grootste wapen is en omdat de infanterietactiek in de loop van de tijd ingrijpend is gewijzigd.¹

Ontstaan van het moderne officierscorps

In de 19e eeuw voltrok zich in Nederland de professionalisering van het officierscorps, een proces dat in de 18e eeuw was begonnen. De steeds complexer geworden krijgskunde maakte het onmogelijk het vak louter in de praktijk te leren, maar dwong tot het verwerven van vaktechnische competentie door onder meer theoretische scholing. Reeds in de 18e eeuw was de behoefte ontstaan aanstaande officieren via speciale scholen voor te bereiden op hun toekomstige beroep.² Het eerst werd dat voelbaar bij de artillerie en de genie, zodat in 1789 drie artilleriescholen werden gesticht, in 1795 gevolgd door een vierde.

Hoewel vooral artilleristen en genisten de lessen

¹ Over het specifieke van de infanterie zie: J. A. A. van Doorn en W. J. Hendrix — *Het Nederlands-Indonesisch conflict. Ontsporing van geweld*. 2e dr. Dieren (1983)243-245.

² C. M. Schulten — Militair onderwijs in de achttiende eeuw. *Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw*. (Verslag symp. Doesburg 1982). Amsterdam/Maarssen (1983)113-124.

* Uitgewerkte tekst van een lezing, gehouden tijdens het colloquium „Officiersvorming” in de Koninklijke Militaire School te Brussel, op 4 april 1984.

volgden, profiteerden daarvan ook de cadetten van andere wapens. Deze laatste groep was echter zeer gering in aantal, hetgeen inhield dat er voor de infanterie en cavalerie in feite geen schoolopleiding bestond.

De scholen werden diverse malen gereorganiseerd, todat in 1828 de Koninklijke Militaire Academie te Breda haar poorten opende. Daarmee werd een stevig fundament voor het militaire onderwijs gelegd. Toch bleef het mogelijk uit de troep naar een officiersplaats te dingen, maar sinds 1826 moesten de gegadigden wel een examen afleggen om tot officier te kunnen worden benoemd. Dat betekende de opkomst van een wetenschappelijk gevormd officierskorps.³

In de eerste helft van de 19e eeuw drukten de minder ontwikkelde officieren nog lang hun stempel op het corps. A. W. P. Weitzel, die het later tot minister van oorlog bracht, schreef in 1881:

*Het is waar dat het allooi der Nederlandse officieren van die dagen (1830-1840) over het algemeen aanzienlijk minder was dan dat der tegenwoordige.*⁴

Een andere 19e-eeuwse kenner van onze militaire geschiedenis, W. J. Knoop, liet weten dat de Nederlandse generaals en kolonels uit de jaren '30 weinig meer wisten dan de inhoud van de reglementen.⁵

Weer een ander gezaghebbend schrijver, J. T. T. C. van Dam van Isselt, meende dat de officieren in het bovengenoemde tijdvak slechts uitvoerders waren van hetgeen in de voorschriften stond.⁶

Hoewel rond 1850 menig oudere officier huiverig stond ten aanzien van jongere collega's die hun

³ Voor een overzicht van het 19e-eeuwse militaire onderwijs zie: *Beknopt overzicht van de geschiedenis van het militair onderwijs sedert 1814*. Breda (1911).

⁴ A. W. P. Weitzel — *Herinneringen van een oud-vrijwilliger. Schetsen en beelden van het militaire leven tusschen 1830-1840*. Den Haag (1881)15. Augustus Wilhelm Philip Weitzel (1816-1896) bereikte de rang van generaal-majoor; hij was minister van oorlog in de jaren 1873-1875 en 1883-1888. Zie: *Nieuw Ned. Biograf. Woordenboek*. Leiden (1927)(VII)1310-1312.

⁵ W. J. Knoop — *Herinneringen aan de Belgische omwenteling van 1830*. Den Haag (1886)106. Willem Jan Knoop (1811-1894) werd luitenant-generaal; hij onderscheidde zich bijzonder als militair historicus. Zie: *Nieuw Ned. Biograf. Woordenboek*. Leiden (1914)(III)707-709.

⁶ J. T. T. C. van Dam van Isselt — De opleiding tot officier en het middelbaar onderwijs ten behoeve van het leger. *Ver. t. Beoef. v.d. Krijgswetenschap*, Den Haag (1878-79)142. Genmaj Van Dam van Isselt (1842-1916) was een groot deskundige op het gebied van het militaire onderwijs.

Generaal-majoor J. T. T. C. van Dam van Isselt (1842-1916)

opleiding op de KMA hadden ontvangen en daardoor, volgens hen, te kort schoten in praktijkervaring, ging de vakopleiding van het officierskorps onverminderd verder, zodat in de tweede helft van de 19e eeuw de officieren in het algemeen een degelijke opleiding hadden genoten. Zij waren meer dan hun voorgangers in staat eigen verantwoordelijkheid te dragen en initiatieven te nemen.

Een symptoom van de verwetenschappelijking van de Nederlandse krijgskunde was de oprichting van diverse vaktijdschriften zoals *De Militaire Spectator*, waarvan de eerste aflevering in 1832 verscheen, van *De Nieuwe Spectator* (1847-1866) en *De Militaire Gids* (1882-1902).⁷ De Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, een beroepsvereniging bij uitstek, begon in 1865 haar activiteiten.⁸

In 1868 ten slotte werd een aanvang gemaakt met de opleiding van officieren voor de hogere staf-functies.⁹ De scholing die de officieren in de 19e eeuw ontvingen, verschaftte hen een soort kennismonopolie, hetgeen bijdroeg tot het overwicht op hun ondergeschikten.

Zowel binnen de maatschappij als binnen het leger vormden de officieren een gesloten groepering die

⁷ M. J. L. de Ruyter — *De Nederlandse militaire tijdschriften. Een bibliografie*. Breda (1976).

⁸ J. J. de Wolf — *Mars in Cathedra 1865-1965*. Den Haag (1965).

⁹ E. R. d'Engelbronner — *Negentig jaren stafschool, krijgsschool en Hogere Krijgsschool 1868-1958*. Den Haag (1958).

de tijdgenoten aanduiden als officiersstand. Over de herkomst van de leden van die stand heeft J. van Doorn deze opmerking gemaakt:

Even in Holland, a bourgeois country par excellence, the military topgroup retained for a long time a strong aristocratic flavoring. In 1872, 22% of army generals and colonels were of noble origin, in 1931 12% and in 1950 0%.¹⁰

Op grond daarvan mag men niet concluderen dat het officierscorps in de 19e eeuw een sterk adellijke inslag had. Van Dam van Isselt heeft bijvoorbeeld opgemerkt dat alle standen binnen het officierscorps verenigd waren en hij betreunde juist de geringe belangstelling van de adel voor het militaire beroep.¹¹

Bepalend voor het volgen van een officiersopleiding was het schoolniveau geworden en de officieren kwamen voort uit de standen die hun kinderen de vereiste vooropleiding konden bezorgen. De officieren waren zich ervan bewust dat zij zich van de andere standen, waarmee zij het prestige en de status deelden, op een aantal aspecten duidelijk onderscheidden. Zoals Kempees opmerkte:

Hierin bestaat juist eene der schoone karaktertrekken van onzen stand. Terwijl in zoo veel anderen de ambtsbroeders elkander als concurrenten beschouwen, die ze gaarne den voet willen ligten, vereenigt de Officiieren één band, die der kamaraadschap, gegrond op wederzijdse achting, vertrouwen en hulpvaardigheid; wij werken allen zamen tot één doel, de verdediging des vaderlands, en wij gevoelen dat alleen eenheid ons magtig kan maken. Vandaar die eensgezindheid, die broederschap, die alle Officiieren, maar vooral de leden van een zelfde korps vereenigt en oorzaak is, dat zij, die onze geleerden verlaten om in andere betrekkingen over te gaan, immer met een onvervalscht genoegen den tijd hunner inwoning bij ons herdenken.¹²

De behoeders van de onafhankelijkheid werd

¹⁰ J. van Doorn — *The soldier and social change*. Beverly Hills/Londen (1975)13.

¹¹ J. T. T. C. van Dam van Isselt — De opleiding tot officier en het middelbaar onderwijs ten behoeve van het leger. *Ver. t. Beoef. v.d. Krijgswetenschap*, Den Haag (1878-1879)108-211; Het goed recht der moderne richting op het gebied van het militair onderwijs. *Indische Gids* 2(1880)43.

¹² J. C. J. Kempees — *Holloway-pillen voor een jong officier, of wenken aan mijnen broeder bij zijn verlaten der Koninklijke Militaire Akademie*. Den Haag (1848)17. Dit boek was geïnspireerd op: A. L. Blondel — *Coup d'oeil sur les devoirs et l'esprit militaires*. Parijs (1836); het werd nog in 1900 herdrukt.

voorgehouden dat zij een hogere roeping hadden dan de bankier, de advocaat en de politicus die, volgens een militair schrijver, de deugden van dienstbaarheid aan het land en zelfverloochening minder hoog in het vaandel hadden staan.¹³ Natuurlijk waren er ook anderen die hun leven veil hadden zoals de brandweerman, de arts bij een epidemie, en „de zendeling vermoord door wilden”. Zij konden zich echter niet meten met de officier: „Boven die allen staat hij, die sneuvelt in dienst van zijn Vaderland!”¹⁴

Toch stond de officier niet buiten de maatschappij. Hij was immers staatsburger en zijn normbesef behoorde te zijn gegrondvest op hetgeen in de maatschappij opgeld deed. „De officier” — zo stelt een brochure in 1871 — „is staatsburger, vervullende de betrekking van militair ambtenaar”.¹⁵ Maar hij behoorde wel tot een speciale groep, want — aldus een schrijver in 1874:

Wanneer wij nu den militairen stand volgens deze grondbeginselen beschouwen, dan bemerkt men, dat door het gemeenschappelijke van opleiding, plichten en belangen, ook een gemeenschap des levens en een samenhang worden ontwikkeld, welke het element der corporatie in den militair representeren en welke men door het woord „corps” aanduidt, zoodat men spreekt van officierscorps . . .¹⁶

In het begin van de 19e eeuw muntte de officier niet uit door zijn intellectuele niveau noch door zijn hoogstaande leven. Uiteraard waren er uitzonderingen. Men hoeft maar te denken aan leden van een officiersfamilie als J. V. de Constant Rebecque¹⁷, aan een vruchtbaar militair schrijver als C. A. Geisweit van der Netten¹⁸ en aan de stichter en eerste redacteur van *De Militaire Spectator* dr. J. C. van Rijnveld.¹⁹

¹³ *Cadetten-Almanak* (1899)53 (herdruk van een art. in *Cadetten-Almanak* (1851).

¹⁴ *Jaarboekje van den Hoofdcursus te Kampen* (1897)88.

¹⁵ S. — *Vero, aanleiding gevende tot ontevredenheid in het leger bij den officiersstand*. Nijmegen (1871)13.

¹⁶ F. — *Beschouwingen omtrent de Nederlandsche levende strijdkrachten*. Den Haag (1874)7.

¹⁷ Lgen Jean Victor baron de Constant Rebecque (1773-1850) was afkomstig uit een voorname Zwitserse familie; hij was onder meer kwartiermeester-generaal van het Nederlandse leger. Zie: *Nieuw Ned. Biograf. Woordenboek*. Leiden (1914)(III)251-252.

¹⁸ C. M. Schulten — Cornelis Antonie Geisweit van der Netten. *Armamentaria* 11(1976)23-30.

¹⁹ Kol dr. Jacob Cornelis van Rijnveld (1799-1851) was een vruchtbaar militair schrijver, zie: *Nieuw Ned. Biograf. Woordenboek*. Leiden (1921)(V)636-639.

Dat neemt niet weg dat menig officier aanvaardbaar weinig meer tot zijn beschikking had dan grof woordgebruik en een ongepolijste manier van doen. Weitzel gaf van hen de volgende typering:

*Men vond bij de toenmalige meerderen zeker evenveel welwillendheid en misschien ruim zooveel ronde goedhartigheid als bij de tegenwoordige, maar zij waren soms grof als boonenstroo en konden vloeken als sjouwerlieden.*²⁰

Men ging van de officier eisen dat hij zich door zijn geestelijke gehalte en hoge beschaving wist te handhaven in de hoogste kringen van de maatschappij. Het beoordelingsvoorschrift uit 1843 zegt daarover:

*Bij het beoordelen van de wijze van leven van den Officier, behoort men inzonderheid op de zedelijke en maatschappelijke verplichtingen te letten. Wanneer de officier ongeoorloofde naauwe betrekking met eene vrouw mogt onderhouden, of met eene vrouw buiten den egt te zamen woont, zal zulks uitdrukkelijk moeten worden vermeld. Wanneer de Officier eene verkwistende levenswijze mogt leiden, of zich door hebzucht of andere verkeerde neigingen mogt kenmerken, zal zulks in deze kolom (van de conduite-staat) worden opgetekend.*²¹

Er was dus een duidelijk streven naar verhoging van het maatschappelijke aanzien. De noodzaak van ontwikkeling en beschaving werd onderlijnd in het voorschrift *Aanwijzingen omtrent vormen en briefwisseling* dat was bestemd voor officieren en verscheen in 1905. Het kreeg vele herdrukken en werd nog in 1947, zij het in een gewijzigde versie, opnieuw uitgegeven. Op zeer duidelijke wijze werd de officieren bijgebracht dat zij zich aan specifieke gedragsregels hadden te houden. Zijn beschaving en ontwikkeling moesten de officier niet alleen in staat stellen zich te bewegen in de hoogste maatschappelijke kringen, maar zij gaven hem tevens een extra gezag ten aanzien van de onderofficieren en soldaten die, zo leerde de jonge officier, een mindere beschaving, gevoeligheid en ontwikkeling hadden. In een vertrouwelijke circulaire van 22 maart 1877 bracht de minister van oorlog onder de aandacht van het officierscorps dat er

²⁰ A. W. P. Weitzel (4), blz. 9.

²¹ Over de geschiedenis van het beoordelingssysteem zie: B. Meeuwse — *Geschiedenis van de beoordeling van officieren. Org. Ver. Officieren Kon. landmacht en Kon. luchtmacht* (1958)188-197.

een grote afstand moest bestaan tussen meerdere en mindere:

Is het echter niet alleen wenschelijk maar pligtmatig, dat de meerdere op humane wijze met zijn mindere, in dienst, omgaat, evenzeer is het noodig dat hij zich steeds bewust blijve van den afstand, die in het maatschappelijk leven tusschen Officieren, onderofficieren en minderen respectievelijk moet bestaan.

De verhouding meerdere-mindere was vastgelegd in het *Reglement op den inwendigen dienst* van 1817, dat was gebaseerd op het Franse reglement van 1791 en gedurende de gehele 19e eeuw van kracht bleef. In dat reglement stond dat het de wens van de Koning was:

. . . dat er in alle korpsen eene trapsgewijze ondergeschiktheid plaats hebbe, welke zonder iets van hare kracht te verliezen, zacht en vaderlijk zij, en welke gegrond op de rechtvaardigheid en de standvastigheid, alle onderdrukking verwijderd, terwijl zij de ondergeschikten tot de waarneming hunner pligten aanhoudt.

Daarmee was het beginsel van de hiërarchie verhouding duidelijk aangegeven. De opvatting bestond dat een strenge krijgstucht onontbeerlijk was en dat het niet paste de soldaten tekst en uitleg van de bevelen te geven. De „soldat raisonneur” gold als een onhandelbaar werktuig om oorlog te voeren: de soldaat had maar te zwijgen.²² Over de wijze van leiding geven heeft C. J. Sikesz in 1864 in zijn proefschrift *De schutterijen in Nederland* het volgende opgemerkt.

*De schutterofficier zal, wil hij voortdurend een goeden geest bij zijne manschappen bewaren, meer door zedelijk overwigt dan door dwang moeten regeren. De officier bij het leger daarentegen heerscht door het vorderen van blinde gehoorzaamheid. De soldaat heeft niet te vragen naar het hoe? of waarom? Hij heeft slechts uit te voeren en zoo hij het niet doet, wacht hem straf. Zoo iets is bij het leger noodzakelijk, bij de gewapende burgermagt evenwel nooit te verkrijgen, en het zou ook verre van wenschelijk zijn dat het zoo ware. Dat dooden van eigen wil, dat voortdurend streng doorgevoerde stelsel van inferioriteit, zonder welke geene discipline,*²² N. Bosboom — *Over de militaire maatregelen door Nederland te nemen tot het handhaven eener gewapende neutraliteit.* Den Haag (1888)51.

geene subordinatie denkbaar is zoo als die bij het leger moet gelden, geeft aan den soldaat meestal een zekeren plooi, dien wij in hem waarlijk niet afkeuren, maar dien wij toch niet gaarne op de burgerij zagen overgebracht.²³

Deze passage doet vermoeden dat de soldaten werden behandeld als 18e-eeuwse beroepssoldaten. De verklaring kan hierin worden gevonden dat er geen persoonlijke dienstplicht bestond. Wie werd opgeroepen, had de mogelijkheid zich te doen vervangen hetgeen ertoe leidde dat het merendeel van de soldaten afkomstig was uit de onderste lagen van de maatschappij. Zij hadden vaak een geringe ontwikkeling en in 1846 was nog 24% van de dienstplichtigen analfabeet.²⁴ De leefomstandigheden in de kazernes waren buitengewoon slecht. Als legeringsgebouwen werden vaak afgekeurde pakhuizen gebruikt. Het ongedierte tierde er welig, en vooral tijdens de zomermaanden, wanneer veel diensplichtigen onder de wapenen kwamen, waren zij overbevolkt.²⁵ Geen wonder dat de officier, die buiten de kazerne woonde en toegang had tot de sociëteiten waar de hogere standen elkaar troffen, mijlenver van zijn soldaten af stond.

In tegenstelling tot de onderofficieren en de soldaten legde de officier bij zijn benoeming de eed van trouw af. Op dat moment bleek zonneklaar dat hij een uitzonderlijke positie innam en hoe groot het verschil was tussen officieren en minderen.²⁶

De officier als held

Na de Belgische afscheiding in 1830 brak voor het Nederlandse leger een zeer lange vredesperiode aan. Velen beschouwden het leger alleen maar van nut, wanneer er werkelijk gevaar was. Het gevolg was dat de officier naar zijn gevoel te weinig maatschappelijke waardering ondervond voor zijn hoge roeping: de toekomstige verdediging van het vaderland, die binnen het officierscorps als een dure plicht gold. Hij voelde zich verguisd en onbe-

²³ C. J. Sikesz — *De schutterijen in Nederland*. Utrecht (1864)252.

²⁴ C. M. Schulten — *Armée néerlandaise et éducation nationale au dix-neuvième siècle*. *Med. Sectie Mil. Gesch.* 3(1980)9.

²⁵ *Mil. Spect.* 12(1854)571.

²⁶ G. T. Campagne — De officierseed. *Kernvraag* 13(1970) (mrt). Sinds 1982 wordt de eed ook afgelegd door vrijwillig dienende onderofficieren, waardoor het exclusieve van de officierseed is verdwenen.

grepen. Van de andere kant legde de dienst minder beslag op zijn tijd dan momenteel het geval is, zodat hij eigenlijk zat te wachten op de oorlog die zou komen en die hem dan de kans zou geven zichzelf te bewijzen en eer en roem te behalen. Hij leefde in de sfeer zoals Montaigne die in de 16e eeuw heeft gekarakteriseerd:

*Il n'est occupation plaisante comme la militaire; occupation et noble en execution (car la plus forte, généreuse et superbe de toutes les vertus est la vaillance), et noble en sa cause; il n'est point d'utilité ny plus juste, ny plus universelle que la protection du repos et grandeur de son pays. La compagnie de tant d'hommes vous plaist, nobles, jeunes, actifs, la veue ordinaire de tant de spectacles tragiques, la liberté de cette conversation sans art, et d'une façon de vie masle et sans cérémonie, la variété de mille actions diverses, cette courageuse harmonie de la musique guerrière qui vous entretient et eschauffe et les oreilles et l'ame, l'honneur de cet exercice, son aspreté mesme et sa difficulté.*²⁷

Wanneer men de militaire literatuur uit de tweede helft van de 19e eeuw onderzoekt, treft men voortdurend verwijzingen aan naar het begerenswaardige van de heldendood op het slagveld. Het adagium van Virgilius: *Pulchrumque mori succerit in armis* had nog niets aan waarde ingeboet.

De verheerlijking van de oorlog, een residu van het Middeleeuwse ridderideaal, gaf geen aanstoot. De soldaten zouden de officieren in staat stellen de begeerde roem te behalen, reden waarom het *Reglement op den inwendigen dienst* dan ook aangaf:

Dat de officieren hen (de soldaten) leiden en beschermen met die zorg, welke zij verschuldigd zijn aan mannen van wier dapperheid en gehoorzaamheid zij een gedeelte van hun roem te verwachten hebben.

Een goede gelegenheid oorlogservaring op te doen en roem te verwerven bood Nederlands-Indië, vooral tijdens de Atjehoorlog (1813-1913). Sinds 1870 was het voor officieren mogelijk voor een periode van één tot vijf jaar bij het koloniale leger te worden gedetacheerd en jaarlijks grepen een kleine zeventig officieren deze kans aan.²⁸ Het

²⁷ C. Montaigne — *Essais: De l'expérience*. M. Rat, Parijs (1962)(II)553-554.

²⁸ *Ver. t. Beoef. v.d. Krijgswetenschap*, Den Haag (1891-1892)446-450.

belang daarvan onderstreepte G. Kepper in 1897:

*Eene natie, welke in de laatste tientallen jaren kan wijzen op Boni en Bandjermasin, op Kotta Radja en Samalangan, op Mataram en Tjakra-Negara, zij kan en mag fier het hoofd opheffen en behoeft niet terug te treden voor het overmoedig woord van een machtig nabuur. Zulke voorbeelden van plichtsbetrachting en heldenmoed, ten koste van bloed en met het eeremetaal beloond, zij schenken bemoediging, zij stalen de spieren, zij verlevendigen het oog, dat soms peinzend staarde in den nevel der toekomst.*²⁹

Het ideaal dat de officier werd bijgebracht, was dat van de krijger. Het traditionele waardepatroon hield lang stand, nog in het *Reglement op den inwendigen dienst der infanterie* van 1912 is sprake van het behalen van roem door de officieren dank zij de dapperheid en de gehoorzaamheid van de soldaten.

Het keerpunt in de krijgskunde

Tussen 1850 en 1881 vond een essentiële verandering plaats van de infanterietactiek, toen werd overgegaan van de gesloten naar de open formatie.³⁰

Nog in de eerste helft van de 19e eeuw was de basisgevechtsofstelling van de infanterie de linieformatie die een compacte massa vormde. In 1850 was het bataljon samengesteld uit vier liniecompagnieën die gezamenlijk werden gecommandeerd door de bataljonscommandant, bijgestaan door de compagniescommandanten. De diverse onderdelen stonden dicht genoeg bij elkaar om onder het directe bereik van de bataljonscommandant te zijn. Bij iedere compagnie waren tamboers ingedeeld die met hun trommels het tempo van de ingewikkelde gevechtsexercitie aangaven: en zo bewoog het bataljon zich en bloc voort over het slagveld. Het beoefenen van de exercitie was van het grootste belang, omdat de compagnieën in staat moesten zijn ingewikkelde figuren uit te voeren zonder in de strijd te versagen. De soldaten waren bewapend met een voorlader met gladde loop waarvan de precisie en de dracht niet veel verschilden van die uit de 18e eeuw. Wel was in

²⁹ G. Kepper — *De Militaire Academie*. Amsterdam (1897)215-216.

³⁰ S. Ross — *From flintlock to rifle. Infantry tactics, 1740-1866*. Londen (1979).

vergelijking met de voorgaande eeuw het afvuurmechanisme verbeterd door de invoering van het percussiesysteem. In Nederland gebeurde dat in 1841. Bij het liniebataljon van 1850 was ook nog een tirailleurcompagnie ingedeeld. Deze streed in een open formatie en was bestemd voor het verspreide gevecht. De tirailleurs waren bewapend met geweren die een getrokken loop hadden hetgeen hen in staat stelde verder en beter gericht te schieten.³¹ Omdat deze tirailleurcompagnie een meer verspreide opstelling had, waren er geen tamboers ingedeeld maar hoornblazers; die konden immers signalen over grotere afstanden doorgeven. Het exercitievoorschrift van de infanterie was gebaseerd op het Franse voorschrift van 1791, hetgeen de band met de 18e eeuw duidelijk illustreert. Geleidelijk vond de invoering plaats van getrokken geweren bij de gehele infanterie; men ging ten slotte in Nederland over op het Snidergeweer en vervolgens op het Beaumontgeweer (resp. 1867 en 1871).³² Dank zij de technologische ontwikkelingen kreeg het leger dus een modern vuurwapen. Tijdens de Frans-Duitse oorlog bleek dat de tijd van de gesloten gevechtsformaties definitief voorbij was en dat het verstrooide gevecht de tactiek van de toekomst was. Overigens, wat de tijdgenoten „verstrooid” noemden, is iets heel anders dan wat wij eronder verstaan, maar dat neemt niet weg dat de grotere precisie en de verdere dracht van de vuurwapens een tactische omwenteling hadden teweeggebracht. Voor Nederland betekende het dat er een nieuw exercitiereglement kwam en dat in 1881 het bataljon een andere organisatie kreeg.³³ De tirailleurcompagnie verdween, omdat het onderscheid tussen de „gewone soldaat” (fuselier) en de tirailleur was opgeheven. Iedere infanterist had nu immers hetzelfde geweer. Door het meer verspreide optreden hadden de tamboers hun functie verloren en zij werden dan ook door hoornblazers vervangen.

Een belangrijke consequentie was dat er een onderscheid kwam tussen de exercitie op het paradeplein en de gevechtsexercitie, hetgeen later aan-

³¹ W. Rüstow (bew. L. C. de Fremery) — *De oorlog in zijn aard, middelen en doel*. Groningen (1859)345.

³² E. P. M. Ramakers — *De invoering van achterlaadgeweren bij de Nederlandse infanterie. Med. Sectie Krijgsgesch.* 2(1979)153-162; (1881)393-397, 76-138.

³³ Over de organisatievormen van het infanteriebataljon zie: *Recueil Militair* (1841)105-111; (1849)13-16, (1850)327-332; (1867)153-162; (1881)393-397.

Cursisten Hogere Krijgsschool 1902-1905 (de vierde van rechts, achterste rij, is H. G. Winkelman)

leiding zou geven tot discussie over de parade-exercitie, die veel tijd vergde en in de ogen van sommigen weinig functioneel was.

Voor het voeren van het verspreide gevecht waren bijzondere kwaliteiten nodig. Zoals W. Rooseboom in 1880 opmerkte:

*Meer dan ooit werd het duidelijk, dat de grootste heldenmoed en eene ijzeren discipline niet meer voldoende zijn om de vijandelijke stelling te nemen, maar dat daartoe meer behoort; dat daartoe noodig zijn bevelhebbers, volkomen op de hoogte hunner taak en troepen, die deugdelijk geoefend zijn en aan de grootste zelf-opoffering en toewijding, intelligentie en discipline paren.*³⁴

De grote vuuruitwerking van de geweren maakte tiraileren tot een van de voornaamste tactische bewegingen van de infanterie. Kort na de Frans-Duitse oorlog was reeds onder de aandacht gebracht dat de subalterne officier belangrijker was geworden en dat een compagnie met achterladers evenveel vuurkracht had als vroeger een bataljon dat met voorladers was bewapend.³⁵ Het tiraileren kon eerst dan goed plaatsvinden, als de subalterne officieren over een grote zelfstandigheid beschikten. De aanvaarding van dat beginsel kostte veel tijd, maar eind 1885 openden zich gunstige perspectieven, zoals de grote Nederlandse krijgskundige M. H. J. Plantenga toentertijd signaleerde:

Terwijl onze nationale oorlogvoering eischt, dat de

³⁴ W. Rooseboom — *Het hedendaagsche gevecht. Gevechtsvormen der infanterie, cavalerie en artillerie*. Den Haag (1880)(I)86.

³⁵ W. K. L. van Helden — *De nieuwere gevechtssleer*. Den Haag (1874)18.

officieren uitmunten door initiatief en geestkracht, want zonder geestkracht geen zedelijke moed, en zonder zedelijke moed geen zelfstandigheid, was tot voor korten tijd het geheele opleidingsstelsel bij het Nederlandsche leger, althans bij de infanterie, — over de andere wapens kan ik niet oordeelen — er meer op berekend, die eigenschappen bij den subalternen en zelfs bij den hoofdofficier te onderdrukken dan te ontwikkelen. Blindelings volgen en steeds op uitvoerige bevelen wachten, dat was de leus.

*Gelukkig breekt thans een ander en beter stelsel zich baan. Mogen er ook nog jaren verlopen, eer het beginsel om aan elk officier in zijnen werkkring reeds in tijd van vrede eene zekere zelfstandigheid te verleenen, overal voldoende diep wortel zal hebben geschoten, we zijn elk geval op den goeden weg. Omtrent de vormen, waarin dat beginsel tot toepassing moet worden gebracht, moge verschil van meening bestaan, het beginsel zelf heeft geene andere bestrijders te duchten, dan overdreven centralisatiegeest aan de eene, en gemakzucht aan de ander zijde. Het gezond verstand zal over beide zeegeevieren.*³⁶

Wellicht is het nuttig in dit verband op te merken dat de aanpassing van het gedrag en het leiderschap aan gewijzigde omstandigheden in vredes-tijd veel trager verloopt dan men zou denken.

Het kenterend getij

Rond 1900 hebben zich militaire en maatschappe-

³⁶ M. H. J. Plantenga — *Aard, strekking en eischen van den oorlog in het polderland. Ver. t. Beoef. v.d. Krijgswetenschap*, Den Haag (1884-1885)445-446.

lijke ontwikkelingen voorgedaan die hun invloed deden gelden op het officierscorps en de wijze van leiding geven. De vernietigingskracht van moderne wapens en de mogelijkheid de massa te mobiliseren, te bewapenen en uit te rusten, deden het ergste vreesen voor een komende oorlog.

Voor Nederland was de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1898 van groot belang. Na het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 was weliswaar de dienstplicht ingevoerd, maar het bleef mogelijk zich te doen vervangen. Daardoor — wij maakten daarvan reeds melding — bestond het gros van de soldaten uit lieden, afkomstig uit de onderste lagen van de maatschappij die in het algemeen over weinig ontwikkeling beschikten. Er was echter behoefte aan een geestelijk meer ontwikkelde soldaat. Nu was weliswaar onder invloed van het volksonderwijs het intellectuele peil gestegen, maar desondanks bleven de hogere bevolkingslagen buiten het leger, hoewel juist de inbreng van jongelui met een goede schoolopleiding noodzakelijk was. Tevens was het niet te vermijden dat de numerieke sterkte werd opgevoerd, zoals zou gebeuren dank zij de Militiewet van 1901 waardoor de krijgsmacht van ongeveer 70.000 man uitgroeide naar een sterkte van 180.000. De innerlijke samenstelling van het leger veranderde, omdat onder de dienstplichtigen voortaan alle rangen en standen waren vertegenwoordigd, zodat leger en natie nader tot elkaar kwamen. Althans, dat was de verwachting. Vooral *De Militaire Gids* verkondigde progressieve ideeën. De redactie van dat blad publiceerde in 1903 een geruchtmakend artikel, getiteld „Onze richting”, waarin werd gepleit voor een legervorming ingericht naar de aard en de neiging van het volk, en werd afgerekend met niet-functionele tucht en discipline. Bovendien verdedigde *De Militaire Gids* de opvatting dat er geen verschil bestond tussen militaire en burgerdeugden, en toonde zich een voorstander van het slechten van de scheidingsmuren tussen leger en maatschappij.³⁷

In verschillende publikaties werd erop gewezen dat de oude wijze van leiding geven had afgedaan. Zo probeerde G. Polvliet een verband te leggen

³⁷ G. Teitler — Een „nieuwe” en een „oude richting”. Militair denken in Nederland en Nederlands-Indië rond de eeuwwisseling. *Med. Sectie Krijgsgesch.* 1(1978)165-186; C. M. Schulten — L. W. J. K. Thomson (1869-1914). *Armamentaria* 13(1978)72-92.

tussen gevechtstactiek en militaire opleiding. Over de discipline schreef hij:

*De mensch is ook in het leger mensch geworden. Zelfs de jongste soldaat moet gaan denken. De aanvoeders worden zich bewust, in de eerste plaats opvoeders, leiders, voorgangers te zijn, niet alleen in het gevecht, maar op elk gebied, zij kunnen niet langer drilmeesters, vreesaanjagers en opdrijvers blijven. De tucht, daarnaast, gegrond op vrees voor den straffenden meerdere, maakt plaats voor een hoogere tucht, welke haar kracht ontleent aan plicht- en gemeenschapsgevoel. Het ideaal van den geoefenden soldaat is niet langer een levende machine te zijn, gekoppeld aan een dood stuk ijzer. Militaire eer en militaire deugd worden in de eerste plaats menschelijke eer en menschelijke deugd. Het militair recht nadert het gemeen recht.*³⁸

Polvliet vond ook dat het accent moest worden gelegd op de gevechtsopleiding en niet op in zijn ogen nutteloze kazernebezigheden.

In een brochure van 1903 stelde G. G. van Everdingen de verhouding officier-soldaat aan de orde. Volgens hem behoorde de officier de natuurlijke vriend, leidsman en opvoeder van de soldaat te zijn. Voor de officier als gevreesd gezagsdrager was geen plaats meer.³⁹

Niet iedereen leefde echter in deze gedachtenwereld, zeker niet de schrijver die in 1902 een artikel in *De Militaire Spectator* publiceerde met de veelzeggende titel „Het IJzeren Regiment”. Zijn opvatting over de disciplinehandhaving was aldus:

*Die discipline is niet vanzelf in ons volk aanwezig, zij moet er dus worden ingebracht, zoodra het individu het militaire kleed aantrekt. Waardoor? Door het „IJzeren Regiment”. Door wie? Door alle meerderen, van den korporaal af, tot den hoogst geplaatste toe. En om dat regiment te handhaven zijn strenge straffen noodig, niet die, waar de soldaat niets om geeft en die eerder de krijgstucht ondermijnen dan haar bevestigen, maar zulke, die en den gestrafte zelf en zijnen kameraden een heilzame vrees inboezemen voor het bedrijven van anti-disciplinaire handelingen.*⁴⁰

Hoewel deze passage wellicht uit de pen is ge-

³⁸ G. Polvliet — De hedendaagse vuurtechniek en de militaire opleiding. *Gids* 72(1908)299.

³⁹ G. G. van Everdingen — *Gedachten over militaire opvoeding*. Breda (1903)5.

⁴⁰ *Mil. Spect.* 71(1902)865-875.

Infanterie in de jaren 1920-1925

vloed van een man die wel erg verouderde opvattingen erop na hield, is het niet onwaarschijnlijk dat een deel van het officierscorps minder was gechoqueerd door deze uitval dan de officieren uit de kring van *De Militaire Gids*.

In het begin van de 20e eeuw maakte een aantal officieren zich namelijk ernstig zorgen over het opkomende socialisme, het afnemen van de discipline en het verbleken van de militaire luister. Antimilitarisme en antimonarchale beweging vergrootten hun onrust. En juist in die periode vroeg een vernieuwde krijgskunde veel van het aanpassingsvermogen van een type officier dat tot conservatisme was geneigd.⁴¹

Het interbellum

Tijdens het interbellum kwam het officierscorps onder een zeer zware druk te staan ten gevolge van de bezuinigingen op de personeelskosten. Het bestand aan beroepsofficieren werd namelijk drastisch ingekrompen. Telde de infanterie in 1920 nog 1027 beroepsofficieren, in 1933 waren het er nog maar 483. Bovendien ontstond een vergrijzing als gevolg van de trage promotiegang. De schriële betaling en de geringe maatschappelijke waardering werkten bijzonder demotiverend.

De numerieke sterkte van het leger bleef echter ongeveer gelijk aan die van voor 1914. Wanneer men bedenkt dat de moderne oorlogvoering juist hogere eisen ging stellen aan het leiderschap, kan men zich voorstellen hoe snel en funest de uitholling van het corps beroepsofficieren was.

Naarmate het corps beroepsofficieren inkromp,

⁴¹ N. Bosboom — *In moeilijke omstandigheden*. Gorinchem (1933)41-43.

nam het corps reserveofficieren toe. Op het einde van de jaren '30 waren de reserveofficieren doorgedrongen tot de functies van compagnies- en bataljonscommandant. In hun handen kwam tevens een belangrijk deel van de recrutenopleiding te liggen. Zowel de beroeps- als de reserveofficieren hadden weinig gelegenheid zich te bekwamen in de troepenaanvoering, omdat er geen geld beschikbaar was voor het houden van manoeuvres.

Ten gevolge van de korte duur van de eerste oefening was het trouwens niet mogelijk over volledig opgeleide troepen te beschikken. Door gebrekkige oefenmogelijkheden was het onmogelijk het leger realiteitszin bij te brengen voor het moderne gevecht, en het leiderschap in oorlogssituaties na te bootsen. Het leger zelf was in feite een verzameling van schooleenheden. De wijze waarop aan dat leiderschap gestalte moest worden gegeven, was bekend. Op grond van de ervaringen uit de Eerste Wereldoorlog had men vastgesteld dat de gevaren op het gevechtveld in aantal en heftigheid aanzienlijk waren toegenomen. Hoge eisen werden dan ook gesteld aan het lichamelijke en geestelijke weerstandsvermogen van iedereen binnen de krijgsmacht.

Het *Wetenschappelijk Jaarbericht* van 1920 omschreef de taak van de militaire meerdere als volgt.

De infanterie heeft een zeer gevoelig moreel. Eene behoorlijke verzorging van dit moreel is een van de gewichtigste verplichtingen van iederen meerdere.

Die zorg omvat o.m.:

(a) *Eene zoo groot mogelijke belangstelling van den meerdere in het lichamenlijk en geestelijk welzijn van den soldaat, zich uitende in kameraad-*

schappelijke omgang, zorg voor voeding, kleding en legering, medeleven met particuliere omstandigheden van den man, enz.

(b) Het op de hoogte brengen, ook van den eenvoudigen soldaat van het gevechtsdoel, zoowel in groote als kleine ondernemingen. Dit is noodig, omdat het infanteriegevecht zoo ingewikkeld is geworden, dat alleen heil te verwachten is van de samenwerking van denkende wezens en niet van machines. Voorts wordt daardoor 's mans belangstelling en daarmede zijne offervaardigheid gewekt.⁴²

Een bekende militaire publicist, J. N. Bruyn, wees erop dat een officier niet uitsluitend streng, maar

op een bevel van zijn meerdere te reageren, en het correct uit te voeren, terwijl hij zichzelf leert beschouwen als een onderdeel van het geheel, een onderdeel, welks medewerking wordt vereischt om het geheel te doen slagen.⁴⁴

Als van waarde voor het aankweken van innerlijk tuchtgevoel werden ook gezien het militaire ceremonieel zoals eerbewijzen, gedragingen in het openbaar, plechtigheden, uniformen en tenuen, gebruik van militaire muziek en traditiehandhaving.

Tijdens de mobilisatie van 1939-1940 bleek, zoals gezegd, dat de sociale omgang tussen meerdere en

De staf van de Lichte Divisie in 1939

tevens een goed pedagoog diende te zijn. Het was bovendien aanbevelenswaard kleine overtredingen door de vingers te zien mits zij niet al te vaak voorkwamen.⁴³

De cultivering van een verantwoorde kameraadschappelijke omgang werd belemmerd doordat de soldaat vrijwel uitsluitend in opleiding was en gedurende zijn korte diensttijd een kazernebestaan leidde. Tijdens de mobilisatie bleek dat de sociale omgang tussen meerdere en mindere zich vooral kenmerkte door gemoedelijkheid, hetgeen schade toebrengt aan de paraatheid en de gevechtdiscipline. Voor het handhaven van de hiërarchieke verhoudingen was volgens de toenmalige opvattingen een officier van node die streng, humaan en tactvol kon optreden en beschikte over een grote vaktechnische kennis. Anderzijds ging het erom de soldaat gevoel voor discipline bij te brengen; het beoefenen van de exercitie achtte men daartoe bijzonder geschikt:

Bij het exerceeren leert de soldaat, oogenblikkelijk

⁴² Wetensch. Jaarber. 1914-1919. Den Haag (1920)732.

⁴³ J. N. Bruyn — *Beknopt handboek bij de studie der tactiek volgens de ervaringen uit den Wereldoorlog 1914-1918*. Eibergen (1922)9-10.

mindere zich vooral kenmerkte door gemoedelijkheid. Een van de oorzaken daarvan was de sterke uitbreiding van het leger in de jaren 1937-1938 waaruit een behoefte aan officieren en lager kader voortvloeyde. Selectie en vorming van dat kader moesten te snel geschieden, hetgeen de kwaliteit van het leiderschap niet ten goede kwam.

Dank zij het onderwijs was het niveau van de dienstplichtigen voortdurend gestegen. Weliswaar had de gemiddelde dienstplichtige geen middelbare-schoolopleiding genoten, maar hij had voldoende ontwikkeling om zuiver te kunnen oordelen en de slaafsheid voor de „meerdere” was reeds lang verleden tijd. Bovendien waren er nogal wat soldaten met een uitstekende schoolopleiding. Dat kwam omdat zij eigenlijk in aanmerking kwamen voor een opleiding tot reserveofficier of dienstplichtig sergeant, maar daarvan hadden afgezien met het oog op de langere duur van de diensttijd. Eigenlijk tekende zich toen reeds af dat de onderlinge verhoudingen zich wijzigden en dat hiërarchieke normen evolueerden naar een functioneel

⁴⁴ J. G. Sutherland — *Instructie. Beknopte aanwijzingen voor de instructie bij de infanterie in het algemeen en voor de tirailleurs*. Arnhem (1939)16.

Luitenant-generaal J. J. G. baron van Voorst tot Voorst op inspectie tijdens de mobilisatie van 1939-1940

teamverband. De oudere generaties officieren hadden echter problemen met die ontluikende „wapenbroederschap”. De tijd ontbrak echter om het leiderschap de vorm te geven die het eigenlijk diende te hebben.

Toen in mei 1940 voor Nederland de oorlog uitbrak, bleek dat het leiderschap van de Nederlandse officier en onderofficier veel gebreken vertoonde. Door de uitgestrektheid van het gevechtsterrein verloren de kapiteins hun directe greep op de troep en er werd veel geëist van het leiderschap van de luitenants en de sergeanten. Hiervoren werd reeds aangegeven dat vele meerderen niet over de noodzakelijke kwaliteiten beschikten. Een van de tragische aspecten van het interbellum was dat wel werd ingezien hoe in dat tijdsbestek het leiderschap behoorde te zijn, maar dat de voorwaarden ontbraken het in de praktijk te brengen. Er was ongetwijfeld begrip en toewijding, het rendement echter was onvoldoende.

De restauratie na 1945

Na de bevrijding van Nederland in mei 1945 kwam een officierscorps tot stand dat bestond uit de volgende groepen: een kleine groep officieren die zich tijdens de bezetting in Engeland bevond; officieren die uit Duitse krijgsgevangenschap waren teruggekeerd en op grond van hun gedrag weer in het leger werden opgenomen; voormalige reserveofficieren; nieuwkomers, voortgekomen uit het verzet; nieuwe reserveofficieren.⁴⁵ Ook moet men

⁴⁵ J. W. M. Schulten — De wederopbouw van de Koninklijke Landmacht na de Tweede Wereldoorlog. *Med. Sectie Krijgs-gesch.* 1(1978)196-209.

daarbij voegen de officieren van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) die in 1950 definitief naar de Koninklijke landmacht zouden overgaan. Enerzijds was dit officierscorps gevoelig voor de vernieuwingsdrang die de naoorlogse jaren kenmerkte, anderzijds sluimerde de herinnering aan de periode van voor 1940.

In januari 1945 publiceerde het ondergrondse blad *Trouw* een beschouwing over de opleiding van het nieuwe leger:

Onze strijdmacht zal sterk anglo-amerikaans van karakter zijn gedurende den eersten tijd. Toch moeten wij terdege rekening houden met ons eigen volkskarakter en wij moeten trachten te komen tot een eigen stijl.

Na de bevrijding hebben conservatieve officieren aan Koningin Wilhelmina een petitie aangeboden die er niet om loog. Over het nieuwe leger stond er het volgende.

Duistere krachten prediken thans een zg. „nieuwen geest” nl. een niet op zelftucht en discipline gegronde „kameraadschap”, zulks onder het valsche voorwendsel, dat soortgelijke verhoudingen ook in de andere der Geallieerde legers zouden bestaan.⁴⁶

Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn, voormalig kolonel van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger en politicus, liet in 1946 geen twijfel eraan bestaan dat volgens hem het „Anglo-saksische democratisch kameraadschapsleger” niet in overeenstemming was met het Nederlandse volkskarakter.⁴⁷

⁴⁶ *Ik draag U op.* Apeldoorn (1945)149.

⁴⁷ W. K. H. Feuilletau de Bruyn — *Het oude en het nieuwe leger.* Den Haag (1946)6-7.

Parade van de Prinses Irenebrigade te Amsterdam op 31 mei 1945

Van de andere kant was er een nieuwe richting. Kenmerkend daarvoor is de titel van Trainingscirculaire nr 8: *Wapenbroeders. Drie verhandelingen voor jonge officieren en cadetten betreffende het omgaan met hun soldaten*, een vertaling van de in 1942 voor het Britse leger uitgegeven publikatie *Comrades in arms*. Dit voorschrift bepleitte een hechte vriendschap tussen officieren en ondergeschikten, „ontstaan uit wederzijdsch begrip, uit waardeering en toewijding”.⁴⁸

Van 1945 tot 1950 eiste het optreden van de Koninklijke landmacht in Indonesië alle aandacht op. Daar keerde in zekere zin de sfeer van het gevechtsveld terug en groeide een minder formele band tussen meerderen en minderen. Vriendschappen voor het leven kwamen tot stand, zoals nu blijkt uit de talrijke reünies van voormalige „Indiëgangsters”. In Nederland echter vond een reactie plaats die inhield dat men terugkeerde naar de afstandelijke officier van voor 1940 met zijn bijzondere plaats in de maatschappij en binnen het leger. De afstand tussen de officier en zijn ondergeschikten kreeg een extra accent.

En daarom is het onvermijdelijk dat de omgang meer officieel dan maatschappelijk moet zijn, en dat er terwille van het praktisch effect een zekere grens aan de vertrouwelijkheid moet worden gesteld welke normaliter noch door de meerdere, noch door de ondergeschikte behoort te worden overschreden.

⁴⁸ *Wapenbroeders. Drie verhandelingen voor jonge officieren en cadetten betreffende het omgaan met hun soldaten.* (Vastgesteld bij aanschrijving van den Chef van den Generale Staf van 13 Maart 1946, nr II/2499).

Aldus de militaire jurist H. H. A. de Graaf in 1949.⁴⁹

Na 1950 bleef in theorie een oorlogssituatie bestaan, maar in feite keerde men terug naar het leger op voet van vrede hetgeen formalisme in de hand werkte en een terugkeer naar vooroorlogse opvattingen bevorderde. De invoering van het Amerikaanse systeem had tot gevolg dat, relatief gezien, het aantal gegradueerden en specialisten toenam. Naast de beroepsofficieren en -onderofficieren kwam een grote groep jonge onervaren reserveofficieren en dienstplichtige onderofficieren te staan. De klachten over te zwak leiderschap van deze laatste twee categorieën waren vervolgens niet van de lucht. Op 3 juli 1952 gaf de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal B. R. P. F. Haselman, zelfs een dagorder uit om zijn officieren te wijzen op het gebrek aan leiderschap zoals dat door Amerikaanse en Britse officieren was geconstateerd tijdens de oefening COUNTERTHRUST. Teneinde de disciplinehandhaving te bevorderen werd grote aandacht besteed aan het in stand houden van regels en normen die waren gericht op een vredessituatie. Exercitie en ceremonieel bleven — zo meende men — uitstekende middelen om de soldaten de noodzakelijke discipline bij te brengen.

Exercities zijn het beste middel om een hoog ontwikkelde discipline te vestigen. Zij vormen een belangrijk onderdeel van het proces, waarbij de mensen geleerd wordt tot in kleinigheden hun militaire plichten te vervullen. Daarnaast stimuleren zij in

⁴⁹ H. H. A. de Graaff — Een Amerikaan over aanvoerschap. *Mil. Spect.* 118(1949)395.

*sterke mate het gevoel van verbondenheid, het gevoel van één groep te zijn: aan het front vermoedelijk de machtigste factor om overmatige angst te bestrijden. Ook aan ceremonieel moet veel aandacht worden besteed. Het stelt niet alleen hoge eisen aan netheid, correctheid en goede vormen, maar is ook van zeer grote morele waarde voor de handhaving van de krijgstucht.*⁵⁰

Op het moment dat deze regels werden geschreven begon een verandering die de waarde ervan deed verminderen.

Een wijziging van de gevechtstactiek en van de maatschappelijke verhoudingen

Tot 1957 bestond de divisie onder andere uit drie regimenten infanterie. De noodzaak tot een grotere verspreiding op het gevechtveld en het opvoeren van de beweeglijkheid gaven aanleiding tot een reorganisatie; die behelsde de invoering van een divisie nieuwe stijl bestaande uit onder meer zeven bataljons infanterie. De mechanisatie van de infanterie, die zich in de jaren '60 voltrok, verschafte de middelen om de gewenste spreiding en beweeglijkheid mogelijk te maken. De gemiddelde frontbreedte van een infanteriebataljon in de verdediging werd ongeveer 5 km, hetgeen consequenties had voor de bevelvoering. Het ging immers erom kleine ver van elkaar optredende eenheden een gecoördineerde actie te doen ondernemen. Zonder goed ontwikkelde en zelfbewuste militairen was een goede uitvoering daarvan een hachelijke onderneming.

Het gevechtsvoorschrift van 1957 onderstreepte dat commandanten op alle niveaus, dus ook de onderofficieren, moesten beschikken over wilskracht, doorzettingsvermogen, initiatief, beweeglijkheid van geest, besluitvaardigheid, dadendrang, bereidheid verantwoordelijkheid te dragen; eisen die men in de 19e eeuw slechts aan officieren stelde.⁵¹ Een goed leider — aldus deze gevechtshandleiding — moet ervoor zorgen dat de enkele man, die het belangrijkste element vormt in het gevecht, zowel geestelijk als lichamenlijk is

⁵⁰ *Leiderschap, gezag en verantwoordelijkheid* (VS 2-1251)43.

⁵¹ *Gevechtshandleiding* (VS 2-1386, 1957)13.

⁵² Van belang voor de ontwikkeling van het leiderschap was de oprichting in 1959 van het *Studie Centrum Militair Leiderschap* welks doelstelling luidde: „De officieren en onderofficieren moeten zich ontwikkelen tot militair-technisch en mentaal voor

voorbereid op de zeer zware eisen die het moderne gevecht stelt aan initiatief, het vermogen tot snel denken, beslissen en handelen.⁵²

Er bestond echter discrepantie tussen hetgeen van de soldaat in een oorlogssituatie werd verwacht en de regels waaraan hij zich in de vredessituatie had te houden. Het was begrijpelijk dat werd gestreefd naar een betere afstemming. Zo werd in 1961 een proef genomen met een vrije reveille en ochtenddienst tot na werkappèl, en het niet gezamenlijk afmarcheren van de troep naar de eetzaal of voor vertrek met bewegingsvrijheid. Het doel was het ontwikkelen van de zelfstandigheid en het verantwoordelijkheidsbesef van de individuele soldaat. De vrije reveille was geen succes, dat was wèl het geval met het niet gezamenlijk afmarcheren.

In de jaren '60 deden zich militaire en maatschappelijke ontwikkelingen voor die elkaar gingen beïnvloeden. Door de mechanisering kwam het steeds minder voor dat troepen te voet werden verplaatst, zoals ook al bleek uit het afschaffen van het gezamenlijk afmarcheren. De parades namen in aantal drastisch af. Daarmee verloren exercitie en ceremonieel een zeer belangrijk deel van hun bestaansrecht, maar het kader hield vast aan het axioma dat ze onontbeerlijk waren voor het aankweken van tuchtgevoel.

Binnen het leger kwamen soldaten met een nieuwe maatschappijvisie. Gevormd in het vernieuwde onderwijs, geoefend in het voeren van discussies en vertrouwd met het opkomen voor hun rechten zetten zij zich af tegen de ouderwetse militaire samenleving.⁵³ Teneinde die ontwikkeling in goede banen te leiden, werd de *Stuurgroep Maatschappelijke invloeden in de krijgsmacht* ingesteld. Deze beoogde het doen verdwijnen van onnodige verschillen tussen leger en maatschappij. Zij signaleerde tevens dat het militaire personeel een grotere mondigheid verlangde:

Het betreft een ontwikkeling die een feitelijke grondslag vindt in het verdwijnen van het vroegere standsverschil tussen officieren en „minderen” en in de verhoging van welvaart en opleidingsniveau

hun zo zware en verantwoordelijke taak berekende, leidinggevende gezagsdragers in de strijdkrachten van de vrije wereld”.

⁵³ In 1966 kwam de Vereniging voor dienstplichtige militairen (VVDM) tot stand; deze belangenorganisatie werd weldra door de autoriteiten erkend. Zie: P. van Eerden — *De genese van de VVDM*. Doorn (1983).

bij deze minderen, zeker indien men hen vergelijkt met vroegere generaties van militairen.⁵⁴

De aanpassing van de traditionele regels aan de nieuwe militaire en maatschappelijke situatie verliep niet zonder problemen. Hete hangijzers bleven de exercitie en het ceremonieel. Nog in 1969 achtte een groep progressieve officieren het noodzakelijk te pleiten voor afschaffing van de exercitie als disciplinemiddel. Deze officieren waren van mening dat slechts een rudimentaire exercitie functioneel was. Deze opmerkingen werden hen niet in dank afgenomen.⁵⁵

Tijdens de jaren '70 ontstond — dat is althans de indruk van schrijver — een evenwichtiger afstemming van militaire eisen en maatschappelijke voorwaarden en kreeg het participierend leiderschap de gelegenheid zich verder te ontwikkelen.

Conclusie

Binnen de krijgsmacht zijn materiële, operationele en personele aspecten met elkaar verbonden. De beheersing en inzet van nieuwe wapensystemen stellen steeds andere eisen aan zowel leiders als geleiden. De modernisering van de infanterie betekende een verschuiving van het mechanisch handelen naar het interpreteren van de situatie en

⁵⁴ *Krijgsmacht in verandering*. Den Haag (1977)40.

⁵⁵ H. H. Wissels, J. F. Spiering en J. C. P. Ruygrok — De Gespreksgroep Harderwijk. *Mil. Spect.* 139(1970)454-459.

het adequaat reageren. Wanneer van een soldaat eigen verantwoordelijkheid, inzicht en initiatief op het gevechtsveld wordt verlangd, zal hij op een aangepaste wijze moeten worden geleid, ook in vreedestijd. Het probleem is echter dat het leven van de militair zich afspeelt in een vreedessituatie. Door deze tweeslachtigheid ontstaat een spanningsveld tussen het gevechtsvoorschrift en het reglement op de inwendige dienst.

Gedurende de jongste twee decennia veranderden de opvattingen over autoriteit en zeggenschap in de maatschappij. Door het proces van vermaatschappelijking evolueerde de krijgsmacht van een gesloten naar een open organisatie, passend bij de huidige maatschappij. Het zal duidelijk zijn dat de dienstplichtige van 1984 niet meer kan worden geleid als zijn voorgangers van 1850.

Was het leiderschap van de officieren zeer lang paternalistisch en autoritair, nu vertoont het een tendens naar participatie. In de 19e eeuw vormden de officieren een eigen stand, zowel binnen als buiten de krijgsmacht, een stand die voor een belangrijk deel zijn gezag ontleende aan zijn sociale status.

De verticale gelaagdheid van de officiers-, onder-officiers- en soldatenstand is nu vervangen door een meer functionele indeling, en het statusbegrip is verdwenen. De krijgsmacht van 1984 ziet zich gesteld voor de opgave onder handhaving van de hiërarchieke verhoudingen, het ontstaan van hechte teamverbanden te bevorderen.

drs. J. L. Hagens*

kapitein van de militaire administratie

Opzet en werking van het Duiverman Computercentrum

In de brochure *Defensienota 1984 in kort bestek* [1] wordt gesteld dat de toenemende automatisering ertoe leidt dat voor het functioneren van de organisatie zowel in vreedstijd, in tijden van oplopende spanning als in oorlogstijd steeds meer gebruik kan worden gemaakt van geautomatiseerde informatie.

De geautomatiseerde gegevensverwerkingstaak op het niveau van de centrale organisatie wordt uitgevoerd door het Bureau Informatieverwerking van de Directie Automatisering en Bestuurlijke Informatievoorziening. Dit bureau is gevestigd in het Duiverman Computercentrum.

In dit artikel zal nader worden ingegaan op de organisatorische opzet van het bureau dat is belast met de verwerkingstaak en de daarbij te onderscheiden functies. Vervolgens wordt de productieplanning ten aanzien van de verwerkingstaak beschreven in hoofdlijnen. Aan de ontwikkelingstaken zal geen aandacht worden besteed.

Ten behoeve van de geïnteresseerde (automatiserings)leek is getracht de leesbaarheid te bevorderen door het gebruik van „klare taal” en het op de voorgrond stellen van het informatieve karakter.

De automatiseringsfunctie binnen Defensie

Ingevolge de beslissing van de minister van defensie werd op 23 november 1976 de Directie Automatisering (DAUT) opgenomen in het functiegebied van de Directeur-generaal Economie en financiën (DGEF) op het niveau van de centrale organisatie.

Op dat moment was in de diverse sectoren van de Defensieorganisatie de automatisering geïntroduceerd. In vergelijking met andere overheidsin-

stanties was sprake van een redelijke automatiseringsgraad, echter gekenmerkt door een partiële aanpak. Aan een samenhangende opbouw van bestuurlijke informatiesystemen en een integraal informatie- en automatiseringsbeleid had het tot op dat moment ontbroken.

De DAUT werd belast met de overkoepelende taak op het terrein van de bestuurlijke informatievoorziening, waaronder het informatiebeleid voor Defensie als geheel, met de centrale verwerkings-taak en met het informatiebeleid en de ontwikkeling van bestuurlijke informatiesystemen ten behoeve van de centrale organisatie.

Het informatiebeleid en de ontwikkeling van bestuurlijke informatiesystemen ten behoeve van het eigen krijgsmachtdeel werden toebedeeld aan de zogenaamde Souchefs automatisering (SCAUTs) van de Directies Economisch beheer van de krijgsmachtdelen.

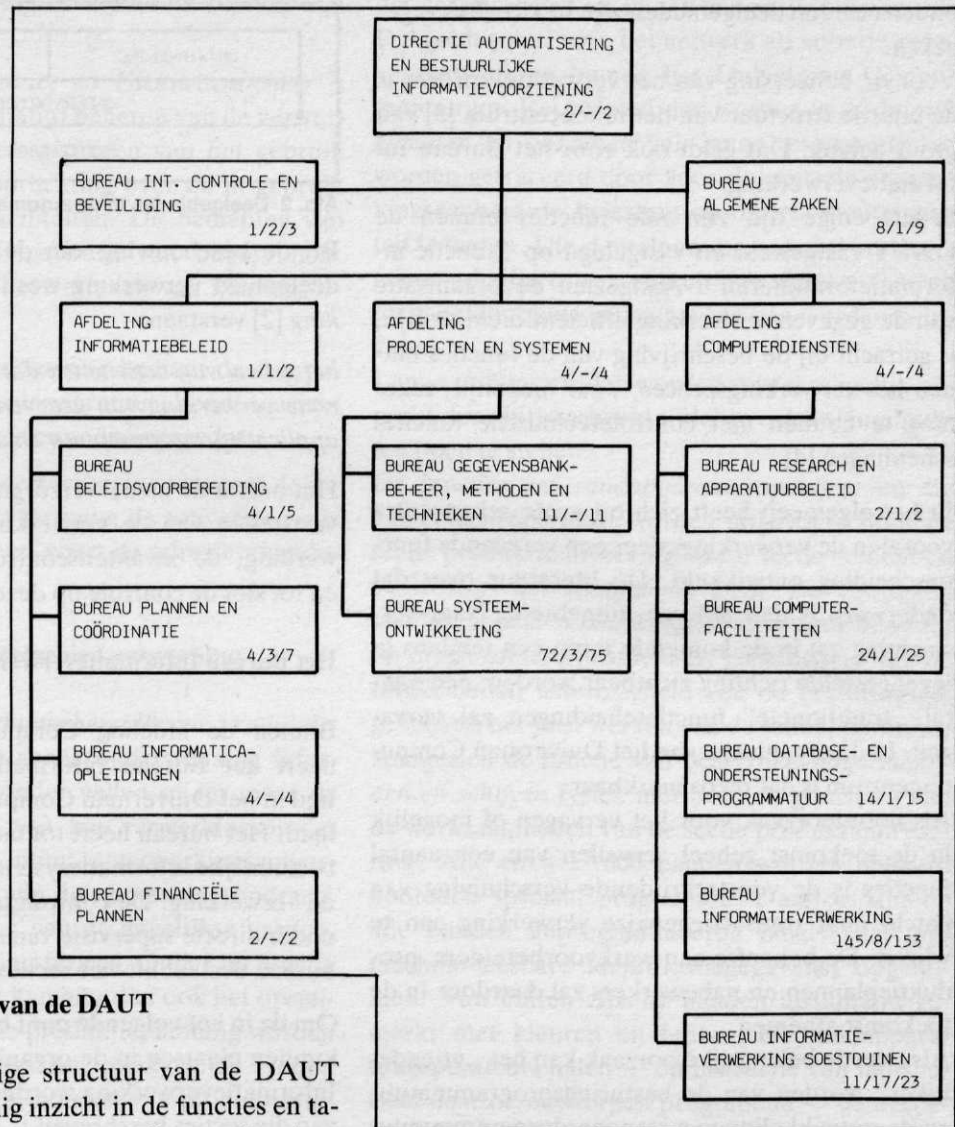
De periode na de instelling van de DAUT tot op heden werd gekenmerkt door een moeizame samenwerking tussen de DAUT en de SCAUTs, waarbij de fricties onder meer werden veroorzaakt door:

- een moeizame integratie van de vier bestaande rekencentra met totaal afwijkende technische configuraties (Siemens-computers op krijgsmachtdeelniveau terwijl het Defensie Computercentrum op het niveau van de centrale organisatie volledig op IBM was georiënteerd) en procedures;
- een chronisch tekort aan automatiseringspersoneel en een relatief groot verloop binnen het bestaande personeelsbestand (in het bijzonder op hbo-niveau).

Tot op heden hebben nagenoeg voortdurend aanpassingen van de DAUT-organisatie plaatsgevonden. Tevens werd de directienaam gewijzigd in Directie Automatisering en bestuurlijke informatievoorziening (DAUT).

*Afd. Controller DMKL; medewerker KMA, afd. Economische en financiële studie, voor onderwijs en onderzoek.

Afb. 1 Structuur van de DAUT

De huidige structuur van de DAUT

In afb. 1 is de huidige structuur van de DAUT weergegeven. Om enig inzicht in de functies en taken van de afdelingen te verkrijgen, zijn deze hierna omschreven.

De *afdeling informatiebeleid* is verantwoordelijk voor de beleidsvoorbereiding op het gebied van de bestuurlijke informatievoorziening en het opleidingsbeleid, zowel voor de centrale organisatie als voor het gehele Defensieorgaan.

De *afdeling projecten en systemen* is, behalve met de ontwikkeling en het onderhoud van geautomatiseerde informatiesystemen ten behoeve van de centrale organisatie en interservicetoepassingen, belast met de coördinatie van systeemontwikkeling (inclusief ondersteuningspakketten) binnen Defensie. Daartoe behoren onder meer de afstemming en de standaardisatie van de erbij te hanteren methoden en technieken.

De *afdeling computerdiensten* is belast met de centrale informatieverwerkingstaak voor Defensie, het technisch beheer van de apparatuur en de systeemprogrammatuur van alle centrale en decentrale faciliteiten. Onder deze afdeling ressorteert het Bureau Informatieverwerking, dat is gevestigd in het Duiverman Computercentrum te Maasland.

Functies binnen het Bureau Informatieverwerking

Het in 1982 gepubliceerde NGI-rapport nr 1, *Functies in de informatica* [2] onderscheidt vier hoofdgroepen of deelgebieden waarin de functies binnen het vakgebied van de automatisering kunnen worden ingedeeld. Binnen die deelgebieden vertonen de taken een logische samenhang. De te

onderscheiden deelgebieden zijn in afb. 2 weergegeven.

Voor de beheersing van het verwerkingsproces is de interne structuur van het rekencentrum [3] van groot belang. Dat geldt ook voor het Bureau Informatieverwerking.

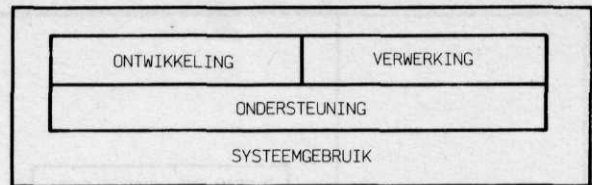
Sedert enige tijd zijn alle functies binnen de DAUT vastgesteld en vastgelegd op „functie-informatieformulieren”. Aangezien de organisatie van de gegevensverwerking efficiënt dient te zijn, is getracht bij de beschrijving van de functies binnen het verwerkingsproces, waar mogelijk, rekening te houden met controletechnische functiescheidingen [4].

In het algemeen heeft zich bij grote rekencentra vooral in de verwerkings sfeer een vergaande functiescheiding ontwikkeld. De literatuur over dat onderwerp is dan ook vrij uitgebreid. Naar verwachting zal in de komende jaren een tendens in tegengestelde richting zichtbaar worden; een aantal „traditionele” functiescheidingen zal vervagen. In de organisatie van het Duiverman Computercentrum is dat reeds merkbaar.

Als hoofdoorzaak voor het vervagen of mogelijk in de toekomst geheel vervallen van een aantal functies is de voortschrijdende verschuiving van batch- naar transactie wijze verwerking aan te wijzen. De behoefte aan werkvoorbereiders, productieplannen en nabewerkers zal daardoor in de toekomst afnemen.

Als tweede belangrijke oorzaak kan het „vriendelijker” worden van de besturingsprogrammatuur en de ontwikkeling van standaardprogrammatuur (minder maatwerk en meer confectie) worden genoemd. Daardoor zal de behoefte aan systeemprogrammeurs geleidelijk afnemen.

Als derde oorzaak moet de automatisering van de automatisering zelf worden genoemd. Door de ontwikkelingen in deze richting zullen de fysieke functies van bestandsbeheerder en bibliotheekbeheerder vervallen.

Afb. 2 Deelgebieden in de automatisering

Bij de beschouwing van de functies binnen het deelgebied verwerking wordt hier onder *verwerking* [2] verstaan:

het geheel van activiteiten dat is gericht op een correcte verwerking van gegevens met behulp van de applicatieprogrammatuur en apparatuur.

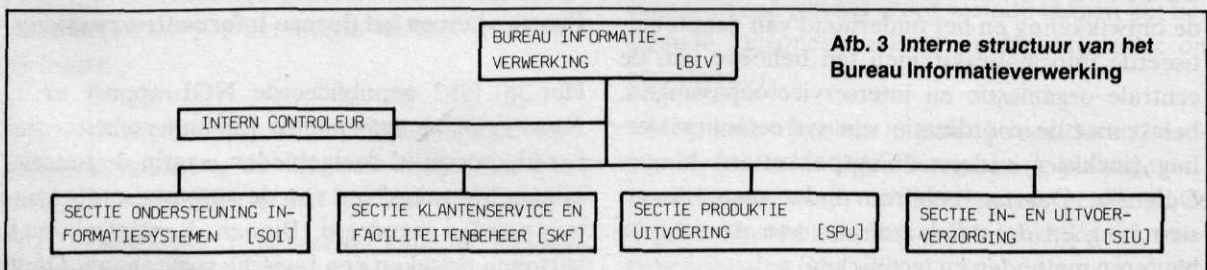
Het omvat de invoerverzorging, het naar planning vaststellen van de verwerkingsvolgorde, de verwerking, de kwaliteitscontrole, de nabewerking en tot slot de controle op deze handelingen.

Het Bureau Informatieverwerking

Binnen de afdeling Computerdiensten functioneert het Bureau Informatieverwerking, gevestigd in het Duiverman Computercentrum te Maasland. Het bureau heeft tot taak de verwerking van bestuurlijke informatiesystemen en de controle op de verwerking. De controletaak wordt uitgevoerd onder directe supervisie van het bureauhoofd. Het bureau bestaat uit vier secties (zie afb. 3).

Om de in het volgende punt beschreven functies te kunnen plaatsen in de organisatie van het Bureau Informatieverwerking worden hieronder de taken van die secties beschreven.

De *Sectie Ondersteuning Informatiesystemen* heeft als taakgebied het in productie nemen van informatiesystemen en het beheer van de produktiedocumentatie. Het opstellen van de produktieplanning en de voortgangsbewaking geschiedt door de zorg van dit bureau. Voorts dienen door medewerkers van deze sectie de gebruikers van informatie-

Afb. 3 Interne structuur van het Bureau Informatieverwerking

systemen te worden ingelicht over de werking van die systemen.

De *Sectie Klantenservice en Faciliteitenbeheer* is belast met het (doelmatig) beheren van de verwerkingsfaciliteiten, het registreren van het gebruik en het geven van voorlichting over de in gebruik zijnde verwerkingsfaciliteiten. De bediening van het datacommunicatienetwerk valt binnen haar taakgebied, evenals het verlenen van klantenservice.

De *Sectie Productieuitvoering* bedient de computersystemen en de randapparatuur, houdt toezicht op het productieproces en coördineert dat.

De *Sectie In- en Uitvoer verzorging* verzorgt de invoerbewerkingen — waaronder de conversie — de uitvoerbewerkingen, en voert de adresseerhandelingen uit.

Funcities binnen het deelgebied verwerking

De funcities van *werkvoorbereider* en *productieplanner* liggen bij de sectie ondersteuning informatiesystemen. Hieronder vallen onder meer de algehele coördinatie van het verwerkingsproces voor wat betreft de optimale verwerkingsvolgorde, het samenstellen van de verwerkingsopdrachten en het controleren van de dagelijkse vastlegging van het verwerkingsproces. Onder de functie van productieplanner kan hier dan ook het opstellen en bewaken van de productieplanning worden verstaan, met de daaraan gekoppelde voortgangscntrole en het bijhouden van produktiestatistieken. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de zogenaamde *job control language*.

De *netwerkbeheersfunctie* en *netwerkoperatorsfunctie* worden uitgevoerd door de sectie klantenservice en faciliteitenbeheer. Deze sectie is belast met het opstarten van de apparatuur, het toezicht houden op het functioneren, het beoordelen van de belasting en het lokaliseren en opheffen van storingsin het netwerk. Door gebruikers kunnen storingsin bij de storingsdienstterminal, die continu is bezet, of per telefoon worden gemeld. Deze storingsdienst is sterk gebruikersgericht en maakt dan ook de „vertaalslag” van de gebruiker naar het specifiek automatiseringsdeskundige personeel.

De belasting van het netwerk wordt continu gemeten en waar zich „queuevorming” voordoet wordt

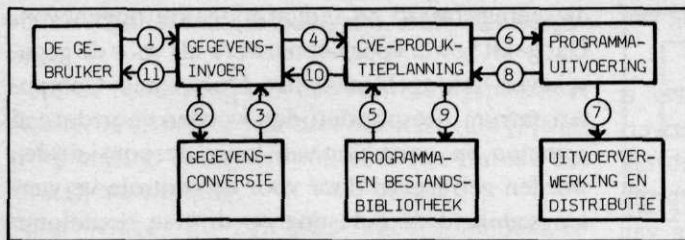
die geregistreerd en indien mogelijk opgeheven. Dat geldt zowel voor het netwerk als voor de gegevensverwerking binnen het Duiverman Computercentrum. Responsietijden worden voortdurend gemeten en oorzaken van lange responsietijden worden getraceerd door voor de centrale verwerkingseenheid de belasting op diverse sleutelpunten te meten. Die sleutelpunten, ook wel initiators genoemd, zijn te vergelijken met sluizen waar de toegang/doorgang van gegevens kan worden beïnvloed.

Lange responsietijden worden zoveel mogelijk beperkt door bijvoorbeeld tijdelijk extra sleutelpunten open te stellen.

De funcities van *randapparatuuroperator* en die van *consoleoperator* worden uitgevoerd door de sectie productieuitvoering. Deze sectie bedient en controleert het computersysteem. De voortgang van het gehele verwerkingsproces wordt bewaakt op onder andere juistheid en volledigheid van de invoermedia, aanwezigheid van de besturingsgegevens en het juist werken van de randapparatuur. Aangezien de functie van *beheerder magneetbanden en schijven* fysiek niet bestaat, grenst zij aan de werkzaamheden van de sectie productieuitvoering. Alle circa 17.000 banden worden beheerd door een speciaal programma. Daartoe zijn op alle banden geprogrammeerde labels (dat zijn machine-leesbare identificatiegegevens) opgenomen. Van buiten zijn de banden uitsluitend gemerkt met kleuren en letters. De randapparatuuroperators halen — op instructie van het speciaal daartoe ontworpen programma — de desbetreffende band uit de bandenbewaarruimte. Van alle operatorshandelingen die door het personeel worden verricht, vindt geautomatiseerd vastlegging plaats op de zogenaamde logprint. De inhoudelijke bewaking van de logprint is opgedragen aan het hoofd van de sectie productieuitvoering.

De functie van *hoofdoperator* ligt bij het Hoofd van de sectie productieuitvoering. Het leiden en coachen van de operators behoort tevens tot zijn taken.

De sectie in- en uitvoerverzorging is onder meer belast met de *datatypistfunctie*. Hier vindt de conversie plaats van alle mens-leesbare informatie dragers naar machine-leesbare taal. Door de sectie ondersteuning informatiesystemen worden de invoergegevens op tijdige ontvangst bewaakt. Bij deze sectie berust derhalve de functie van *produk-*

Afb. 4 Rekencentrum „Workflow-model”

tiebegeleider. De acceptatie van programma's, het onderhouden van contacten met de gebruikers (voorlichting) en controle op de juistheid en volledigheid van de op te leveren uitvoer vinden hier plaats.

De functie van *intern controleur* wordt door een functionaris uitgevoerd die direct onder het bureauhoofd is geplaatst. Deze functionaris is belast met het toezicht op de naleving van de gestelde eisen inzake het op juiste wijze functioneren van het verwerkingsproces. Door hem worden de eisen voor de te verwerven controle-programmatuurpakketten vastgesteld. Hij rapporteert aan het bureauhoofd en aan het hoofd interne controle en beveiliging van de Directie (zie afb. 1).

De verwerkingsfunctie

Nadat de verdeling van functies en taken heeft plaatsgevonden — zoals voortvloeiende uit de organisatorische opzet — wordt vervolgens de verwerkingstaak in hoofdlijnen beschreven. De produktieplanning en -uitvoering ten aanzien van interactieve gegevensverwerking en de batchgewijze gegevensverwerking worden separaat behandeld.

Voor de verwerkings- en de ontwikkelingsfunctie beschikt het Duiverman Computercentrum over één IBM 3081-systeem en één Siemens 7890-systeem, beide behorende tot de krachtigste systemen die momenteel op de markt zijn. De computercapaciteit bedraagt 27 MIPS (= miljoen instructies per seconde). Aangesloten zijn vijf regelprinters met een capaciteit van 10.000 regels per minuut, die op niet al te lange termijn ten dele zullen worden vervangen door laserprinters. De opslagcapaciteit van de 96 schijvengeheugens bedraagt 70 miljard tekens, met daaraan nog eens toegevoegd 17.000 magneetbanden. Het totale aantal instructies dat door de gehele, op het netwerk aangesloten, configuratie kan worden uitgevoerd bedraagt 32 MIPS. Op het netwerk zijn cir-

ca 1000 beeldschermterminals en printers aangesloten; dat aantal zal in de toekomst nog verder toenemen.

Productieplanning

De doelstelling van de planningsfunctie is het beheersen van de produktietaken (jobs). Men kan daarbij de in afb. 4 weergegeven fasen [5] onderscheiden; de omcirkelde cijfers geven de volgorde weer waarin de figuur dient te worden gelezen.

Elke fase binnen het gegevensverwerkende proces is afhankelijk van de overige fasen. De overgang van de ene naar de andere fase dient daarbij bijzondere aandacht te verkrijgen.

De planning van de verwerking hangt ten nauwste samen met de samenstelling van de invoergegevens. Zij geldt met name voor de batchgewijze verwerking van gegevens. In de praktijk zien wij dan ook vaak dat bij on-line/real-time-systemen, gedecentraliseerde gegevensinvoer en invoer over lange afstanden, de verantwoordelijkheid voor de datatransmissie, het tijdschema van de invoer van gegevens en de foutensignalering en correctie worden overgelaten aan de gebruiker.

Bij real-timeverwerking wordt veelal gebruik gemaakt van een gegevensbank. Uit de diverse produktiestadia wordt dan een beroep gedaan op de gegevensbank. Het gegevensbankbesturings-systeem ontvangt de te muteren gegevens en reguleert het verwerkingsproces. De scheiding tussen de (invoer)gegevensbewaking en de programma-planning komt hierbij te vervallen. De bewaking van de programmauitvoering en de melding ervan aan programmaplanning dienen op een goede wijze te zijn geregeld. Het is dan mogelijk snel fouten te signaleren.

Productieplanning van de on-line gegevensverwerking

Aangezien de grootste belasting gedurende de

normale werktijden (van 08.00 tot 16.45 uur) voor de aangesloten terminals geldt, is deze periode van primair belang voor de productieplanning. Dat continue werking moet zijn gewaarborgd, is evident aangezien enerzijds service aan de gebruikers moet worden verleend en anderzijds terminals ten behoeve van de systeemontwikkeling zijn aangesloten.

De systemen waarbij on-line kan worden gemonteerd, zijn qua aantal relatief sterk in de minderheid. Het grote beslag van de besturingsprogramma's voor die systemen op de centrale verwerkingseenheid zal een bepalende factor vormen bij het toenemen van die interactieve systemen in de toekomst.

Overdag wordt een groot deel van de capaciteit in beslag genomen door on-linesystemen ten behoeve van het opvragen van gegevens („retrieval”). Om nu tot een beheersing van het totale pakket van retrievalverrichtingen te komen zijn verschillende factoren van belang.

In het verleden werd bijvoorbeeld door meer functionarissen gebruik gemaakt van één terminal. Thans komt het in een extreem geval voor dat één functionaris tegelijkertijd met meer dan één terminal werkt. Het aantal aangesloten terminals is een belangrijke factor bij de productiebeheersing. Wanneer het aantal aan te sluiten terminals is bepaald komt de aard van het terminalgebruik als tweede factor aan de orde. Behalve goede scholing, toegangsprocedures en gebruikersprocedures kan budgettering tot een doelmatig gebruik leiden.

Om het onnodig opvragen van gegevens te beperken is men voornemens over te gaan tot promemorierekening aan de gebruikers. Door budgettering naar hoofdkostenplaatsen (KM, KL, KLu en de Centrale Organisatie) en hulpkostenplaatsen, en vergelijking met de doorbelasting van het gebruik van de diverse configuratie-elementen tracht men dan ondoelmatig gebruik terug te dringen.

Om de diverse vormen van capaciteitsbeslag te signaleren en te registreren maakt men gebruik van het DAI, wat staat voor „Defensie Accounting Interface”, een speciaal voor Defensie ontwikkeld programma.

Voor de productieplanning van de on-linesystemen moet men thans nog uitgaan van het feitelijke

terminalgebruik zonder dat de aard van het gebruik kan worden beïnvloed. Voor het reguleren van het computergebruik wordt van eerder genoemde initiators gebruik gemaakt. De gebruikers worden ingedeeld in klassen. De volgorde van belangrijkheid (prioriteit) wordt opgenomen in de besturingsprogramma's (MVS job-scheduling).

Aparte klassen zijn ontwikkeld voor tests en programmaontwikkeling. Bepaalde klassen worden nu gekoppeld aan initiators. Alle initiators kunnen niet worden gemixt, omdat dan een gebruiker met een hoge klasse verscheidene initiators bezet kan houden. Dat zou dan weer leiden tot lange wachttijden („queuing”) voor de overige gebruikers.

Bij het Duiverman Computercentrum betekent dit dat elk krijgsmachtdeel, rekening houdende met de klasse-indeling en de te onderkennen prioriteiten van de te verwerken produktietaken (jobs), over minimaal één eigen ongemengde initiator moet kunnen beschikken. Bovendien moet een dal in het aanbod van een krijgsmachtdeel ten gunste komen aan de doorvoertijden voor de andere krijgsmachtdelen. Daartoe is een mix van initiators gedefinieerd, waarbij monopolisering door een grootgebruiker wordt geminimaliseerd en toch een flexibele gegevensverwerking wordt bereikt.

Productieplanning van de batch-verwerking

Overdag wordt het systeem grotendeels gebruikt door gebruikers en voor de ontwikkeling van nieuwe programma's. Door de leiding van het rekencentrum is bepaald dat gedurende deze uren de batchtests belangrijker zijn dan de batchproductie. In principe mag overdag geen batchproductie worden gedraaid. Indien dit bij wijze van uitzondering toch moet gebeuren, mag het de doorvoertijd van batch-tests niet significant verhogen, laat staan een ongunstige invloed hebben op de responsietijden voor de gebruikers.

Concluderend kan worden gesteld dat de batchproductie vooral na 17.00 uur tot de volgende morgen 08.00 uur wordt uitgevoerd. Overdag vinden de voorbereidende werkzaamheden plaats.

De invoer van alle gegevens gaat via de *sectie in- en uitvoerverzorging*. Bewaking van tijdige ontvangst — aan de hand van het produktiedossier — en de conversie vinden hier plaats. Bij te late ont-

vangst of bij bijzonderheden ten aanzien van de invoer vindt onmiddellijk melding aan de invoerende instantie plaats, teneinde tijdig aanvullende acties te kunnen uitvoeren.

De ponsconcepten en overige invoerdocumenten worden omgezet in machine-leesbare taal; die handeling wordt vervolgens eenmaal herhaald (controleponsen). Vervolgens worden alle machine-leesbare informatiedragers gekopieerd. In geval van vermindering van de in te voeren gegevens kan altijd worden teruggevallen op de aange maakte kopieën.

De *sectie ondersteuning informatiesystemen* beschikt over de productieplanning en bewaakt de ontvangst van de geconverteerde invoer op de tijdigheid. Per uit te voeren opdracht (job) is een formulier aangemaakt met daarop aangegeven welke bestanden nodig zijn voor de uitvoering van die opdracht. Met behulp van een speciale computertaal (job-scheduling control language) kan met enkele handelingen de voorbereiding geschieden. Door de functionarissen van de sectie ondersteuning informatiesystemen worden de diverse bestanden en programma's gecombineerd. De jobkaart wordt hier aangemaakt waarop de inpassing voor de avond- en nachtploegen is vermeld. Met behulp van de eerder genoemde, speciaal daartoe ontworpen programmatuur geschiedt dit op vrij eenvoudige wijze.

Het ontwikkelen en formuleren van de verwerkingsvolgorde is van essentieel belang en zeer zeker niet eenvoudig. Een groot deel van de programma's maakt gebruik van geheel of gedeeltelijk dezelfde bestanden. Gezien de onderlinge afhankelijkheid van veel programma's dienen alle relaties tussen bestanden en uit te voeren batchprogramma's te zijn gedefinieerd.

Door de *sectie productieuitvoering* worden in het bijzonder 's avonds en 's nachts de geplande jobs uitgevoerd. Door gedetailleerde vastlegging van

alle uitvoeringshandelingen (logging) en het regelmatig kopiëren van gegevens (dumping) wordt de verwerkingsgang bewaakt. Voortdurend wordt de zogenaamde „logprint” uitgedraaid waarop de diverse handelingen van de operateurs staan vermeld. Dagelijks wordt deze logprint inhoudelijk beoordeeld door het sectiehoofd.

Slot

Summa summarum kan worden gesteld dat de interne organisatie van het Bureau Informatieverwerking voldoet aan de criteria zoals die in de literatuur worden gesteld. De (controletechnische) functiescheidingen zijn nagenoeg allemaal in de organisatorische opzet opgenomen. Wel dient daarbij te worden vermeld dat uitsluitend de functies binnen het deelgebied verwerking zijn beschreven [6].

Tevens is gebleken dat capaciteitsplanning en online job-planning zeer nauw aan elkaar verwant zijn. Door een groot aantal moeilijk te voorspellen ontwikkelingen is een capaciteitsplanning op termijn nog niet ontwikkeld. In de praktijk is dan ook gebleken dat de capaciteit voor de verwerking voortdurend en intermitterend wordt uitgebreid.

Gebleken is dat de batchverwerking is omgeven door een groot aantal log- en dump-handelingen, waardoor zowel een goede voortgangscntrole als afloopcontrole mogelijk zijn.

Rekening houdende met de historische ontwikkeling van de Directie Automatisering en Bestuurlijke Informatievoorziening en het reorganisatieproces dat in het bijzonder de afdeling computerdiensten ondergaat, kan worden gesteld dat de interne organisatie en de daarbij te onderscheiden functies en taken enerzijds, en de planning van de gegevensverwerking anderzijds, voldoen aan de — op basis van de theorie ontwikkelde — te stellen eisen.

Literatuur

1. *Defensienota 1984 in kort bestek*. Directie Voorlichting ministerie van defensie, Den Haag (1984).
2. *Functies in de informatica*. Ned. Genootschap voor Informatica, Amsterdam (1982).
3. A. Beek — *Functies in de automatisering. Leerboek informatiesystemen*. Samsom, Alphen aan den Rijn (1980).
4. J. J. A. Leenaars — Een rekencentrum audit. *Informatie* 23(1981)(3).
5. H. Schaeffer — *Data center operations*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ (1981).
6. C. G. Smit — *Functies in de informatica* (commentaar n.a.v. het gelijknamige NGI-rapport [2]). *Informatie* 26(1984)(1).

Strijd om Zuidwest-Afrika/Namibië

Over Zuidwest-Afrika, dat door de Verenigde Naties destijds officieel werd omgedoopt tot Namibia en sindsdien door de regering van de Zuidafrikaanse republiek met beide benamingen wordt betiteld, is in de loop van de tijd al heel wat te doen geweest. In het bijzonder in verband met de pogingen van de VN, Zuid-Afrika ertoe te bewegen toe te geven aan het onafhankelijkheidsstreven van een relatief beperkt deel van de inwoners van dat uitgestrekte land, is het omstreden onderwerp geworden tot voorpaginanieuws in de wereldpers. De bemoeienis van de buitenwereld heeft ook aanleiding gegeven tot herhaald optreden van de Zuidafrikaanse strijdkrachten op het grondgebied van de noordelijke buurstaat Angola, waar vooral Cubanen doende zijn de doelstellingen van het wereldcommunisme te verwezenlijken omdat de zittende regering in dat land het niet kan klaren zonder hun hulp en die van Russische, Tsjechische en Oostduitse „adviseurs”.

Dit artikel heeft tot doel enig inzicht te verschaffen in de complexe problemen van dat gebied.

Terrein en bevolking

Zuidwest-Afrika/Namibië is een uitgestrekt aride gebied, dat in het westen wordt begrensd door de Atlantische Oceaan, in het noorden door Angola, in het noordoosten door Zambia, in het oosten door Botswana, en in het zuidoosten en zuiden door de Republiek Zuid-Afrika. De van west naar oost gemeten grootste afmeting — in het noorden — bedraagt 1460 km; van noord naar zuid meet het 1300 km. Derhalve is het ongeveer even groot als West-Europa. De oppervlakte is ruim 824.000 km², of wel een totaal dat overeenkomt met de gezamenlijke oppervlakte van West-Duitsland, Frankrijk, Luxemburg en België. De bevolking telt echter slechts 1.009.900 inwoners (1981), dat wil zeggen gemiddeld iets meer dan één inwoner

per km²; daarmee is het land een van de dunst bevolkte gebieden ter wereld. De voornaamste reden daarvan is wel dat grote streken geen enkele bestaansmogelijkheid bieden: de bevolking leeft hoofdzakelijk in stamverbanden in enkele regio's die zich lenen voor akkerbouw en veeteelt, zij het uitsluitend in gunstige seizoenen.

De bevolking is heterogeen en bestaat uit twaalf etnische groepen. In volgorde van grootte zijn dat de Ovambo, de blanken, de Damara, de Herero, de Kavango, de Nama, de kleurlingen, de Oost-Capriven, de Bosjesmannen, de Rehoboth-Basterds, de Kaokolanders, en de Tswana. Geen enkele van die groepen is duidelijk in de meerderheid.

De Atlantische kust is vrijwel ontoegankelijk voor scheepvaart, met uitzondering van de Walvisbaai en de Lüderitzbaai. De kuststrook is een tot 130 km brede woestijn, die verder landinwaarts overgaat in een steppeachtige halfwoestijn — uitloper van de Kalahari — en vervolgens een lang noord-zuidplateau met toppen van meer dan 2000 m. Het zuiden is droger dan het noorden: gemiddeld 150 resp. 550 mm neerslag. Rivieren bevatten slechts tijdelijk water en bereiken in de regel de zee niet eens; uitzonderingen zijn de Kunene — op de grens met Angola — en de Oranjerivier, op de grens met de Republiek Zuid-Afrika (RZA).

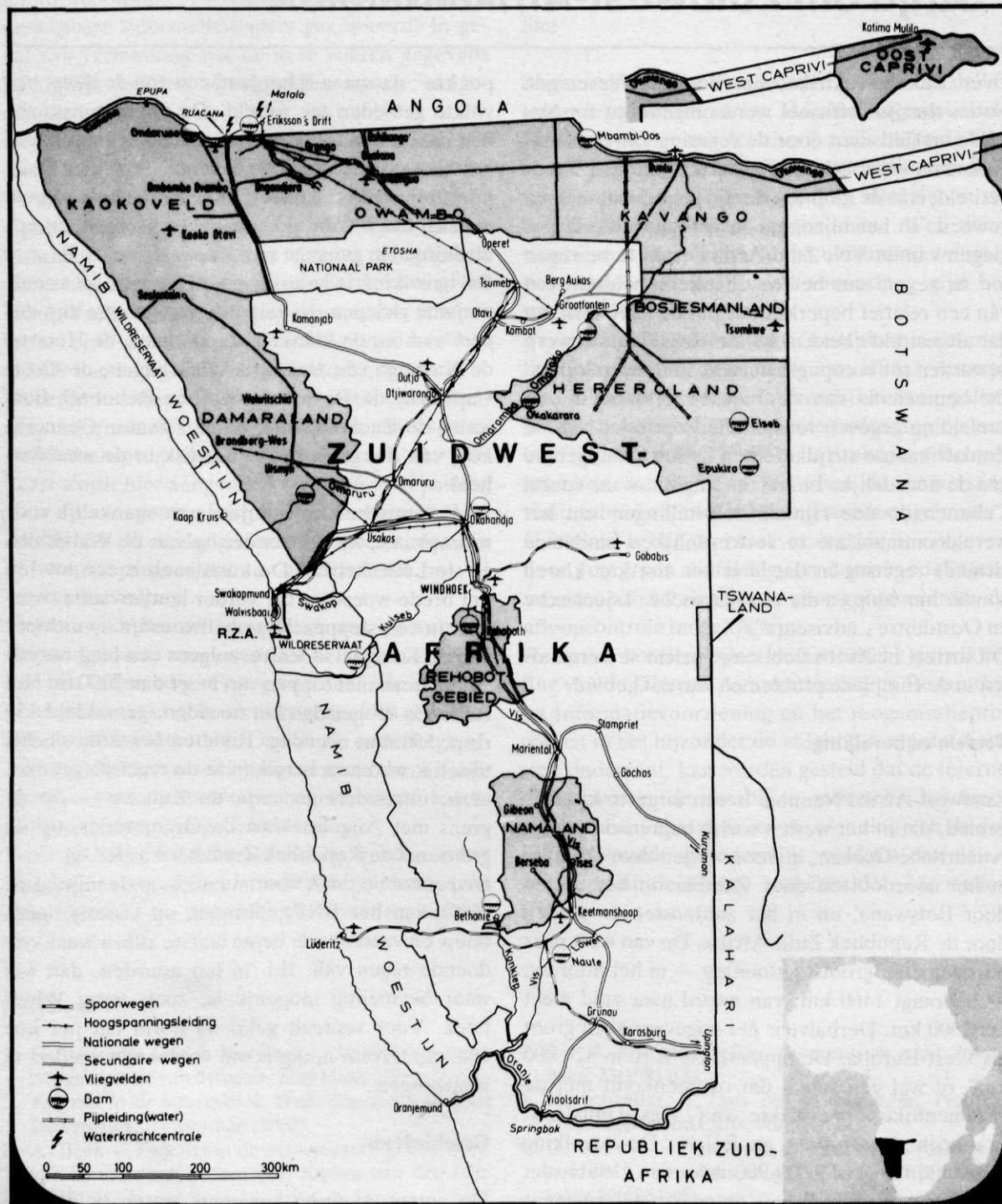
De economie drijft voornamelijk op de mijnbouw (60% van het BNP), alsmede op visserij, landbouw en veeteelt; de beide laatste alleen waar voldoende regen valt, d.i. in het noorden, dan wel waar bevoeiing mogelijk is, zoals nabij Windhoek. Voor veeteelt geldt de norm dat per koe 1000 ha terrein nodig is om voldoende voedsel te waarborgen.

Geschiedenis

De oorspronkelijke bewoners waren de Bosjes-

mannen; slechts de Heikonstam is daarvan nog overgebleven. De verschillende volkeren hebben steeds weer onderlinge oorlogen uitgevochten, tot de kolonistoren daaraan een einde maakten. In 1878 nam Groot-Brittannië bezit van Walvisbaai, dat het toevoegde aan de Kaapkolonie. Het overige gebied werd in 1884 tot Duits protectoraat ver-

klaard nadat Duitse kolonisten geleidelijk stukken land hadden gekocht. De huidige grenzen kreeg het protectoraat dank zij overeenkomsten met Portugal (1886) en Groot-Brittannië (1890). De Eerste Wereldoorlog was aanleiding dat Zuid-Afrika het gebied in 1915 bezette, op aandrang van de Geallieerden; tot 1920 bleef het onder dat

◀ Topografie van Zuidwest-Afrika/Namibië

Vrouwen van het Hererovolk

militaire bestuur. Zoals met meer vroegere koloniale bezittingen van de verliezers van de Eerste Wereldoorlog het geval was, werd ook Zuidwest-Afrika door de Volkenbond onder mandaat gesteld: in 1920 kreeg Zuid-Afrika dat mandaat, inhoudende dat het land zou worden bestuurd als een geïntegreerd deel van het eigen grondgebied. Het gevolg was onder meer dat tal van Zuid-Afrikanen zich daar vestigden en bijdroegen tot de economische ontwikkeling.

Na de Tweede Wereldoorlog zetten de Verenigde Naties de oorspronkelijke mandaten om in een zogenaamd voogdijschap op grond van de artikelen 73, 74 en 76 van het VN-Handvest. Dat „trusteeship” werd evenwel door Zuid-Afrika afgewezen. Toen de Wetgevende Raad van Zuidwest-Afrika in 1946 de inlijving bij Zuid-Afrika verzocht, bleek uit een onder de zwarte bevolking gehouden referendum dat 70% daarvan voorstander was. Hoewel de buitenwereld de geldigheid van het referendum betwistte wegens beweerdde Zuidafrikaanse intimidaties, werden vertegenwoordigers van de (blanke) Wetgevende Raad opgenomen in het Zuidafrikaanse parlement terwijl het ministerie van Naturelle Sake met het beheer werd belast (1949). Het Internationaal Gerechtshof oordeelde daarop dat Zuid-Afrika weliswaar een juist standpunt innam ter zake van het mandaat, maar dat voor het wijzigen van de internationale status van Zuidwest-Afrika toestemming van de VN was vereist.

In 1960 brachten Liberia en Ethiopië de kwestie van het beheer over ZWA opnieuw voor het Internationaal Gerechtshof, dat na een zes jaar durend proces oordeelde dat een klacht over het beheer door Zuid-Afrika niet ontvankelijk moest worden

verklaard — niet door het Hof kon worden behandeld — een beslissing die vrij algemeen werd opgevat als een bevestiging van het Zuidafrikaanse standpunt. Die uitspraak viel niet in de smaak bij de Verenigde Naties, die daarop een resolutie aannamen die tot doel had Zuid-Afrika's mandaat te beëindigen. Vervolgens stelden de VN bestuursinstututen in voor Namibia, zoals zij inmiddels hadden besloten het gebied te noemen. In 1969 werd de kwestie verder op de spits gedreven toen Zuid-Afrika Zuidwest-Afrika als vijfde provincie incorporeerde in het staatsbestel van de in 1961 uitgeroepen republiek: in 1971 bepaalde het Internationaal Gerechtshof dat de aanwezigheid van Zuid-Afrika onrechtmatig was en adviseerde dat de „bezetting” onverwijld moest worden beëindigd. Van die ommezwaai in de oordeelsvorming van het Hof namen overigens de Britse en Franse rechters afstand.

Naar onafhankelijkheid

Sinds het begin van de mandaatperiode berustte de wetgevende macht bij het Zuidafrikaanse parlement. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de verschillende inheemse volken een zekere mate van gedecentraliseerd regionaal zelfbestuur gekregen. Sinds 1977 ligt de uitvoerende macht bij de door de Zuidafrikaanse regering benoemde Administrateur-Generaal, momenteel dr. W. van Niekerk; deze heeft vergaande bevoegdheden om de onafhankelijkheid van het land voor te bereiden.

In Zuidwest-Afrika/Namibië zijn meer dan dertig democratische politieke partijen en actiegroepen werkzaam. De belangrijkste daarvan is de De-

mocratische Turnhalle Alliantie (DTA), een multiraciale coalitie van dertien politieke partijen die gekant is tegen overheersing door een enkele groep, streeft naar behoud van etnische herkenbaarheid in de politieke structuur en naar verwezenlijking van een vrije-markteconomie.

In het begin van de jaren '70 bleek de politieke en economische ontwikkeling van ZWA voldoende gevorderd om de eerste stappen op de weg naar de onafhankelijkheid te kunnen wettigen. Op 19 augustus 1976 verklaarde de DTA dat per 31 december 1978 de grondwet zou moeten zijn opgesteld en de onafhankelijkheid gerealiseerd. In maart 1977 begonnen vijf Westelijke landen — te weten Canada, Frankrijk, Groot-Brittannië, de Bondsrepubliek Duitsland en de Verenigde Staten (de zogenaamde Groep van Vijf) — onderhandelingen met de Zuidafrikaanse regering over de toekomst van Zuidwest-Afrika. Die besprekingen resulteerden een jaar later in het voorstel, onder VN-toezicht verkiezingen met algemeen kiesrecht te doen plaatsvinden. Het door de Secretaris-generaal van de volkerenorganisatie daaromtrent opgestelde rapport week evenwel sterk af van het voorstel van de Groep van Vijf zoals dat door de Zuidafrikaanse regering was aanvaard. Niettegenstaande herhaalde protesten werd het rapport toch op 29 september 1978 door de Veiligheidsraad aangenomen, als Resolutie 435. Ondanks de gerezen moeilijkheden en de opgelopen vertraging besloot Zuid-Afrika de voorgenomen verkiezingen alsnog voor het einde van dat jaar te laten doorgaan: op 4 december 1978 kon de bevolking van Zuidwest-Afrika gebruik maken van haar algemene kiesrecht en kandidaten aanwijzen voor de Grondwettelijke Vergadering. Behalve de DTA namen nog vier andere partijen en groeperingen deel; de Swapo — waarover later meer — was wel uitgenodigd maar gaf de voorkeur eraan de verkiezingen te boycotten en zo mogelijk met geweld te verstoren. Desondanks was de opkomst groot. Niet minder dan 77,8% van de kiesgerechtigden bracht zijn stem uit onder het toezicht van driehonderd buitenlandse waarnemers. Uit berichten in de internationale pers kon worden opgemaakt dat de verkiezingen vrij en eerlijk waren geweest. De DTA boekte een overweldigend resultaat: 41 van de 50 zetels.

De Grondwettelijke Vergadering zou vervolgens kunnen beginnen met het voorbereiden van de on-

afhankelijkheid. Immers, ruim driekwart van de bevolking had dat lichaam als vertegenwoordiging gewenst; slechts de Swapo en enkele extreme conservatieven waren ertegen. De VN wenste desondanks vast te houden aan het houden van algemene verkiezingen voor 30 september 1979, en daartoe zouden VN-troepen in ZWA moeten aankomen tussen februari en juli van dat jaar. Toen de Swapo die VN-supervisie verwierp en bovendien eiste vijf bases in het gebied te mogen vestigen, wees Zuid-Afrika het VN-plan van de hand. Daarop vroeg de Algemene Vergadering van de VN de Veiligheidsraad sancties tegen Zuid-Afrika in te stellen, terwijl de lidstaten werden opgeroepen de Swapo maximaal te steunen. Dat deed de Zuidafrikaanse regering besluiten haar troepen niet uit het gebied terug te trekken, terwijl bovendien de DTA voortging met het voorbereiden van de onafhankelijkheid: op 21 mei 1979 werd het Namibische parlement — de Nationale Volksraad — geïnstalleerd waaraan, samen met een Raad van Ministers, verstrekkende bevoegdheden werden gegeven voor het besturen van ZWA. Alleen voor de grondwettelijke status, de buitenlandse betrekkingen en de defensie bleef de Zuidafrikaanse regering competent, de lokale besluitvorming was een zaak van de twaalf etnische autoriteiten. Reeds in haar eerste zittingsjaar maakte de Nationale Volksraad een einde aan de apartheidswetgeving door wetten aan te nemen betreffende rassendiscriminatie, werkgelegenheid, vakbonden, huisvesting en onderwijs.

Inmiddels bleek de Groep van Vijf op de weg naar een voor alle partijen aanvaardbare regeling nauwelijks vorderingen te kunnen maken, in het bijzonder doordat:

— Resolutie 432 van de Veiligheidsraad uit juli 1978 de toekomst van Zuidwest-Afrika gekoppeld hield aan de status van de 1000 km² grote enclave van de diepzeehaven Walvisbaai;

— de onder VN-toezicht te houden verkiezingen werden uitgesteld;

— de VN aan de Swapo bases toezegde in ZWA terwijl die organisatie tevoren geen vaste voet in dat gebied had gehad;

— de Zuidwestafrikaanse bevolking steeds meer begon te twifelen aan een toch onmisbare onpartijdige opstelling van de volkerenorganisatie, die niet in het minst bereid bleek haar eenzijdige en massale steun aan de Swapo te beëindigen.

Om de voornoemde hinderpalen uit de weg te ruimen, werd in januari 1981 in Genève een conferentie gehouden waar alle partijen waren vertegenwoordigd. Daar werd evenwel spoedig duidelijk dat de VN niet van zins waren de democratische partijen van ZWA dezelfde rechten toe te kennen als de Swapo: de VN beschouwden hen als deel van de Zuidafrikaanse delegatie. Dat standpunt deed de conferentie mislukken. Om zo mogelijk de vastgelopen besprekingen opnieuw op gang te brengen, kwam de Groep van Vijf op 24 september 1981 met een door de Verenigde Staten geïnitieerd plan, de vorenvermelde obstakels gefaseerd aan te pakken. In de eerste fase dienden waarborgen te worden geschapen voor de democratie en mensenrechten na de onafhankelijkheid, in de tweede fase zou grondwettelijk moeten worden vastgelegd dat de minderheden bij de zetelverdeling voor de vertegenwoordigende lichamen ook aan hun trekken zullen komen en hoe de veiligheid van de bevolking tijdens het onafhankelijkheidsproces zal worden gegarandeerd door een werkelijk onpartijdige VN, en in de derde fase ten slotte zou het plan voor de onafhankelijkheid metterdaad ten uitvoer worden gelegd. Dat Amerikaanse initiatief betekende in zekere zin tevens steun aan de eerder in dat jaar gestelde Zuidafrikaanse eis dat de Cubaanse troepen uit Angola moeten worden teruggetrokken alvorens er in ZWA vrije verkiezingen kunnen worden gehouden, aangezien de Cubaanse presentie de Swapo in staat zou kunnen stellen pressie uit te oefenen op de kiezers door nieuwe acties te ondernemen uit haar relatief veilige bases in Angola. De kans daartoe is zeker niet denkbeeldig: in december 1982 kwamen vertegenwoordigers van Zuid-Afrika en Angola bijeen om een einde te maken aan de oorlogstoestand in het grensgebied. Een week voor het begin van de tweede onderhandelingsronde, in medio februari 1983, lanceerde de Swapo haar tot dusverre grootste offensief uit Angola, met medeweten en steun van het gastland.

In samenwerking met de Groep van Vijf zoekt de Zuidafrikaanse regering naar een oplossing, waarbij de voorgestelde fasering als richtsnoer dient voor de toekomstige onafhankelijkheid van ZWA. Daarbij worden waterdichte garanties gevraagd — en niet alleen maar beloften — voor een onafhankelijke rechtspraak, een vrije economie, erkenning van eigendomsrechten, vrijheid van

godsdienst, en vrije verkiezingen voor heel de bevolking van Zuidwest-Afrika/Namibië.

Opbouw en organisatie van de krijgsmacht

In het kader van de staatkundige en politieke ontwikkelingen in ZWA werd in de jaren '70 begonnen met de vorming van een eigen krijgsmacht die de taak zou kunnen overnemen van „die Suid-Afrikaanse Weermag”. Omdat het duidelijk was dat uitsluitend blanke dienstplichtigen ontoereikend zouden zijn voor het vullen van een werkelijk onafhankelijke krijgsmacht, werd ook onder de andere bevolkingsgroepen geworven; dat leverde voldoende mankracht op voor zeven infanteriebataljons en bovendien werden de bestaande Kommando's ermee aangevuld.

In 1977 werd een specialistische eenheid gevormd waar opleidingen worden verzorgd in spoorzoeken met gebruikmaking van honden, en waar het patrouilleren in de „bush” — te paard en gemotoriseerd — wordt onderwezen. Binnenkort zal eveneens een valschermbataljon worden opgericht. Voorts werd, in 1979, „die SWA Militêre Skool” in Okahandja gesticht die onder meer dienstplichtig kader opleidt, zowel officieren als onderofficieren.

Op 1 augustus 1980 kreeg ZWA zijn eigen onafhankelijke krijgsmacht, de Suidwes-Afrika Gebiedsmag (SWAGM), welke territoriale militaire organisatie voorshands optreedt onder verantwoordelijkheid van de Zuidafrikaanse opperbevelhebber in ZWA. Gelijktijdig werd het Departement van Verdediging in Suidwes-Afrika ingesteld dat onder de Administrateur-generaal ressorteert. De planning, coördinatie en coöperatie van de SWAGM en de Suid-Afrikaanse Weermag (SAW) worden geleid door een gezamenlijk comité dat is belast met het tot stand brengen van een onafhankelijke staforganisatie voor de SWAGM.

In het legervormingspatroon van de SWAGM worden vier elementen onderscheiden:

- de *Stande Mag* omvat de beroepsmilitairen die hoofdzakelijk dienen als instructeurs bij de verschillende opleidingen;
- de *Nasionale Diensplig* waarin de dienstplichtigen twee jaar eerste oefening volbrengen;
- de *Burgermag* is het geheel van mobilisabele eenheden die regelmatig voor herhaling onder de

SAW-SWAGM in actie

wapenen worden geroepen en die worden bemand met dienstplichtigen die de eerste oefening hebben voltooid; zij zijn geoefend voor conventionele oorlogvoering en voor antiterreuroperaties, de zogenaamde „teeninsurgensie”.

— de *Kommandomag* wordt gevuld met personeel dat zeventien jaar tot de Burgermag heeft behoord. De Kommando's zijn regionaal georganiseerde verdedigingseenheden, vergelijkbaar met onze Nationale Reserve; hun hoofdtaken zijn „teeninsurgensie” en plaatselijke beveiliging.

De SWAGM-eenheden zijn verdeeld over vier formaties, en wel een Hoofdkwartierstaf, een Reaksiemag, een Areamag, en een Lugmag.

De *Reaksiemag* is verantwoordelijk voor (semi)conventionele operaties. Haar belangrijkste eenheid is de 91 SWA brigade (gemotoriseerd), die bestaat uit drie gemotoriseerde infanteriebataljons, een regiment pantservoertuigen en een regiment artillerie.

De *Areamag* is belast met de territoriale beveiliging. Zij bestaat uit Kommandomageenheden; bovendien wordt gebruik gemaakt van de lokale bevolking die daartoe een summiere infanterieopleiding, gericht op terreurbestrijding, krijgt.

De *Lugmag* is nog slechts gering van omvang. Zij bestaat uit 1 SWA Eskader, een Burgermageenheid die met lichte vliegtuigen is uitgerust. Voorlopig treedt zij nog op onder verantwoordelijkheid van de Suid-Afrikaanse Lugmag.

De SWAGM is verantwoordelijk voor het gehele territorium ten zuiden van het zogenaamde Operasionele Gebied dat in het noorden van het land ligt en zich uitstrekt ter weerszijden van de grens met Angola. Dat gebied blijft tot nader order on-

der direct bevel van de SA Weermag. De belangrijkste gevechtseenheden van de SWAGM en hun lokaties zijn: 101 Bat (Ovambo), 102 Bat (Kaokoland), 201 Bat (West-Caprivi), 202 Bat (Kavango), 203 Bat (Bosjesmanland), 701 Bat (Oost-Caprivi) en 911 Bat (Windhoek).

Gevechtshandelingen: de Bosoerlog

De SWAGM en de Zuidafrikaanse troepen van die Suid-Afrikaanse Weermag (SAW) staan tegenover de Swapo en Angolese en Cubaanse troepen, waarbij nog een ruim aantal „adviseurs” uit verscheidene Oostblokstaten moet worden opgeteld. De Swapo presenteert zich als de organisatie van „vrijheidsstrijders” voor geheel ZWA, hoewel haar oorsprong op een veel beperktere doelstelling duidt. In 1957 namelijk werd in Kaapstad het Owambo People's Congress opgericht welks naam later werd gewijzigd in Owambo People's Organisation (OPO). Die beide benamingen geven duidelijk te kennen dat het ging om een groepering die zich opwierp voor de belangen van dat ene volk, één van de elf volkeren in het gebied. De overige volkeren — die voor de Duitse kolonisatie ook bijna voortdurend met de Ovambo's in oorlog waren — werden in feite verrast door de volgende naamsverandering die de OPO deed verdergaan als South West Africa People's Organisation (Swapo), daarmee een bundeling pretenderende die allerminst met de werkelijkheid overeenkwam. De bedoeling was kennelijk, de eenzijdigheid van de Ovambo-afkomst te verbloemen, steun van andere volken te verkrijgen, en vooral hulp uit het buitenland te ontvangen. Toen desondanks politieke winst uitbleef, greep de leiding van

Swapo in 1962 naar het middel van de gewapende opstand — de „insurgensie” — om haar doel te bereiken. In die periode werd ook de militaire vleugel van Swapo opgericht onder de naam PLAN (People's Liberation Army of Namibia). Spoedig arriveerde vervolgens hulp uit communistische landen: bewapening, uitrusting, instructeurs en adviseurs, en politieke propaganda.

In februari 1966 begon de eigenlijke terreurcampagne met aanslagen op winkels in het grensgebied met Angola, gevolgd door geweldplegingen tegen de persoon van winkeliers en zwarte hoofdmannen (chiefs). Van die activiteiten hadden de gewone Ovambo's echter het meest te lijden. Hoewel de Swapo haar acties in 1967 ook uitbreidde naar Caprivi, bleven resultaten uit. Verscheidene terroristen werden door de veiligheidstroepen gedood of gevangen genomen. Sinds het begin van de jaren '70 schakelde Swapo daarom over naar het op grote schaal gebruiken van landmijnen: die kunnen worden gelegd zonder al te grote risico's voor de terrorist, intimideren de plaatselijke bevolking en doen twijfel rijzen aan het vermogen van SWAGM en SAW de inwoners van de regio afdoende bescherming te geven.

Mede als gevolg van dergelijke terreuracties lieten de Ovambo's verstek gaan bij de algemene verkiezingen in 1973; de opkomst bedroeg slechts 2,7%. In 1975 evenwel ging 55% naar de stembus, reden voor de Swapo haar terreur te verscherpen en onder meer moordaanslagen uit te voeren op de

hoofdminister van Ovamboland Filemon Elifas en enkele andere politieke leiders in ZWA. De Swapo-operaties kwamen echter vrijwel tot stilstand als gevolg van de grootscheepse ontplooiing van de SAW in het gebied langs de noordelijke grens als voorzorgsmaatregel tegen eventualiteiten die zouden kunnen voortvloeien uit de ineenstorting van het Portugese bewind in Angola in 1974; het ingrijpen van de SAW in Angola deed vele Swapo-leden ondergronds gaan. Het optreden van het nieuwe, marxistische regime in Angola compenseerde evenwel veel, doordat Swapo nu in de gelegenheid werd gesteld uit veilige bases invallen te doen in Ovamboland terwijl dat eerder moest gebeuren via Caprivi en Kavangó waar de bevolking vijandig stond tegenover het dominante Ovambo-karakter van Swapo.

De door Angola verleende faciliteiten leidden tot een verheviging van de guerrilla en noopten de veiligheidstroepen van SWAGM en SAW tot drastischer maatregelen: op 4 mei 1978 werd onder de codenamen „Moskou” en „Vietnam” een gecombineerde operatie van luchtlandings- en gemechaniseerde troepen uitgevoerd tegen twee van de belangrijkste Swapo-bases in Angola. Duizend Swapo-leden werden gedood en tweehonderd gevangen genomen, en behalve grote hoeveelheden wapens en uitrusting werden ook belangrijke documenten en ander inlichtingenmateriaal buitgemaakt. Die zware slag voor Swapo werd in datzelfde jaar gevolgd door gelijksoortige acties in Zam-

Het desastreuze gevolg van een Swapo-landmijn; op de achtergrond twee Buffels van de SAW/SWAGM, pa-
infvgtg van Zuidafrikaanse makelij

Russische T34-tanks, buitgemaakt tijdens Operatie Protea tegen de Swapo

bia, die een einde maakten aan het Swapo-optreden in Caprivi.

In juni 1980 voerden SWAGM en SAW opnieuw operaties uit tegen Swapo-bases op Angolees grondgebied, ditmaal onder codenaam „Smoke-shell”. Bij die gelegenheid stootten de veiligheidstroepen tweemaal op gemotoriseerde colonnes van Swapo, die door luchtaanvallen konden worden gebonden tot de grondtroepen arriveerden die de vernietiging voltooiden. De aanwezigheid van pantservoertuigen in deze Swapo-eenheden, nutteloos voor een eventuele confrontatie met SWAGM- en SAW-troepen, lijkt een bevestiging van het vermoeden dat Swapo betrokken is geweest bij interne aangelegenheden van Angola, en wel acties tegen de verzetsbeweging Unita in Zuid-Angola. Overigens vond tijdens de operatie „Smokeshell” ook vuurcontact plaats met eenheden van Fapla, het Angolese leger, hoewel SWAGM en SAW dat betreuren omdat het hen uitsluitend te doen is om het lamleggen van Swapo.

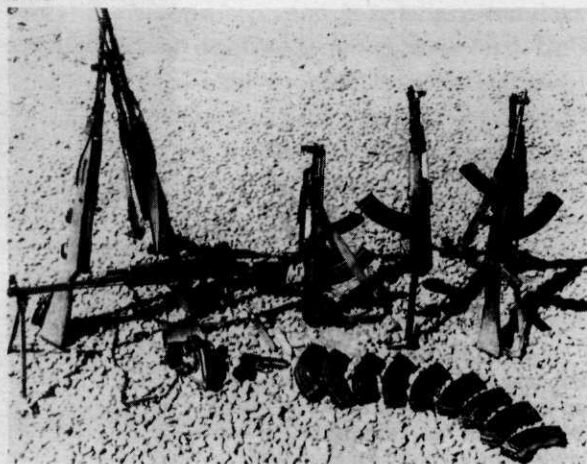
In augustus 1981 werd andermaal een piek verwacht in de Swapo-activiteiten. Om die zo mogelijk in de kiem te smoren, werd de operatie „Protea” uitgevoerd. Op 23 augustus overschreed een SWAGM/SAW-colonne de Angolese grens, de volgende dag kwam een tweede opmarcherende colonne de tangbeweging completeren. Tijdens die meer dan 250 km diepe doorstoot werd de Lugmag begunstigd doordat enkele dagen tevoren de Angolese radars op meer dan 200 kilometer bevoorden de grens al waren uitgeschakeld. De zuiveringsactie leverde een grote buit aan Oosteuropes materiaal op, en bovendien werden duidelijk bewijzen gevonden van feitelijke participatie

door Sovjetrussische adviseurs, die onder meer hadden gezorgd dat de Fapla zich níet als gebruikelijk buiten de strijd had gehouden. Ook deze operatie berokkende de Swapo forse verliezen aan personeel en materieel.

Op 6 december 1983 ondernamen SWAGM en SAW opnieuw een zuiveringsoperatie in Zuid-Angola als tegenvoorbereidingsactie tegen een voorgenomen grootscheepse Swapo-infiltratie in ZWA. In de loop van die actie werd de Angolese stad Cassinga, waar de Swapo reeds lang onderdak had gevonden, tijdelijk bezet, waarbij andermaal schermutselingen met de Fapla plaatsvonden. Van belang was voorts dat de Lugmag onder vuur werd genomen met Sam-8 luchtdoelraketten; daaruit kan worden afgeleid dat Angola in de gelegenheid wordt gesteld moderner materieel in te zetten tegen operaties die tegen de toevluchtsoorden en uitvalsbases van de Swapo zijn gericht.

Omvangrijke operaties als de vorenvermelde vin-

Door de Swapo gebruikte wapens, afkomstig uit de Sovjet-Unie

Russische instructeurs in Angola, gestoken in uniformen van Fapla/Swapo

den slechts sporadisch plaats omdat daarvan internationale repercussies moeten worden gevreesd. Dientengevolge moeten de veiligheidstroepen zich noodgedwongen concentreren op interne contraguerrilla, en daarbij is de tegenstander maar al te vaak in het voordeel omdat hij het initiatief kan nemen. Het Standaardpatroon van de counterinsurgency — „search, find, fix and destroy” — wordt ook in ZWA toegepast: met „hakkejag” wordt de insurgent opgespoord en opgedreven om vervolgens te worden „vas gepen” en buiten gevecht gesteld. Daarbij begunstigt het vlakke terrein van Ovamboland met zijn veelal dichte struikgewas — de „bush” — de infiltranten.

De grens tussen Ovambo en Angola geldt als de eerste verdedigingslijn. In een strook ter breedte van 1 km wordt daar regelmatig gepatrouilleerd, hetzij te voet, hetzij te paard, of per pantservoertuig, al naar gelang van het terrein en de opdracht. Mobiele eenheden worden paraat gehouden om gesignaleerde terroristen te vernietigen. De veiligheidstroepen maken veelvuldig gebruik van hinderlagen, luister- en uitkijkposten. Andere maatregelen, van meer passieve aard, zijn gericht op de bescherming van personen die gevaar lopen, zoals hoofdmannen en wegenbouwers, alsmede op het onschadelijk maken van landmijnen. Een belangrijk project in Caprivi en Ovambo zijn de civiele actieprogramma's die voorzien in bijstand aan de bevolking door technische specialisten en onderwijzers.

Sinds in Caprivi de situatie werd gestabiliseerd, blijven de Swapo-activiteiten hoofdzakelijk be-

perkt tot Ovambo, waar de bevolking op grote schaal heeft te leiden van de intimidaties: selectieve moordaanslagen op hoofdmannen, politici, winkeliers en hun gezinnen; leggen van landmijnen; plegen van sabotage; ontvoeringen van burgers om onder dwang de gelederen van Swapo te versterken; ontvoeringen van grote groepen jongeren — vooral scholieren — met hetzelfde doel.

De Swapo-eenheden plegen zich naar de grens te begeven in groepen van zestig of meer man, die voor de grensoverschrijding worden gesplitst in groepen van twaalf. Rechtstreekse gevechtsaanraking met de veiligheidsorganen wordt gewoonlijk vermeden, al worden soms grote hinderlagen in de onmiddellijke omgeving van de grens gelegd. Het vermijden van gevechtscontact mislukt vaak, doordat enerzijds ook een deel van de bevolking van wapens is voorzien en doordat de militaire opleiding van de Swapo hoogst gebrekkig is. Herhaaldelijk worden de infiltranten dan ook gedwongen tot vuurgevechten met „andersdenkenden”, patrouilles van SWAGM en SAW, of opgevangen in hinderlagen, veelal met fatale afloop. Anderzijds zijn de veiligheidsorganen erin geslaagd de samenwerking met een belangrijk deel van de plaatselijke bevolking gaande te houden. Uit die bron worden vaak waardevolle gegevens verkregen betreffende het doen en laten van de Swapo op grond waarvan dan passende tegenmaatregelen kunnen worden getroffen.

Het vorenstaande overzicht schijnt een gunstig beeld te geven van de positie van de SWAGM en de SAW. Daartegenover staat echter dat de bui-

SAW/SWAGM-materieel: gepantserd infanteriegevechtsvoertuig Ratel

Pantserinfanterievoertuig Buffel, bestand tegen landmijnen

Pantservoertuig Eland

tenlandse hulp Swapo in staat stelt ernstige tegenslagen te overleven en zich daarvan te herstellen. Het is immers bekend dat men in de contraguerrilla het gros van de gevechten kan winnen zonder nochtans bij machte te zijn de totaliteit van de strijd in zijn voordeel te beslechten. Zolang er onder de bevolking nog steun voor de terroristen kan worden gevonden, en zolang het buitenland nog als *reduit* wil fungeren, kan de terreurorganisatie zich nog geruime tijd staande houden. Maar ook die organisatie zal haar doel niet kunnen verwezenlijken als haar de steun van de bevolking ontvalt dan wel zo lang de burgers zich willen blijven verzetten tegen strijdgroepen met welke doelstellingen zij zich niet wensen te verenigen. Duidelijk is, dat in zo'n situatie een hoofdrol kan worden gespeeld door verlichting en propaganda.

Voorlopig moet worden verwacht dat de Swapo zal voortgaan met haar pogingen het moreel van de weerspannige bevolking te breken door terreur, mede in de hoop dat Zuid-Afrika het strijden moe zal worden. Het ziet er voorshands nog niet naar uit dat er succes op komst is: de stabilisering van Caprivi, het onvermogen van Swapo tot opereren buiten Ovamboland, en, zeker niet in de laatste plaats, de voortdurende vijandige gezindheid van een groot deel van de Ovambo's zijn even

zovele factoren die de winstkansen van Swapo onwaarschijnlijk maken. Daaraan vermogen noch de steunverlening door het Oostblok, noch de sympathiebetuigingen van VN en OAE, noch de uitstoting van Zuid-Afrika uit de volkerengemeenschap veel te veranderen. Het ligt dan ook in de rede dat de veiligheidstroepen van SWAGM en SAW zich in grote lijnen zullen beperken tot het verdedigen van de status quo, in elk geval tot de politieke toestand zal zijn gestabiliseerd, om op die wijze een essentiële bijdrage te leveren aan het metterdaad elimineren van Swapo's gewapende terreur.

Sociaal-economische rol van de SWAGM

Militaire bijstandsdiensten, met inbegrip van sociale en economische ontwikkelings- en verbeteringsprogramma's, zijn voor ZWA/Namibië van essentieel belang. Het project behelst alle facetten van de bijstand die de militaire organisatie kan verlenen aan de overheid, in het bijzonder waar het gaat om het in stand houden en uitbreiden van de onontbeerlijke sociaal-economische diensten.

Het doel van die dienstverlening is het levenspeil van de inheemse zwarte bevolking te verhogen en de samenleving te moderniseren. Het verwezenlijken van die opzet vergt veel tijd en hangt grotendeels af van de mate waarin de plaatselijke culturen zich kunnen en willen aanpassen aan moderne Westerse methodes en aan het stelsel dat in de kapitalistische wereld functioneert. Deze hulpprogramma's zijn niet opgezet als grootscheepse hulpverlening met geld, machines, kunstmest, en dergelijke, het accent wordt veel meer gelegd op

een zodanig onderrichten van de bevolking dat die in haar primaire behoeften zal kunnen voorzien door in landbouw en veeteelt eenvoudige, wetenschappelijk verantwoorde, methodes toe te passen.

De inheemse bevolking van ZWA vormt het doelwit van de communistische agitatie in Zuidelijk Afrika. Er is geen wezenlijk verschil in de methode van die agitatie met die welke destijds ook in de omstreken Aziatische gebieden — zoals Vietnam, Laos en Cambodja — werd gevoerd, waar evenzeer werd gepoogd onderontwikkelde mensen voor de communistische zaak te winnen, zo niet met overreding, dan met lijfelijke dwang; pas als de plaatselijke bevolking sympathiek staat tegenover de communistische kaderleden en aanvoerders kan de militaire voorhoede zich probleemloos onder de bevolking mengen om aanslagen te plegen op geselecteerde doelen waarmee de weg naar het overnemen van de macht moet worden geëffend: zonder plaatselijke ondersteuning is een terreurcampagne uiteindelijk tot mislukken gedoemd. En aangezien het grensconflict in SWA een relatief lage intensiteit heeft, waarbij de „teeninsurgensie” voorop staat, is de houding van de bewoners van de regio doorslaggevend voor de uitslag en eventuele beëindiging van het conflict.

Antiterreuroperaties vergen een nauwkeurig evenwicht tussen de fysieke macht die door de krijgsmacht tot gelding wordt gebracht, en het geheel van maatregelen dat moet dienen om de oorzaken van ontevredenheid te elimineren. Belangrijk is het, dat de bevolking zich kan en wil vereenzelvigen met het beleid van haar wettig gekozen regering. Daarom moet de regering ernaar streven te voorzien in de redelijke behoeften van de bevolking en haar toekomstverwachtingen waar mogelijk te vervullen. Een welwillende gezindheid van de burgerij tegenover de militaire organisatie kan mede worden bevorderd als militaire steun wordt verleend aan op economische en sociale ontwikkeling gerichte programma's van de civiele autoriteiten, en vooral als de burgerbevolking doeltreffend wordt beschermd tegen plunderingen, aanslagen, ontvoeringen, intimidatie en andere terroristische activiteiten.

In ZWA worden hoofdzakelijk lokale militaire eenheden gebruikt voor steunverlening aan overheidsprojecten die het welzijn van de bevolking bevorderen en de betrekkingen tussen burgerij en

krijgsmacht verbeteren. Die projecten liggen veelal op het terrein van onderwijs en opleiding, openbare werken, landbouw, transport, communicatie en volksgezondheid. Daarbij beschikt de militaire organisatie in haar dienstplichtigenbestand over een ruime mate van specifieke deskundigheid voor het benutten van hulpbronnen als grond, grondstoffen, faciliteiten, machines, uitrusting, en dergelijke.

Zuidwest-Afrika/Namibië heeft te kampen met problemen die karakteristiek zijn voor alle Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara:

- tekort aan personeel voor administratieve en ontwikkelingstaken;
- gemis aan duidelijk omschreven doelen voor de ontwikkeling van het platteland;
- te weinig plaatselijke betrokkenheid bij geplande ontwikkelingsprogramma's;
- gebrek aan betrokkenheid van de jeugd bij ontwikkelingsprojecten.

Na die problemen te hebben onderzocht, hebben de SWAGM en de SAW de aanzet gegeven tot de volgende bijstandsdiensten:

- inzet van dienstplichtige onderwijzers;
- steun aan landbouwprojecten die zijn opgezet door Zuidafrikaanse universiteiten;
- introductie van landbouwkundige-informatieofficieren;
- opleiding van inheemse dienstplichtigen voor landbouwprojecten;
- aanleg van wegen en uitvoering van openbare werken ter verbetering van de infrastructuur;
- inzet van dienstplichtige artsen ten dienste van de burgerij;
- vervulling van vacante functies van de civiele overheid ingeval er onvoldoende plaatselijk opgeleid personeel beschikbaar is.

Dat alles heeft tot doel de bevolking voor te bereiden op het kunnen voorzien in de eigen behoeften en haar te doordringen van het belang van deelneming aan een democratische samenleving in ZWA die de communisten zal kunnen beletten de macht aan zich te trekken.

Een zeer goed voorbeeld van de militaire-bijstandsdiensten is het in Omega in Bosjesmanland gestationeerde 201e Bataljon. De Bosjesmannen zijn door de eeuwen heen steeds vervolgd door an-

dere zwarte volken — door de Ovambo's zelfs tot slaven gemaakt — en hebben zich daarom teruggetrokken in de onherbergzame, woestijnachtige en moerassige streken van Zuidwest-Afrika, waar zij zich wisten te handhaven en in aantal weer konden toenemen. Het 201e Bataljon nu is gevormd uit Bosjesmannen die zich vrijwillig voor een militaire opleiding hebben aangemeld. Behalve voor de gebruikelijke operationele taken heeft die opleiding ook gediend voor scholing in activiteiten die een verbetering beogen van het welzijn van het eigen volk. Het bataljon heeft vervolgens de verhoging van de levensstandaard nagestreefd en daartoe de opleiding en het onderwijs ter hand genomen van de mannen (militairen), vrouwen en kinderen. In het kader van het project werden huizen gebouwd en sanitaire voorzieningen geïnstalleerd. Ook werd veel aandacht besteed aan goede voeding en hygiëne. Behalve het basisonderwijs aan de kinderen werden opleidingen voor de uiteenlopendste beroepen verzorgd voor zowel mannen als vrouwen, en werden winkels en kleine bedrijven opgezet. Daarnaast werd de marxistische ideologie van de militante terreurorganisatie bestreden door het accent te leggen op de evangelisatie. In de medische sector werden een hospitaal binnen, en klinieken buiten het basisgebied ingericht, evenwel zonder de rol van de traditionele medicijnmannen, heelmeeesters en toverdokters geheel uit te schakelen. De in het Bosjesmanvolk ingewortelde zorg voor de bejaarden wordt ondersteund met de geriatrische hulpmiddelen die de moderne maatschappij kent.

Al met al heeft de bemoeienis van de SWAGM en de SAW met het momenteel circa 25.000 zielen tellende Bosjesmanvolk geleid tot positieve resultaten op tal van gebieden; in een onafhankelijk Namibië kan dat hopelijk worden gecontinueerd en uitgebreid.

De toekomst van Zuidwest-Afrika/Namibië

Het naar de onafhankelijkheid voerende proces dat werd begonnen door de regering van de Zuidwest-Afrika in samenwerking met de regering van de Republiek Zuid-Afrika lijkt vruchten af te werpen, ook ondanks de onophoudelijke tegenwerking van de Swapo en de subjectieve opstelling van de Verenigde Naties die — gelet op hun erkennen van de Swapo als enige legitieme verte-

genwoordiger van het Zuidwestafrikaanse volkenconglomeraat — niet bereid zijn ook maar de minste ruimte te laten aan de meerderheid in het gebied die zich onmiskenbaar heeft gesteld achter de oplossing van het onafhankelijkheidsvraagstuk zoals die door de democratische partijen werd gekozen. Het is derhalve goed dat de Zuidafrikaanse regering nauwe contacten blijft onderhouden met de Groep van Vijf en in het bijzonder met de Verenigde Staten, omdat een van de vrije wereld geïsoleerd Zuid-Afrika op de duur alleen maar kan betekenen dat het gebied een toekomst tegemoet gaat zoals die door de Swapo en haar opdrachtgevers wordt voorgestaan.

De Zuidafrikaanse opvatting dat 20.000 man parate Cubaanse troepen in Zuid-Angola een eerlijke oplossing voor Zuidwest-Afrika in de weg staan, lijkt gerechtvaardigd en wordt terecht door de Verenigde Staten gedeeld: de Cubaanse, maar ook Russische, Tsjechische en Oostduitse militairen verlenen logistieke en operationele steun aan de terroristische guerrilla van de Swapo, welker intimidatie een aanzienlijk deel van de Zuidwestafrikaanse stemgerechtigden ervan weerhoudt van hun stemrecht metterdaad gebruik te maken in werkelijk eerlijke en vrije verkiezingen. Ook in een wijder perspectief vormt de Cubaanse presentie een reële bedreiging: de komst van het Cubaanse expeditieleger naar Angola in 1975 luidde het begin van een nieuw hoofdstuk in de mondiale Sovjetrussische strategie in; immers, het was de eerste maal dat de Sovjet-Unie gebruik maakte van een plaatsvervanger en moderne wapens voor het interveniëren in een Derde-Wereldland. Die interventie was — daarover kan geen twijfel bestaan — op haar beurt het begin van een periode van ongebreidelde destabilisatie in niet alleen Angola maar geheel Zuidelijk Afrika.

Uit militair gezichtspunt bezien is het duidelijk dat de SWAGM en de SAW in de praktijk ruimschoots zijn opgewassen tegen de Swapo. Een nagenoeg volledig vernietigen van die organisatie in haar Angolese schuilhoeken zou ongetwijfeld mogelijk zijn, ware het niet dat de uitvoerbaarheid van een dergelijke operatie niet haalbaar moet worden geacht als gevolg van de politieke druk die door het buitenland — en dan vooral n.b. door de Westelijke wereld! — daartegen zou moeten worden verwacht.

Daarnaast verdient het de aandacht dat SWAGM

en SAW kennelijk lering hebben getrokken uit de Amerikaanse mislukking in Vietnam. Met een veelheid aan sociale en economische ontwikkelingsprojecten streven zij naar een verhoging van de levensstandaard van de Zuidwestafrikaanse bevolking, een aanpak waarvan mag worden aangenomen dat die de favoriete voedingsbodem voor een communistische machtsgreep — armoede en honger — zal kunnen doen verdwijnen. Dat bovendien alsdan een goede relatie ontstaat tussen de burgerbevolking en de krijgsmacht is een uitermate belangrijke voorwaarde voor het doen

beëindigen van het gebruik en vooral *misbruik* van geweld, omdat daarin de steun van de bevolking ten langen leste toch de doorslag zal geven.

Summa summarum: Zuidwest-Afrika heeft nog steeds mogelijkheden uit te groeien tot een onafhankelijke, democratische, multiraciale staat waarin alle elf volkeren een gelijkwaardige positie kunnen innemen. Het is een dure plicht, te zorgen dat de grote massa van de inwoners in staat worde gesteld van die mogelijkheid in volle vrijheid gebruik te maken!

Literatuur

Minister of Information — *SWA/Namibia: the road to independence*. South African Embassy, Washington DC (1982).

Backgrounder/Aktualiteit: SWA/Namibia. Departement van Buitenlandse Sake en Inligting RSA (1983).

K. von Schirnding — *ZWA/Namibië. Zuidafr. Koerier* 3(1983)(5)21.

S. Sonderling — *Bosoorlog, SWA/Namibia: die Weer-*

mag in Aksie. John Meinert (Pty) Ltd, Windhoek SWA (1980).

S. A. Weermag: *sosio-ekonomiese optrede in SWA/Namibië*. 1 Militêre Druk Eenheid, Pretoria RSA (1981).

Zuidwest-Afrika/Namibië: het Amerikaanse standpunt. *Zuid-Afrika in focus* 3(1983)7,8.

T. A. P. du Plessis — Die ontwikkeling van die SWA Weermag. *Militaria* 13(1983)(1)31.

H. R. Heitman — South West Africa Territory Force. *Armed Forces* (1980)(9)8,9.

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!
Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!
(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

Unité de doctrine

Fundamentele voorlichting

Het commentaar in de Militaire Spectator van juli jl. op de discussie Van der Velde-Korthuijs wekt helaas een verkeerde indruk over de bij de fundamentele voorlichting gebruikte syllabus Kernwapenproblematiek. De commentator suggereert dat drs. Van der Velde een document heeft geschreven dat niet aan militaire experts is voorgelegd en dat bij de insiders bepaald geen enthousiasme zal wekken. Het is jammer dat de schrijver van het commentaar zich niet eerst van de juiste gang van zaken op de hoogte heeft gesteld voordat hij de vermeende procedure tot bedenkelijk bestempelde.

Drs. Van der Velde heeft part noch deel aan de syllabus gehad. Die was gereed toen hij bij de directie voorlichting kwam werken. Toen het concept was opgesteld, heeft de directie voorlichting de krijgsmacht delen gevraagd aan wie het stuk het beste ter beoordeling kon worden voorgelegd en die adviezen zijn opgevolgd. De binnengekomen reacties zijn in onderling overleg verwerkt. Ook de defensiestaf heeft vele nuttige opmerkingen gemaakt. Het aldus bijgestelde document is vervolgens naar alle leden van de Defensieraad gegaan. Ter voorbereiding van de bespreking in de Defensieraad is het stuk onder meer in de staven bekeken. De directie voorlichting heeft niet zelf bepaald wie zij het document wilde laten beoordelen, maar dit — wat het militaire oordeel betreft — overgelaten aan de krijgsmacht delen en de de-

fensiestaf. Na deze uitvoerige en zorgvuldige voorbereiding is de syllabus door het hoogste orgaan van de defensieorganisatie, de Defensieraad, aanvaard.

Insiders bij wie het document volgens de Militaire Spectator bepaald geen enthousiasme zal wekken zijn waarschijnlijk niet aan hun trekken gekomen bij de beoordeling ervan binnen de krijgsmacht delen. Zij zijn altijd welkom bij de directie voorlichting met suggesties ter aanvulling en verbetering van de tekst. De syllabus maakt deel uit van een losbladig systeem en wordt regelmatig geactualiseerd.

De ervaringen die tot nog toe in de krijgsmacht delen met het project fundamentele voorlichting en de daarbij gehanteerde syllabus zijn opgedaan zijn goed en hebben begin juli de Defensieraad aan de hand

van een periodieke rapportage doen constateren dat we op deze weg zo moeten voortgaan.

Voor de goede orde zij nog vermeld dat drs. Van der Velde bij zijn zakelijke discussie met Ikol Korthuijs naar eigen inzicht enkele aspecten heeft aangestipt van een veelzijdige problematiek. Van strijdigheid met het gevoerde beleid is daarbij geen sprake, maar het is overdreven hem meteen af te schilderen als de vertolker van het officiële standpunt. Ook in andere bladen verschijnen regelmatig artikelen van mensen die met naam en functie worden vermeld zonder dat daaruit de conclusie wordt getrokken dat zij dus het officiële woord spreken. Die ruimte is er gelukkig en dat moet ook zo blijven. A. J. SLIGTING, directeur voorlichting ministerie van defensie

Over Potemkin en een zekere neerbuigende visie op Russisch militair schijnvermogen

Het artikel dat Evenhuis in de Militaire Spectator van juli jl., blz. 319, heeft gewijd aan de militaire macht en onmacht van respectievelijk Rusland en de USSR, is m.i. heel interessant maar ook aanvechtbaar. Mijn voornaamste bezwaar is dat hij zijn „supporting evidence” in zo'n dominerende slagorde schaart dat de feiten, die deze orde trotseren, worden verwaarloosd. Via een analoge methode kan een omgekeerde conclusie worden bereikt. Ik meen dat te kunnen illustreren met de mo-

nografie van P. H. Vigor, *Soviet Blitzkrieg theory* (MacMillan, 1983). Daarin wordt nl. betoogd dat de Sovjetrussische autoriteiten wel degelijk beschikken over „capabilities” en „intentions” die in de richting van een bliksemoorlog wijzen.

De auteur meent trouwens daarvoor ook precedenten te kunnen aanwijzen in de Russische krijgsgeschiedenis, bijvoorbeeld de aanval op de Japanse strijdkrachten in Mandsjoerije in augustus 1945. Evenhuis daarentegen stelt over de Russen van zowel het keizerrijk als de USSR: „De militaire annalen van het land geven, tot en met de moeizame invasie in Afghanistan geen enkel voorbeeld te zien van Russische Blitzkrieg-begaafdheid”. Globaal gezien lijkt die these mij overwegend juist, maar tevens wat

overtrokken. Evenhuis gaat hier voorbij aan voorbeelden van Sovjet-russische slagvaardigheid die door andere experts hoog worden aangeslagen. E. N. Luttwak met name toont zich in *The grand strategy of the Soviet Union* (Weidenfeld & Nicolson, 1983) bepaald geïmponeerd door enkele Russische operaties. Dat geldt vooral de interventie in Ethiopië waar de USSR in zeer korte tijd verbluffend veel zou hebben gepresteerd.

Wanneer ondergetekende, die zich in krijgswetenschappelijk opzicht tot de leken rekent, Evenhuis contrasteert met een Vigor of een Luttwak, kan hij slechts hopen dat de experts vooral aandacht zullen besteden aan de „weerbarstige” gegevens die tegen hun theorieën pleiten.

dr. A. STAM, bibliothecaris Psychiatrische en Neurologische Universiteitsklinieken, Utrecht

Unité de doctrine

Voor de goede orde zij in de eerste plaats vermeld dat de vorenstaande bijdrage van de Directeur Voorlichting dezerzijds werd voorzien van hetzelfde opschrift als hierboven staat en dat ook was geplaatst boven het gewraakte editoriaal. De reden voor die wijziging was geen andere dan het geheel in overeenstemming te brengen met hetgeen in de Militaire Spectator gebruikelijk is en ervoor te zorgen dat de onderscheide- ne, met elkaar in verband staande, beschouwingen ook onder dezelfde titel kunnen worden vermeld in het register op de 153e jaargang. Volledigheidshalve werd overigens ook het door de heer Slinging gekozen opschrift gehandhaafd, zij het als ondertitel, en wel in het bijzonder omdat zijn keuze doet vermoeden dat hij het bewuste editoriaal heeft opgevat als een aanval, althans als kritiek, op de door hem geleide Directie Voorlichting. De aandachtige lezer zal evenwel hebben kunnen vaststellen dat daarvan geen sprake is: er was wel degelijk kritiek, doch die was onmiskenbaar geadresseerd aan het hogere echelon. Immers, expliciet werd gesproken van „het beleid van de minister” waaromtrent de commandant van de Nuclear Weapons Employment School in onwetendheid bleek te verkeren, over „de eis dat er eenheid van opvatting dient te zijn”, en over de wenselijkheid van „aanzienlijk meer duidelijkheid (. . .) over hetgeen de ministeriële visie nu precís inhoudt”. Wie geen volslagen vreemdeling is in het militaire Jeruzalem, zal moeiteloos hebben begrepen dat schrijver dezes een on-

dergeschikt deel van de organisatie — i.c. de Directie Voorlichting — geen verwijten zal maken over iets waarvoor *de verantwoordelijkheid berust op het hogere niveau!*

Dat vastgesteld hebbende, rest mij nog slechts enige aandacht te besteden aan hetgeen mijn opponent mij verwijt. In de eerste plaats de „fout”, drs. Van der Velde „meteen af te schilderen als de vertolker van het officiële standpunt”. Ter verduidelijking van mijn gedragslijn terzake citeer ik de relevante passage uit het editoriaal, waar — nadat erop werd gewezen dat lkol Korthuijs' weerwoord aller aandacht verdient en de mening van drs. Van der Velde zeker niet minder — staat te lezen: „Van groot belang is daarbij dat deze auteur zich presenteert als „medewerker Fundamentele voorlichting” en als zodanig behoort tot de Directie Voorlichting van het ministerie van defensie: het lijkt derhalve aannemelijk dat het *door hem vertolkte standpunt de officiële opvatting weergeeft*”. Die gevolgtrekking „aannemelijk” te achten, is reeds sinds onheuglijke tijden usance in onze militaire organisatie en heeft consequente toepassing gevonden in de Militaire Spectator. Laatstelijk werd het desbetreffende standpunt nog zwart op wit verwoord als volgt: „Het redactionele beleid van de Militaire Spectator is sinds jaar en dag geweest dat onder de titel van het gepubliceerde artikel worden vermeld de naam, de rang en het wapen of dienstvak van de auteur, *in sommige gevallen aangevuld met de specifieke functie indien dat gegeven relevant werd geacht voor de inhoud van het artikel*”. (Cursivering níet in oorspronkelijke tekst, W.W.; *Mil. Spect.* 151 (1982)(11)521). In dat verband zij

eraan herinnerd dat Ikol Korthuijs' weerlegging van het standpunt van ktz b.d. Van de Griendt (*Mil. Spect.* 153 (1984)(3)121) niet slechts zijn rang en wapen maar bovendien zijn functie als c-NWES vermeldde; en dat hij voor dat *functionele* publiceren ook — zoals kan worden gelezen in zijn Antwoord op de mening van drs. Van der Velde — *correct* had gevraagd of daartegen wellicht bezwaar zou bestaan.

Kortom, de nadrukkelijke vermelding van enige kwaliteit of functie waaruit een grotere geloofwaardigheid ter zake van een bepaald probleem zou kunnen worden afgeleid, legt tevens een zódanige koppeling dat men níet terzelfder tijd kan beweren geheel en al „à titre personnel” te spreken. Dat de heer Slighting in deze aangelegenheid ook zelf uit hoofde van zijn functie voor zijn medewerker in de bres springt, doet veronderstellen dat hij de vorenomschreven opvatting wel degelijk kan billijken. Overigens neem ik goed nota van de — schijnbaar terloopse — mededeling van de Directeur Voorlichting dat er *bij het aanstippen van enige aspecten* door drs. Van der Velde *geen sprake is van strijdigheid met het gevoerde beleid*: in feite wordt daarmee immers gesuggereerd dat het onbehagen van de bedoelde militaire experts van elke grond ontbloomt is.

Ten slotte nog een enkel woord over „bedenklijke procedures”. De heer Slighting betreurt het dat ik mij niet tevoren op de hoogte heb gesteld van de juiste gang van zaken. Ik heb wel degelijk informatie ingewonnen, en daarbij werd mij verzekerd dat drs. Van der Velde wél deel heeft gehad aan de totstandkoming van de syllabus. Indien die informatie onjuist is geweest — en dat wil ik aannemen omdat ik anders de Directeur Voorlichting ervan zou betichten onwaarheid te spreken — is het onverstandig van mij geweest dat niet nader te verifiëren; daarvoor mijn excuses. Dat neemt evenwel níet weg dat als een paal boven water *blijft* staan dat de geraadpleegde experts hebben moeten vaststellen dat hun deskundige aanmerkingen betreffende het concept

géén invloed hebben gehad op de uiteindelijke tekst van de syllabus, hetgeen voor mij de belangrijkste reden is geweest voor mijn kritiek op het ontbreken van eenheid van opvatting over een zo essentieel onderwerp.

Dat de procedure inderdaad is geweest zoals de heer Slighting schetst, wil ik graag geloven. Het komt mij voor dat de kwintessens van het probleem dan is, dat die procedure onbevredigend heeft gewerkt. Dat be-

paalde insiders dientengevolge niet aan hun trekken zijn gekomen, staat wel buiten kijf; dat zij echter *rechtstreeks bij de Directie Voorlichting* stappen zouden kunnen/mogen ondernemen om wijzigingen in de tekst te bewerkstelligen zoals Directeur Voorlichting aanbiedt, dàt nu *lijkt mij eerst met recht een bedenkelijke procedure*, die immers alle in de geschetste gang van zaken meespelende instanties zou passeren!

HOOFDREDACTEUR

Over Potemkin en een zekere neerbuigende visie op Russisch militair schijnvermogen

Dr. Stam meent uit twee boeken, die in 1983 zijn uitgekomen, te moeten concluderen dat men, anders dan ik dat in mijn artikel heb gedaan, misschien wel degelijk met een Russische Blitzkriegbegaafdheid mag rekenen.

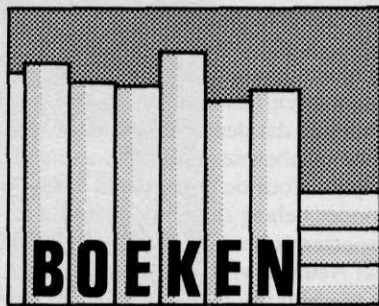
Wat Vigor betreft zou ik erop willen wijzen dat deze erg duidelijk maakt dat „Blitzkrieg theory” op Russische militaire scholen in de eerste plaats een uitvloeisel is van de voorkeur die daar nu ligt op studie van de Tweede Wereldoorlog, en in het bijzonder op die van de methoden waarmee de Wehrmacht aanvankelijk zoveel succes had, want dat is nog steeds een trauma waaraan zwaar wordt getild. Uiteraard kan dat ook worden uitgewerkt tot een theorie hoe de Russen zelf eventueel zulke methoden zouden kunnen toepassen. Maar wensen zijn nog geen capabilities, en wat Russi-

sche strategen op papier ontwerpen (strategen moeten alles ontwerpen) zegt niets over de uitvoerbaarheid.

Bij de zeer bekende defensiespecialist E. N. Luttwak heb ik nooit iets aangetroffen dat uitgaat boven het gezichtspunt dat het Warschau-Pact offensief is *gestructureerd* en de Westelijke alliantie defensief. „The Warsaw Pact armies, especially the Soviet, present the classic profile of mobile striking-forces designed to carry out swift offensives on a continental scale.” (*Strategy and politics. Collected essays* (1980)9-10). Maar „designed to” is natuurlijk wel iets anders dan bewezen slagvaardigheid. Mandsjoerije 1945, met een Japans leger dat al was gedemoraliseerd, en militair avonturisme in het huidige Afrika lijken mij geen erg overtuigend bewijs van verbluffende Russische stootkracht.

J. R. EVENHUIS

Overwinning door beter management

door P. B. Williamson, 170 blz. Uitg.: Omega Boek bv, Amsterdam, 1984. Prijs: f 29,50.

Toen dit, thans door Van Beers in het Nederlands vertaalde, boek oorspronkelijk in de Verenigde Staten verscheen — in 1979 — luidde de titel kortweg *I remember General Patton's principles*. De uitgever was destijds Management & Systems Consultants, te Tucson, en zijn op een bepaalde specialisatie duidende naam heeft waarschijnlijk iemand op het idee gebracht dat het de verkoopcijfers kon doen stijgen als de befaamde tankgeneraal Patton in één adem zou worden genoemd met het woord management, waaraan gewoonlijk meer een civiele betekenis werd gehecht. Het gevolg was in ieder geval dat de volgende uitgave, ditmaal verzorgd door Simon and Schuster in 1982, de titel kreeg *Patton's principles: a handbook for managers who mean it*. Het was daarna begrijpelijk dat de nu verschenen Nederlandse editie de subtitel meekreeg *Generaal Patton's kracht: Een must voor iedereen die leiding geeft*. De lezer ontdekt echter al spoedig dat de titel van de oorspronkelijke uitgave de lading beter zal hebben gedekt: weliswaar pleegt men tegenwoordig ook de militaire leiders als „manager” te beschouwen, maar aangezien het omgekeerde niet zonder meer waar is, mag wel worden betwijfeld of de gemiddelde manager van de een of andere onderneming zijn managementkwaliteiten zal kunnen verbeteren door te treden in Pattons voetspoor. Met

andere woorden, dit boek zal zéker niet dienen als handboek voor enigerlei „management development course”. Daarentegen moet worden geconstateerd dat het de militaire manager in spe een alleszins bruikbaar portret verschaft van de aanvoerder die reeds tijdens zijn leven tot een legende werd en die in vele opzichten ten voorbeeld kan worden gesteld aan hen die in de krijgsmacht met de leiding over hun medemens worden belast.

In dit boek wordt niet ingegaan op de militair-historische aspecten van de krijgsverrichtingen waarin Patton een (hoofd)rol speelde. Even-

min wordt de tactiek uit de doeken gedaan. Het gaat in feite uitsluitend over de principes die Patton in de praktijk hanteerde in zijn omgang met mensen. Eigenlijk is het boek voornamelijk gevuld met zijn uitspraken en met verduidelijkingen van een aantal opvattingen die aan zijn „personeelsmanagement” ten grondslag hebben gelegen. Juist daarin schuilt de waarde van deze nieuwe uitgave waaruit dan ook zeer velen bijzonder nuttige lering zullen kunnen opdoen, en die ook voor wie zich reeds „volleerd” of minstens „gevorderd” acht veel stof tot bezinning bevat. W. WALTHUIS

De taal van de dienstplichtcultuur. Omstandigheden, principes, normen, ambities

door J. van der Meulen, 142 blz. Uitg.: Van Gorcum, Assen, 1984. Prijs: f 25,-.

Een boek welks titel erop duidt dat daarin een onderwerp wordt behandeld dat op enigerlei wijze verband houdt met de militaire organisatie, zal licht de aandacht trekken van hen die in de krijgsmacht zijn geïnteresseerd. De belangstelling voor een dergelijke publikatie kan bovendien worden gewekt wanneer de uitgave werd mogelijk gemaakt door een zo bekende instantie als de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht, die een brede kring van potentiële lezers opmerkzaam maakt op dat nieuwe boek. Als dan ook

nog in de titel het woord „cultuur” is gebezigd in een verbinding die men gewoonlijk kan aantreffen in het vakjargon van sociologen, is wellicht ook in die kringen enige animo te verwachten. Al die elementen zijn aanwezig in dit onlangs verschenen boek, waarin de socioloog Van der Meulen, wetenschappelijk medewerker van de vernoemde stichting, de resultaten heeft verwerkt van een onderzoek naar de motieven, opvattingen en verwachtingen aangaande de vervulling van de militaire dienstplicht zoals die bleken uit gesprekken met negentig jongens van gemiddeld 17 jaar. De auteur heeft een groot aantal kenmerkende citaten uit die vraaggerekenen gelicht en presenteert die als kralen, aaneengeregen met het snoer van zijn „cultuursociologische interpretatie”. De niet met het jargon vertrouwde belangstellenden zouden misschien huiverig kunnen zijn voor een dergelijke draad die door het hele boek loopt, maar dat blijkt in de praktijk best

mee te vallen: het werkstuk van de socioloog is — zoals ook de aankondiging van de stichting vermeldt — vrijwel zonder vakjargon gehouden. Daarom doet het enigszins vreemd aan dat juist de titel spreekt van een cultuurvorm die in de Grote Van Dale niet is terug te vinden. Wát „dienstplichtcultuur” eigenlijk is? Een *verbouw* toch zeker níét, en een *bebouwen* van de een of andere akker evenmin, en ook niet een soort *kweek* van bepaalde bacteriën, en nog minder een zekere verfining van het geestelijk en zedelijk leven die men met *beschaving* aanduidt! Van der Meulen neemt klaarblijkelijk aan dat iedereen begrijpt wat hij met die term bedoelt; in ie-

der geval is zijn bedoeling wel duidelijk aan hen die het boek hebben gelezen. De inhoud is ontegenzeggelijk zeer de moeite waard, want de resultaten van het gehouden onderzoek hebben dan misschien voor de statisticus nauwelijks waarde, daarom is het ook niet begonnen: het is een heldere weergave van hetgeen er leeft in de uiteenlopendste dienstplichtigen, hun vooringenomenheid over het militaire apparaat en de daarin vrijwillig dienenden, hun opvattingen over het moeten, niet moeten en niet willen, en ook over het graag willen. Kortom, een bruikbaar boek, boordevol informatie, dat zeker aanbeveling verdient.

W. WALTHUIS

Gesprekken in Zuid-Afrika

Clingendaelcahier 6, door H. J. Neuman, 46 blz. Uitg.: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael, 1984. Prijs: f 5,-.

De in Zuid-Afrika gehouden verkiezingen voor de beide nieuwe kamers van de volksvertegenwoordiging, op grond van de recente Grondwetswijziging, hebben het reilen en zeilen van die in de volkerengemeenschap zo vaak verfoeide staat opnieuw in het middelpunt van de belangstelling geplaatst. De directeur van het Instituut Clingendael was in de gelegenheid in maart van dit jaar een bezoek aan het land te brengen en zijn reis daarheen heeft nogal wat stof doen opwaaien. Ten onrechte, want de reden was slechts een internationale conferentie bij te wonen op uitnodiging van het Internationale Instituut voor Internationale Betrekkingen in Johannes-

burg, een qua doelstelling derhalve met Clingendael vergelijkbare instelling die overigens onafhankelijk is. Tijdens zijn verblijf in Zuid-Afrika was Neuman in de gelegenheid te spreken met een gevarieerde groep personen waarvan er verscheidene representatief kunnen worden geacht voor bepaalde politieke inzichten. Een bundeling van de inhoud van die gesprekken verscheen nu als Clingendaelcahier 6.

Van deze samensteller/schrijver mocht worden verwacht dat hij zich zou inspannen voor het tekenen van een zo zuiver mogelijk beeld. Dat is hem ook redelijk goed gelukt, hoewel in sommige passages de eigen opvattingen niet werden verdoezeld. Het spreekt ook wel vanzelf dat er van een grondige bestudering van het totale probleem geen sprake kon zijn in de beperkte tijdsduur van Neumans verblijf aldaar: de schrijver pretendeert dan ook bepaald níét een expert te zijn op dat gebied, zulks in tegenstelling tot

vele anderen die prat gaan op hun deskundigheid zonder ooit ter plaatse te zijn geweest. Het is in elk geval dat streven naar een objectieve benadering dat deze publikatie tot een zeer aanbevelenswaard document maakt. Voor de lezers die in het bijzonder belang stellen in de militaire aspecten is het echter teleurstellend dat Neuman vrij veel van zijn informatie blijkt te hebben ontleend aan K. W. Grundy's *The rise of the South African security establishment*, waarin dat „establishment” precies zo wordt afgeschilderd als men dat pleegt te doen in kringen waar „de gevestigde orde” per definitie als verwerpelijk geldt. In dat verband doet het ook ietwat merkwaardig aan dat de lezer, verwacht hebbende dat Neuman heeft *gesproken* met een insider, de in de Inhoudsopgave beloofde Frankel niet duidelijk terugvindt als gesprekspartner over dat militaire aspect. De vraag rijst dan ook, wíé het gegeven heeft verstrekt dat bij de *Cape Colored Force* de niet-blanken onder bevel van blanke officieren komen te staan, en zelf doorgaans niet verder komen dan de rang van „regimental sergeant major”, terwijl nog zeer recent de sectie 3 van dat Kaapse Korps werd geleid door een *niet-blanke hoofdofficier* en verschillende subalterne officiersfuncties eveneens werden vervuld door niet-blanken, zowel kleurlingen als Aziaten en zwarten.

De militair geïnteresseerde zal derhalve goed eraan doen zich te prepareren op het toetsen van deze specifieke paragraaf met behulp van elders verkregen gegevens. Voor het overige levert dit cahier een handzame mogelijkheid tot het vergelijken van de eigen opvattingen met die van de door Neuman aangehoorde gesprekpartners. W. WALTHUIS

